

2004. 4. szám

JEL- KÉP

KOMMUNIKÁCIÓ, KÖZVÉLEMÉNY, MÉDIA

A Magyar Médiaért Alapítvány
és az MTA–ELTE Kommunikációelméleti
Kutatócsoport folyóirata

Szerkesztőbizottság

ANGELUSZ RÓBERT
GÁLIK MIHÁLY
GYÖRGY PÉTER
HORÁNYI ÖZSÉB
TAMÁS PÁL
TERESTYÉNI TAMÁS (*főszerkesztő*)
WESSELY ANNA

Tanácsadó testület

ALMÁSI MIKLÓS
CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ
CSEPELI GYÖRGY
GEORGE GERBNER
HANN ENDRE
SVENNIK HOYER
HUNYADY GYÖRGY
LEVENDEL ÁDÁM
PETŐFI S. JÁNOS
PLÉH CSABA
ROBERT STEVENSON
TARDOS RÓBERT
VASS LÁSZLÓ

A szerkesztőség címe:

JEL-KÉP

MTA–ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport

1064 Budapest, Izabella u. 46.

Tel.: 461-2696, 461-2600

Fax: 461-2690

e-mail: terestyeni@ppk.elte.hu

Tördelés és sokszorosítás BIP

HU ISSN 0209–584X

TARTALOM

KÖZGONDOLKODÁS

- VIZSGÁLAT AZ EURÓPAI UNIÓVAL ÉS A MAGYAR EU-CSATLAKOZÁSSAL
KAPCSOLATOS KÖZVÉLEKEDÉSRŐL 3
- Pörzse Katalin: KÖZVÉLEMÉNY AZ EU-TAGSÁGRÓL A CSATLAKOZÁST
MEGELŐZŐ ÉVEKBEN 3
- Tardos Róbert: TUDÁS (ÉS NEM TUDÁS) AZ EU-RÓL: ISMERETEK,
TAPASZTALATOK, KÜLSŐ BEÁGYAZOTTSÁG 13
- Vásárhelyi Mária: MAGYARORSZÁG EURÓPA SZÍVÉBEN. AGGODALMAK
ÉS REMÉNYEK, SZORONGÁSOK ÉS VÁRAKOZÁSOK 33
- Terestyéni Tamás: AZ EURÓPAI UNIÓVAL KAPCSOLATOS KÖZÉRDEKLŐDÉS 53
- Tölgyesi János: VÉLEMÉNYEK A MEZŐGAZDASÁG PROBLÉMÁIRÓL
AZ EU-CSATLAKOZÁS KAPCSÁN 71

MŰHELY

- Kardos Genonéva: ÉLETÜKET A SZAKMÁÉRT — ÉLETVESZÉLYES HIVATÁS.
Az újságírói munka biztonsága az iraki háború kontextusában 87

A JEL-KÉP-nek ez a száma az
Európai Kommunikációs Közalapítvány és a Szerencsejáték Rt.
támogatásával jelent meg.

KÖZGONDOLKODÁS

VIZSGÁLAT AZ EURÓPAI UNIÓVAL ÉS A MAGYAR EU-CSATLAKOZÁSSAL KAPCSOLATOS KÖZVÉLEKEDÉSRŐL

2004 júniusában az MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport az Európa Unió Kommunikációs Közalapítvány megbízásából felmérést végzett a magyar lakosságnak az Európai Unióval és Magyarország EU-csatlakozásával kapcsolatos nézeteiről, ismereteiről, attitűdjeiről. A kutatás a 18 éven felüli állampolgárok 1400 fős, országos, a nem, az életkor, az iskolai végzettség és a lakóhely típusa szerint reprezentatív mintájának kérdezésén alapult. Az itt következő öt írás ennek a vizsgálatnak (és korábbi évekbeli előzményeinek) az eredményeiből ad áttekintést.

Pörzse Katalin

KÖZVÉLEMÉNY AZ EU-TAGSÁGRÓL A CSATLAKOZÁST MEGELŐZŐ ÉVEKBEN

K utatócsoportunk a csatlakozást megelőző két évben végzett kutatásaiban, ha csak érintőlegesen is, foglalkozott azokkal az elvárásokkal, amelyek a lakosság körében élnek az Európai Unión belüli jövőre vonatkozóan. Ezek a vizsgálatok 1000 fős országos reprezentatív mintákon készültek, s tárgyuk az emberek politikai, történelmi nézetei, attitűdjei voltak.

2002. ŐSZ

A 2002 októberében lefolytatott vizsgálatunkban még csak egyetlen, egyszerű nyitott kérdést tettünk fel: „Milyen gazdasági és társadalmi következményekkel jár Ön szerint, ha Magyarországot felveszik az Európai Közösségbe?” A megkérdezettek kb. egy negyede (26,2%) nem válaszolt a kérdésre, s 11,2% nem tudta, hogy a csatlakozás mi-

Ilyen következményekkel fog járni. Mintánk majd kétharmada viszont érdemi választ adott. Voltak, akik csak „summás” értékelést adtak, azaz azt mondták, hogy jó vagy rossz lesz az ország számára a csatlakozás. Az érdemi választ adók többsége említett konkrét gazdasági, társadalmi területet, amelyet érint majd tagságunk. Ezekben a megfogalmazásokban is rejtett értékelő hozzáállás, ezért a feldolgozás első szakaszában aszerint csoportosítottuk a válaszokat, hogy milyen előjelű ez a viszonyulás. A legtöbben (23%, az érdemi választ adók 37,4%) egyértelműen pozitív, optimista kicsengésű választ adtak, így például: „gazdasági fellendülés”, „gazdasági stabilitás”, „a közbiztonság növekedése”, „kisebbségi érzésünk felszámolása”, „több munkahely, az életszínvonal emelkedése”, „az emberek többsége bízik a jobban, mind gazdaságilag, mind társadalmilag”, „reméljük, több lesz a gazdag, kevesebb lesz a szegény”.

A kérdezettek 16,2%-a, az érdemi választ adók 26,9% egyértelműen pesszimistának bizonyult EU-tagságunkat illetően: „rosszabb dolgok lesznek, ők diktálnak majd”, „az ingatlanárak felmennek”, „nagyobb lesz a munkanélküliség”, „drágaság lesz”.

A harmadik értékelési kategóriát, a semleges álláspontot az érzelmi, értékelésbeli irányultságot nem tükröző válaszok képezik; ezeket akár óvatos, tartózkodó hozzáállásnak is nevezhetjük, amit a következő megfogalmazások támasztanak alá: „lassú gazdasági és társadalmi fejlődés”, „kezdeti nehézség”, „a törvények szinkronba hozatala”. Az ily módon vélekedők a kérdezettek 8,6%, a válaszadók 13,7%-a.

A választ adók egy jelentős része (23%) differenciáltabban látja az uniós jövőt, azaz úgy gondolják, hogy a tagság pozitívumokkal, negatívumokkal egyaránt együtt fog járni. Ilyen megfogalmazások például: „gyors társadalmi és lassú gazdasági felemelkedés”, „növekvő gazdasági eredmények, és növekedő különbségek a társadalmi rétegek között”, „hasonló támogatások, mint nyugaton (például mezőgazdaság számára), szabadon utazhatunk, de lesz olyan, ami rosszabb lesz, mert az árakat biztos tovább emelik, a bérek viszont soha nem érik el például a németországit”.

A vélemények értékelő jellegét elemezve elmondhatjuk, hogy többségben voltak azok, akik csak előnyöket emlegetnek, mint akik csak hátrányokat. A pozitív hozzáállás még hangsúlyosabbá válik, ha figyelembe vesszük, hogy a hezitáló válaszok is utalnak némi optimizmusra az európai jövőnkét illetően.

Természetesen nemcsak arra voltunk kíváncsiak, hogy milyen a kérdezettek viszonyulása az európai uniós csatlakozáshoz, hanem a válaszok konkrét tartalmi összetevőire is, azaz arra, hogy a megkérdezettek az ország, a lakosság életének mely területén képzelnek el változásokat. A minta majd egynegyede (23,3%) csak a tagság általános minőségi hatására céloz. Ezek között vannak azok a 9%-ot kitevő kérdezettek, akiknek nincs e vonatkozásban határozott véleményük, szerintük bizonytalan az európai jövőnk kimenetele. Némileg több optimizmus vegyül azok válaszába, akik úgy gondolják, hogy eleinte elégedetlenség lesz, de a jövő már jobban alakul (5,9%). 8,1% egyértelmű reményt fejez ki, ők azt mondják: „jó lesz”, „reméljük, jó lesz”.

Pesszimista hozzáállás a válaszok 16,9%-ában volt tetten érhető. Vannak, akik röviden úgy fogalmaznak, hogy „rossz lesz”, „csak rosszabb lehet”, „drágán megfizetünk”. A válaszok egy tizede valamilyen társadalmi következmény bekövetkezését jelzi. Többségben vannak a negatív következményre utalók, például „nagyobbak lesznek a társadalmi különbségek”, vagy „elveszítjük függetlenségünket”. Pozitív társadalmi hatásként a szabad mozgást, az utazási lehetőségeket említik, valamint azt, hogy a mai

fiatalok élvezik majd az előnyöket. Jó néhányan utalnak a közbiztonság lehetséges növekedésére.

A kérdezettek fele (49,4%) az Európai Unió gazdasági hatásaival foglalkozik. Egyharmad részük a tagsággal együtt járó hátrányokat hangsúlyozza. E hátrányokat az így válaszolók legtöbbször csak általánosságban fogalmazza meg: „gazdaságilag rosszabb lesz”, „szegényebbek leszünk” stb. A konkrétumokat említők között a legtöbbször elvonásokra, megszigorításokra utalnak, aggódnak az ország javainak külföldi tulajdonba kerülése miatt, és néhányan a munkanélküliségtől is félnek.

A gazdasági szempontot említők kétharmada előnyöket vár a csatlakozástól. A kérdezettek 18,9%-a gazdasági fellendülést remél, 5,2%-a hozzáteszi, hogy ez csak hosszabb távon várható. A konkrét tényezőket felsorolók legtöbbször a munkalehetőségek bővülésére számít, de alig vannak olyanok (1-1%), akik a mezőgazdaság fejlődését, illetve akik a támogatások előnyeit megemlítik.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy 2002 őszén, másfél évvel a csatlakozás megtörténte előtt a lakosság jelentős részének (mintánk 40%-ának) nem volt sem általános, sem konkrét elképzelése az EU-tagság gazdasági és társadalmi következményeiről. Az érdemi válaszadók között majd kétszer annyian vannak előnyöket hangsúlyozók, mint hátrányokat sejtők, míg a minta 10%-a a semleges álláspontra helyezkedik. Ugyanennyien vannak, akiknek ambivalens a hozzáállásuk. A válaszok tartalmát elemezve kitűnik, hogy az embereket a gazdasági következmények foglalkoztatják leginkább; persze lehetséges, hogy csak ezzel kapcsolatban vannak információik.

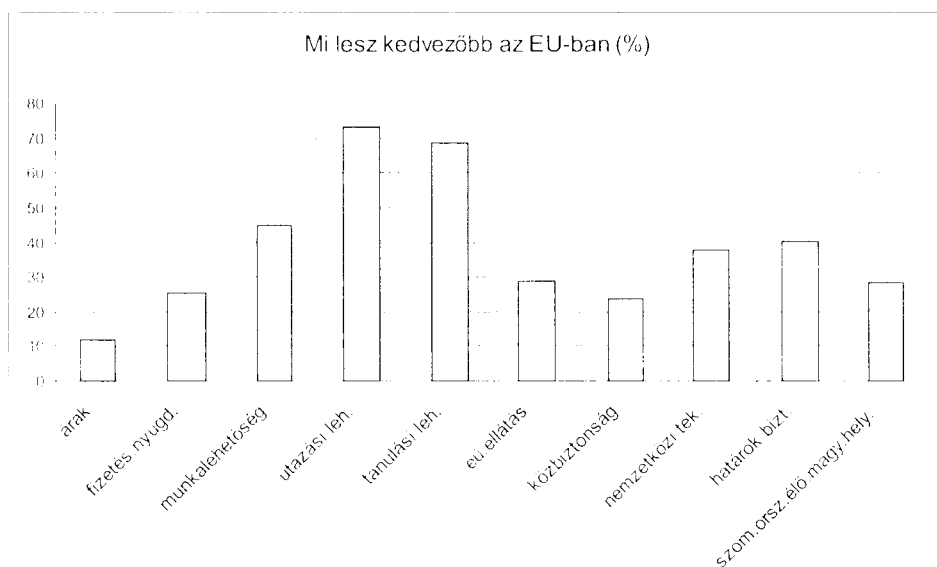
2003. ŐSZ

2003 őszén végzett vizsgálatunkban – az előző évi válaszokra támaszkodva – zárt formában tettük fel a kérdéseket az európai uniós tagsággal kapcsolatban. Célunk az volt, hogy legalább egy elnagyolt képet nyerjünk arról, hogy milyen elképzelések élnek a csatlakozás gazdasági, társadalmi, politikai hatásairól.

1. Elsőként az akkori állapotok megítélését próbáltuk felmérni. Arra kértük a kérdezetteket, hogy hasonlítsák össze társadalmi, politikai, gazdasági szegmensek mentén hazánkat, egyrészt a volt keleti blokk, másrészt az akkori Európai Unió országai-val. Az egyes jellemzők vonatkozásában egy hétfokú skála segítségével fejezhették ki mintánk tagjai értékelésüket. A skála pozitív végpontja szerint kiemelkedően jó hazánk helyzete, teljesítménye, a negatív szerint viszont lényeges elmarad az adott szempontból.

Az átlagok grafikonon való megjelenítéséből kitűnik, hogy a volt keleti blokkhoz és az uniós országokhoz való viszonyításnak a vonalai egymással szinte párhuzamosan haladnak. Az EU-országokhoz képest az átlagértékek több vonatkozásban a negatív tartományba tartoznak, de a keleti blokk országaihoz való viszonyításban is csak a tényezők fele éri el a skálák pozitív oldalát. (1. ábra)

1. ábra

2. Rangsorba állítva e jellemzőket, azt tapasztaljuk, hogy mindkét viszonyításban az első helyen a *sajtószabadság* megítélése áll: a keleti blokkhoz képest (továbbiakban: KB) 5,17; európai uniós (továbbiakban: EU) országokhoz hasonlítva: 4,77. Második a sorban a *továbbtanulási lehetőségek* megítélése (KB:5,17; EU: 4,65), melyet a *kisebbségek védelmének* pozitív elbírálása követ (KB: 4,88; EU: 4,49). Még kedvező a *sport* helyzetének (KB: 4,70; EU: 4,43), és a *demokratikus kormányzat* megítélésének elbírálása (KB:4,49; EU: 4,04). A volt keleti blokk országaihoz képest még a skála „jó” tartományába esik *nemzetközi tekintélyünk* jellemzése (4,24), azonban az EU-hoz viszonyítva már a negatív oldalon található (3,58). Egyértelműen a „lemaradás” oldalára billen a mérleg *közbiztonságunk* jellemzésekor, mindkét viszonylatban (KB: 3,94; EU: 3,31) A volt szocialista országok vonatkozásában alig marad le az előbbi mögött *gazdasági stabilitásunk* értékelése (3,83), viszont az EU-s országokkal való összevetésben ez az átlagérték jóval alacsonyabb (2,81). Hasonlóan nagy az átlagok eltérése az *életszínvonal* esetében (KB: 3,63; EU: 2,73), míg a keleti blokkhoz való hasonlításban kilencedik a rangsorban, addig az unióhoz képest csak az utolsó, tizenkettedik. Mindkét rangsorban a tizedik az *ipari termelés* értékelése (KB: 3,53; EU: 2,72). A kérdezettek szerint a *munkalehetőségek* tekintetében lemaradásban vagyunk mind a volt szocialista, mind az uniós országokhoz képest (KB: 3,35; EU: 2,73). A volt keleti blokkhoz képest leginkább a *mezőgazdasági termelés* esetében hangsúlyozták a lemaradást (3,22), mely az unióval kapcsolatban megelőzi az életszínvonalat, s így a rangsorban csak a tizenegyedik (2,58).

Az eredményekből az látszik, hogy az emberekben meglehetősen világos kép él arról, hogy az említett társadalmi, gazdasági tényezők tekintetében hogyan állunk, valamint arról is, hogy általában milyen különbségek választanak el minket a volt keleti blokktól, illetve az Európai Uniótól. Úgy tűnik, hogy különösen az EU-tól való távolság érzékelése érvényesült a válaszokban.

3. Érdeemes megnézni azt is, hogy az egyes társadalmi, politikai, gazdasági jellemzők mentén milyen különbségeket találunk bizonyos társadalmi rétegek véleménye között.

Nemek között nem találtunk semmilyen lényeges eltérést. Annál több szignifikáns különbség adódott a *lakóhely* szerint megkülönböztethető csoportok között. A volt keleti blokk országaihoz való hasonlításban, a tizenkét jellemző közül, mindössze kettő esetében nincs jelentős különbség a fővárosiak és a vidékiek között (munkalehetőségek, sport). A budapestiek a gazdasági stabilitást, az ipari és a mezőgazdasági termelést kedvezőtlenebbnek látják, mint a vidéki városban élők. A közbiztonság, a kisebbségek védelme, a sajtószabadság, a demokratikus kormányzat, az életszínvonal, a továbbtanulók aránya és a nemzetközi tekintély vonatkozásában nemcsak a vidéki városokban, hanem a községekben lakóknál is negatívabb az értékelésük.

Az akkori EU-országokhoz való viszonyításban nem találunk jelentős különbséget nemzetközi tekintélyünk és az életszínvonal esetében. A gazdasági stabilitásunkat kedvezőbbnek látják a vidéki városban élők, mint a falusiak. A vidéki városiak pozitívabbnak ítélik helyzetünket az ipari termelés és a demokratikus helyzet tekintetében, mint a budapestiek. Ez a különbség a községekben élőtől is elválasztja a fővárosiakat, ugyanúgy, mint a közbiztonság, a kisebbségek védelme és a sajtószabadság értékelése. Két tényező esetében a fővárosiak jobb helyzetben lévőnek ítélik meg hazánkat, mint a vidéken élők, ezek pedig a sport és a munkalehetőségek.

A *korosztályok* válaszait megvizsgálva az első feltűnő dolog, hogy az Európai Unió országaival való összehasonlításban nem találunk statisztikailag jelentős különbségeket. A volt szocialista országokkal való összevetésben azt tapasztaltuk, hogy a legfiatalabbak jóval kedvezőbbnek ítélik meg közbiztonságunkat, mint a 60-70 évesek. Hasonló a tendencia a munkalehetőségekre vonatkozóan, de itt a harmincasok is hasonlóan vélekednek, mint a fiatal korosztály. Az életszínvonalunkkal sokkal kritikusabbak az 1931—40 között születettek, mint a többi korcsoport.

Az adatok *iskolai végzettség* szerinti csoportosítása azt mutatja, hogy az egyetemet végzettek nem látják olyan kedvezőnek a sajtószabadság helyzetét, mint a középiskolát vagy annál kevesebb iskolát végzettek. Az uniós országokkal való összehasonlításban is csak négy esetben tapasztaltunk matematikailag lényeges eltérést:

- a főiskolai és egyetemi diplomával rendelkezők kevésbé látják kedvezőnek a közbiztonságot, mint a nyolc általánosnál kevesebbet végzettek,
- ez utóbbi csoport az ipari termelést is magasabb szintűnek tartja, mint a szakmunkás bizonyítvánnyal bírók,
- viszont ugyanők kritikusabbak a kisebbségek védelmével kapcsolatban, mint a szakmunkások és az érettségizettek,
- s végül a nyolc általánost végzettek magasabbra értékelik a sajtószabadság helyzetét, mint az egyetemi diplomások.

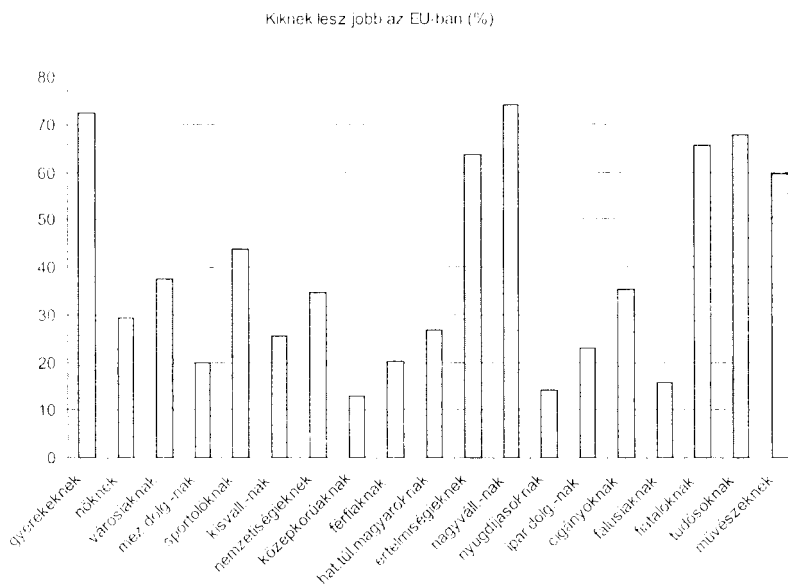
Összefoglalva elmondhatjuk, hogy elég egységes kép él a társadalomban hazánk gazdasági, társadalmi helyzetére vonatkozóan, hisz a különböző társadalmi csoportok véleménye nem nagyon differenciálódik az egyes jellemzők megítélésében. Az egyetlen kivétel a lakóhely típusa szerinti megkülönböztetés, ahol szinte minden vonatkozásban lényeges eltérés tapasztalható.

4. Az uniós kilátásokról, az emberek gondolkodásában élő jövőképről érdeklődtünk, amikor azt kérdeztük a minta tagjaitól, hogy mit gondolnak, kiknek lesz jobb vagy rosszabb az Európai Unióban. Tizenkilenc réteget soroltunk fel, melyek nem, kor, foglalkozás, nem-

zetiség szerint szegmentálták a társadalmat. A kérdezetteknek három válaszlehetőséget kínáltunk egy-egy csoport esetében: jobb lesz, rosszabb lesz, vagy nem változik a helyzete a csatlakozást követően.

A lakosságnak csak kis hányada (kevesebb mint 10%) az, melynek nincs elképzelése a várható helyzetről.

2. ábra

A 2. ábrán látszik, hogy hat réteg megítélése messze kiemelkedik a többi közül abban a vonatkozásban, hogy a kérdezettek döntő többsége úgy gondolja, az idetartozók lesznek a csatlakozás nyertesei. Ezek közül a társadalmi csoportok közül leginkább a nagyvállalkozói réteg emelkedik ki, hiszen 74% tartja úgy, hogy nekik jobb lesz, s mindössze 4% vélekedik úgy, hogy rosszabb. Az előbbi réteget követi a gyerekek eljövendő helyzetének értékelése (jobb lesz: 72,5%, rosszabb: 7,5%). Majdnem egyforma a tudósok, a fiatalok, az értelmiségiek és a művészek lehetőségeinek megítélése (jobb lesz: 67,7%, 65,6%, 63,6% és 59,8%). Összességében csak ennek a hat réteges csoportnak jósolnak jobb helyzetet az Európai Unióban, a többiek kilátásait sokkal negatívnak ítélik. Így a sportolókról már csak 43,5% nyilatkozik az előbbiekhöz hasonlóan, bár velük kapcsolatban igen magas (43,8%) azok aránya, akik nem látnak változást. 30%-nál többen jósolnak jobb jövőt a városiaknak, a cigányoknak és a nemzetiségi csoportoknak. A kérdezettek 20-30%-a szerint a nők, a határokon túli magyarok, a kisvállalkozók és az iparban dolgozók is élvezni fogják a tagság előnyeit. A legkevesebb esélye – mintánk véleménye alapján – a mezőgazdaságban dolgozóknak, a falusiaknak, a nyugdíjasoknak és a középkorúaknak lesz (10-20% között).

A fent leírt rangsornak szinte teljes fonákját adja az a sorrend, amely a „rosszabb lesz” válaszok alapján állapítható meg. A férfiak, a nők, a középkorúak esetében viszont azt jósolja a minta több mint 50%-a, hogy a helyzetre nem lesz hatással hazánk uniós tagsága.

Ha a felkínált válaszalternatívák alapján átlagot számítunk (jobb lesz: 3, ugyanolyan lesz, mint most: 2, rosszabb lesz: 1), akkor azt tapasztaljuk, hogy a tizenkilenc rétegből tizenhárom esetben a pozitív oldal felé billen a mérleg, azaz átlagosan jobb jövőt remélnék számukra. Hat társadalmi csoport esetében helyzetük rosszabbodását jósolják. A csatlakozás veszteséinek tartják az iparban dolgozókat, a kisvállalkozókat, a középkorúakat, a falusiakat, a nyugdíjasokat, s leginkább a mezőgazdaságban dolgozókat.

5. Megvizsgáltuk azt is, hogy mintánk egyes rétegcsoportjainak véleménye között találunk-e lényeges eltérést a saját és a más társadalmi helyzetűek jövőbeni helyzetével kapcsolatban.

Nemek vonatkozásában semmilyen lényeges eltérést nem tapasztaltunk. Annál több szignifikáns különbség adódott a *lakóhely* szerinti csoportosítás esetében. Mindössze négy eset volt (mezőgazdasági dolgozók, kisvállalkozók, középkorúak és férfiak), amikor a véleménykülönbségek nem érték el a matematikailag jelentős szintet. A többi társadalmi rétegre vonatkozóan a szignifikáns eltérések szisztematikusnak mutatkoznak: a budapestiek rendre pesszimistábbak, mint a vidéki városokban vagy a községekben lakók, azaz nem az egyes társadalmi csoportok EU-ban várható jövőjét látják eltérőnek, hanem szinte az egész társadalomra nézve szkeptikusabban látják a jövőt.

A különböző *korcsoportok* között mindössze öt réteggel kapcsolatban találunk véleményeltérést. A nők jövőbeni kilátásait a legfiatalabbak (20–25 évesek) jóval pozitívabbnak ítélik, mint az 1931–40, illetve az 1951–60 között születettek.

A városiak életének jobbrafordulásában az 1961–70 között születettek inkább hisznek, mint az ezt megelőző évtizedben születettek. A sportolók a hetven éven felüliek szerint jobban járnak majd, mint ahogy azt a harmincas korosztály gondolja. A nyugdíjasokra vonatkozóan is mindössze egy lényeges különbséget találunk: az 1931–40 között születettek általában alacsonyabb, mint az 1971–80 között születetteké.

Az adatok *iskolai végzettség* szerinti bontásában még kevesebb szignifikáns különbséget találtunk. A mostani gyerekek helyzetével kapcsolatban optimistábbak a középiskolát végzettek, mint a csak nyolc általánossal rendelkezők. Ez utóbbiak viszont pozitívabbnak látják a művészek európai helyzetét, mint az egyetemet végzettek. A legmagasabb iskolai végzettségűek az értelmiség jövőjét illetően is pesszimistábbak – a főiskolai diplomások kivételével – minden csoportnál.

Az egyes társadalmi rétegek európai uniós helyzetének megítéléséről összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy az emberek a legtöbb csoport vonatkozásában pozitívan látják a jövőt. A kérdezettek úgy érzik, hogy Európai Unió tagság nyertesei az értelmiségiek, a nagyvállalkozók és a fiatalabb korosztályok lesznek. A legtöbb véleménykülönbséget a vidékiek és a budapestiek között találtuk, az utóbbiak rendre visszafogottabban derülátók a másik két csoportnál.

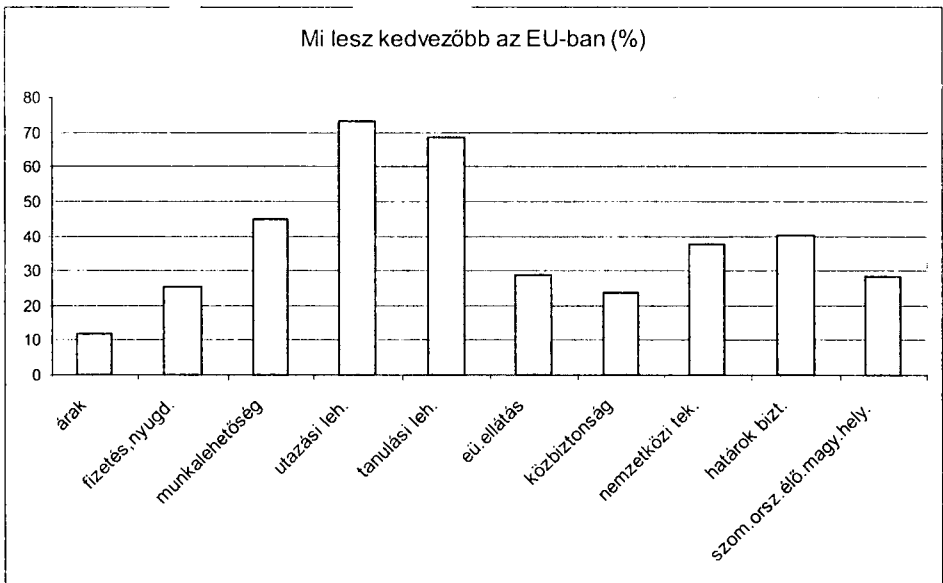
6. Az EU-tagság társadalmi csoportokra gyakorolt hatásán kívül arra is kíváncsiak voltunk, hogy az emberek a társadalmi, gazdasági élet mely területén várnak változást akár pozitív, akár negatív irányban.

A 3. ábrán látható grafikon mutatja, hogy az emberek több mint 70%-a gondolja úgy, hogy az utazási lehetőségek kedvezőbbek lesznek, mint jelenleg. Alig valamivel kevesebben (68,4%) mondják, hogy a tanulási lehetőségek is jól fognak alakulni. Jóval kevesebben – 45, illetve 40% – állítja, hogy a munkalehetőségek száma és a határaink biztonsága növe-

kedni fog az unióban. Valamivel lemaradva (37,6%) következik a rangsorban nemzetközi tekintélyünk jövőbeni megítélése. 20-30% között mozog azok aránya, akik úgy vélekednek, hogy javulni fog az egészségügyi ellátás (28,7%), a szomszédos országokban élő magyarok helyzete, valamint a közbiztonság, s növekedni fognak a fizetések és a nyugdíjak. Utolsó a sorban az árak alakulásának megítélése, a mintának mindössze 12%-a vélte úgy, hogy kedvezően fognak alakulni, szemben azzal a 66,4%-kal, akik ezt éppen ellenkezőleg gondolták. Ugyanígy a fizetések és a nyugdíjak esetében is azok vannak többségben, akik negatív tendenciára számítanak (45,3%). A többi esetben – mint a grafikonon is látható – a pozitív várakozás megelőzi a negatívát. A kérdésben felkínált tényezők felével kapcsolatban (egészségügyi ellátás, közbiztonság, nemzetközi tekintély, határaink biztonsága, szomszédos országokban élő magyarok helyzete) azok vannak többségben (45–53%), akik úgy gondolják, hogy az EU-tagság ellenére sem változnak.

Ennek a kérdéssorozatnak az esetében is megvizsgáltuk az egyes társadalmi rétegek közötti eltéréseket. A *férfiak és nők* átlagosan szinte teljesen egyforma válaszokat adnak. Az egyetlen a határaink biztonságának jövőbeni helyzetének értékelése: a férfiak érzik úgy, hogy ez növekedni fog belépésünk után. A válaszok *lakóhely* szerinti csoportosításában ugyanaz a helyzet, mint az előzőekben tárgyalt kérdéssorozat esetében: a budapestiek minden vonatkozásban szkeptikusabbak, mint a vidéken élők.

3. ábra

A mintánk *korszoptok* szerinti bontásánál három tényezővel kapcsolatban találunk matematikailag szignifikáns különbséget. A mai 70-80 évesek nem várnak sok jót a fizetések és a nyugdíjak tekintetében, ellentétben a harminc évesnél fiatalabbakkal. A munkalehetőségek megítélésénél a huszonévesek jóval optimistábbak, mint a hatvanas illetve hetvenes éveikben járók. Az egészségügyi ellátás javulását prognosztizálja a harmincas korosztály, ellentétben a hatvanasokkal.

Iskolai végzettség alapján vizsgálva a válaszokat, négy esetben tér el lényegesen az egyes csoportok véleménye egymástól. A fizetések és a nyugdíjak alakulásával kapcsolatban a középiskolát, illetve az egyetemet végzetek jóval derülátóbbak, mint a szakiskolát, vagy ennél alacsonyabb iskolai végzettséget szerzők. A középiskolai végzettségűek a munkalehetőségek bővülését inkább feltételezik, mint az általános iskolai bizonyítvánnyal rendelkezők, s ugyanők jobban bíznak az egészségügyi ellátás javulásában, mint a nyolc osztállyal kevesebbet végzettek. A szomszédos országokban élő magyarok helyzete vonatkozóan is az érettségizettek véleménye a pozitívabb.

6. Lezárásként az alábbi összefoglaló megállapításokat tethjük az EU-tagságunk következményeivel kapcsolatos vélemények vizsgálata alapján:

- a társadalmi, gazdasági, politikai tényezők többségének vonatkozásában inkább optimizmus olvasható ki a válaszokból,
- jó néhány esetben viszont a többség semmilyen változásra nem számít,
- két nagyon lényeges vonatkozásban igencsak pesszimisták kérdezetteink, ezek az árak és a bérek alakulása,
- leginkább az utazási-, tanulási- és munkalehetőségek bővülésében reménykednek az emberek.
- hazánk társadalmi, gazdasági helyzetét pozitívabbnak értékelik a volt keleti blokk országaihoz képest, viszont a legtöbb vonatkozásban lemaradást látnak az unióhoz hasonlítva,
- a tagság előnyeit élvezőkre vonatkozó, valamint az egyes társadalmi, gazdasági tényezők alakulását megjósoló ítéletekben felsejlenek a médiumokban gyakran szereplő, sokszor ellentmondásos várakozások.
- az egyes társadalmi csoportok között nincsenek túl nagy eltérések a jövőnkre vonatkozó elvárásokban. A lakóhely típusa szerinti csoportosításban találtuk a legtöbb eltérést, ezeknek alapján a budapestiek tűnnek a legszkeptikusabbnak. A fiatalabb korosztályok jó néhány vonatkozásban optimistábbak, mint az középkorúak vagy idősebbek.

Tardos Róbert

TUDÁS (ÉS NEM TUDÁS) AZ EU-RÓL: ISMERETEK, TAPASZTALATOK, KÜLSŐ BEÁGYAZOTTSÁG

1. A VIZSGÁLANDÓ KÉRDÉSEK ÉS AZ ELEMZÉSBE BEVONT TÉNYEZŐK

Az Európai Unióról való tájékozottság az elmúlt néhány évben többször is napi-rendre került, még ha ez a figyelem nem is volt igazán folyamatos. A csatlakozás szempontjából kiemelt jelentőségű 2003-as népszavazást megelőzően a kérdés részben az volt, hogy elegendő és eleget tudnak-e az EU-ról ahhoz, hogy egyáltalán az eseményen való részvétel minimális ismeretalapjai meglegyenek, s nem utolsósorban ahhoz, hogy a helyenként nyilvánosságot is kapó, bár többnyire látens euroszkeptikus nézeteket, félelmeket kellően hatásos információk ellensúlyozzák. Az utóbbi törekvés sikerét a referendum elsöprő arányú „igen” szavazatai fémjelezték. A részvételt illetően már kevésbé pozitív az összkép, amennyiben az 50%-ot sem elérő megjelenés a kérdés horde-rejéhez és a további csatlakozó országokhoz képest is alacsonynak volt mondható. E dolgozatnak nem tárgya annak boncolgatása, hogy végül az igen szavazatok gyakorlatilag versenytárs nélküli gondmentes győzelme és a részvételi deficit között nem állt-e fenn összefüggés. Mindenesetre a 2004-es EU-választásra a részvételi arányok tovább csökkentek 40% alá, ami akkor is igen szerény eredmény, ha az újonnan csatlakozó (EU-10) országcsoporton belül ezúttal ez még a viszonylag elfogadhatóbb arányok közé tartozott, és az Európai Unió országokon belül is aránylag alacsony és csökkenő volt az elmúlt két évtizedben az EU-választásokon való részvétel. (Azonban a szóban forgó EU-15 2004-es részvételi átlaga még mindig jelentősen meghaladta az új tagok és ezen belül a hazai arányokat is).

Jóllehet, részvétel és a várható előnyök és hátrányok sokoldalú ismeretén alapuló tájékozottság között minden bizonnyal számottevő a kapcsolat, az Európai Unióval kapcsolatos széleskörű tudás igénye ennél többet jelent. Mivel a csatlakozásban rejlő lehetőségek kihasználása a politikai intézmények tiszttségviselőin, a kormányzervek ilyen irányú tevékenységein túl önkormányzati, különböző szintű szervezeti, sőt számos vonatkozásban egyéni kompetenciát is igényel (gondoljunk az ilyen kérdések széles körére a mezőgazda-

sági támogatásoktól a különböző típusú pályázatokig, a munkavállalási lehetőségektől a szakmai végzettség, diplomák elismertetéséig), a tájékozottság kellő szintje a csatlakozás hosszabb távú sikerének egyik alapfeltétele.

Amikor az MTA–ELTE KKCS 2004 tavaszi Európai Unió felvételének tájékozottsági blokkját kialakítottuk, részben az a kérdés vezetett minket, hogy mennyire vannak jelen annak a kognitív térképnek a főbb csomópontjai, amelyek az új integrációs keretek gondolati beillesztéséhez szükségesek. Másrészt tudásuk mennyire terjed ki olyan speciálisabb vonatkozásokra, amelyek az EU egyes részvonatkozásainak működésére, esetenként nagyobb csoportokat személyesen is érintő mechanizmusaira vonatkoznak (e tanulmányban azonban csak néhány kérdés erejéig foglalkozunk viszont a sokat foglalkoztató mezőgazdasági kérdéskörrel, amelyre a felvételen is külön kérdésközzel vonatkozott, és amely a jelen összeállításban is önálló elemzés tárgya).¹ Jóllehet mind az általános, mind a működési ismeretek számos kérdéskörre terjednek ki, nem volt szándékunk az ilyen jellegű ismeretek egy szisztematikus jelleggel kumulatív (a „könnyűtől” a „nehéz” kérdésekig terjedő) skálájának kialakítása.² Elegendőnek tartottuk, hogy a szóba kerülő ismeretterületek viszonylag széles körének átfogásával, olyan tájékozottsági indexeket alakíthatunk ki, amelyek részben képet adnak az integrációs tájékozottság általános mértékéről és az azzal kapcsolatos szakadékok természetéről, részben módot adnak különböző vonatkozásokban annak vizsgálatára, hogy milyen mértékű az integrációs vonatkozású tájékozottság és az ilyen irányú politikai viselkedések (így referendumon, EU-választáson való részvétel) között fennálló kapcsolat.³

Vizsgálatunk középpontjában tehát alapjában a tájékozottság szintjét meghatározó tényezők és néhány vonatkozás erejéig a tájékozottság kihatásainak vizsgálata áll. Ami az előbbit illeti, külön hangsúlyt helyezünk a tájékozottság általános háttértényezője, az iskolázottság és egyéb tényezők szerepének megkülönböztetésére. Ez utóbbiakon belül a következő tényezőcsoportok kerülnek elemzésünk előterébe:

1. A személyes érintettség mértéke (melynek általános jellemzésére az a kérdéssorozat szolgál, melyet a felvétel különböző EU-témák iránti érdeklődés vizsgálatára alakított ki).⁴
2. A külső beágyazottság foka – a személyes kapcsolathálózatoknak a külföldi vonatkozású metszete felvételünkben külön figyelem tárgya volt, s a jelen tanulmány egy részelemzése a kérdéskörrel külön is foglalkozik egy erre vonatkozó kérdéssorozat alapján.
3. A külföld, külföldiek iránti nyitottság (elsősorban a gazdasági-kereskedelmi-idegenforgalmi kapcsolatokra vonatkozóan)
4. A regionális tényező – a földrajzi közelség-távolság közvetlen tájékozottsági, illetve a személyes érintettségen és a külső kapcsolatsűrűségen keresztül hatása.

A tájékozottság kihatásainak elemzésünkben vizsgált területe az EU-val kapcsolatos népszavazási, választói döntésekben tanúsított aktivitás.

A főbb kérdéseket és az elemzés során alkalmazott modellt az alábbiakban foglalhatjuk össze:

1. Az alapmodell

Központi (függő) változó: az EU-ismeretek szintje

Magyarázó változók:

- alapvető társadalmi-demográfiai ismérvek (iskola, anyagi helyzet, település, régió, nem, életkor, családi háttér)
- közbülső-közvetítő tényezők:
 - külföldi kontaktusok, látogatás, egyéb utazás, országszimpátia – „*külső beágyazottság*”.
 - külföldi gazdasági, kulturális stb. kapcsolatok elfogadása, idegenek iránti attitűd – „*nyitottság a külföld iránt*”.
 - a csatlakozás hazai kihatásai iránti érdeklődés köre, foka – „*személyes érintettség*”.

2. Egy kapcsolódó modell

A tájékozottság (mint magyarázó változó) befolyása az EU-participációs készség szintjére (népszavazás, EU-választás stb.).

2004. tavaszi felvétele 1400 fős országos felvételének adataira épül a felnőtt lakosság körében, egy kitérő erejéig nemzetközi összehasonlító adatokat is bevonunk a tájékozottsági kérdéskörben. Ha az adatok összevethetősége nem is közvetlen, mindez fontos adalékot nyújt a hazai eredmények értelmezése szempontjából is.

2. AZ EURÓPAI UNIÓRÓL VALÓ ISMERETEK NÉHÁNY ALAPADATA

Felvételünk két blokkban mintegy tíz-tíz kérdést tartalmazott az EU-val kapcsolatos általános és magyar vonatkozású kérdésekben. Ahogy említettük, ezek részben az alapintézményekre, azok székhelyére, vezető tisztségviselőire, részben az EU működésének gyakorlati kérdéseire vonatkoztak, mint az EU hivatalos nyelve(i), pénze, a belső útlevelelhasználás vagy hazai vonatkozásban a munka-erőáramlás vagy a föld adásvétel átmeneti moratóriuma. A kérdések alapformája kvízszerű zárt kérdés volt egy helyes és három téves alternatívával. Egy részükre táblázatban igen-nem formában került sor, mint például az a kérdés, amely arról érdeklődött, a jogrend mely vonatkozásai kerülnek az EU közös szerveinek kompetenciájába, és melyek maradnak a tagállamok kizárólagos hatáskörében. A kérdéssorozatok egy része pedig egyenkénti besorolásra kérte a válaszadókat, mint például az a kérdés, ahol (egy kivétellel) európai országokról kellett megmondaniuk, melyek régi vagy új tagjai az EU-nak, esetleg tárgyalásokat folytat a felvételtől (illetve már jelentkezett), vagy teljesen kívül áll az EU-n. Míg a kérdések nagyobb részében a helyes válaszok egyszerű összegzésére került sor, a kérdéssorozatokban adott válaszok alapján indexpontszámok készültek, majd ezek adódtak hozzá az előbbi összegekhez.⁵ (1. táblázat)

1. táblázat

Az Európai Unióra vonatkozó tájékozottság összesített alapadatai

		Ismeretszint	
EU-ismeretek		42,7%	(átlag 14,53, max. 34 pont)
Ezen belül			
Terület	1.1 Általános	42,5%	(átlag 7,65, max. 18 pont)
	1.2. Magyar	42,9%	(átlag 6,87, max. 16 pont)
Vonatkozás	2.1. Intézményi	47,4%	(átlag 7,59, max. 16 pont)
	2.2. Működési	38,6%	(átlag 6,94, max. 18 pont)

A 40% körül mozgó ismeretszintek önmagukban nem mondanak túl sokat – eltekintve attól, hogy ezek az értékek nem állnak túl távol a hasonló ismeretfelvételek hazai eredményeitől, melyeket egyik oldalon a magas kulturális státuszú, diplomás csoportok jóval átlag fölötti pontszámai, másfelől az általános iskolai vagy szakiskolai végzettségük ettől jóval elmaradó értékei feszítenek ki – és amelynek átlagát ez utóbbi népességcsoportok számszerű túlsúlya befolyásolja elsősorban. Hozzá kell tenni, a leggyakoribb, négy-alternatívás kérdésforma alapján a teljesen véletlenszerű válaszadás is 25%-os helyes válaszarányt eredményezett volna. Még vissza fogunk térni olyan nemzetközi összehasonlításokra, amelyek ugyancsak segítséget adhatnak az alapadatoknak az integrációs tudásra vonatkozó mutatók értelmezésében. Annyi az első áttekintés alapján is megállapítható, hogy míg az általános és hazai vonatkozású ismeretek szintje között nem mutatkozott számottevő eltérés (intenzív érdeklődés esetén a szokásos tapasztalatok szerint inkább az utóbbi haladhatná meg az előbbit), az érintett csoportok közvetlen gyakorlatával összefüggő működési ismeretekben a tájékozottság egyelőre viszonylag alacsonyabb szintű, mint az általánosabb jellegű intézményi vonatkozásoknál. Közvetlenebb benyomást nyújthat azonban az az áttekintés, amely részben azokat a kérdéseket összegzi, ahol a tájékozottság szintje a legmagasabbnak, részben azokat, ahol a legalacsonyabbnak bizonyult. (2. táblázat)

2. táblázat

Magas és alacsony tájékozottsági szint az Európai Unióra vonatkozó kérdéseken belül (százalékban)

	Kérdés	Tájékozottsági arány
Viszonylag magas szint	Az euro mint az EU pénze	91
	Az útlevél szükségtelenné válása az EU határain belül	84
	Brüsszel mint az EU központja	75
	Az EU tagállamai (helyes válasz a megadott esetek nagyobb részében)	58
Alacsony tájékozottsági szint	Minden tagállam nyelve hivatalos EU-nyelv	27
	Prodi mint az Európai Bizottság elnöke (2004. apr.)	17
	Az Európai Bizottság mint az EU kormánya	13
	Külföldiek földvásárlási moratóriumának tartama	18
	Külföldön való munkavállalás moratóriumának tartama	14

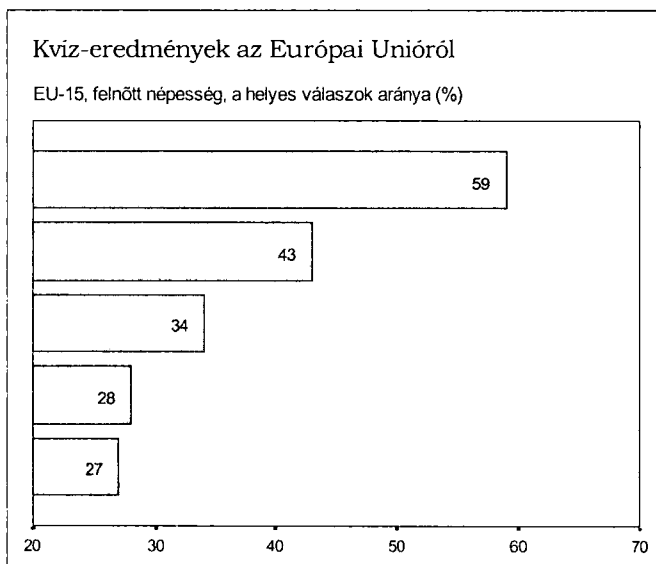
Míg több olyan kérdésben, amelynek ismerete az elmúlt években akár a csatlakozási folyamat kapcsán, akár már korábban többé-kevésbé általánossá vált, igen alacsony – voltaképpen a véletlen valószínűséget épp csak meghaladó vagy alulmúló – tájékozottsági arány tapasztalható további vonatkozásokban, melyekről ugyancsak aránylag sok szó esett a csatlakozási népszavazás előtti kampányban, vagy attól többé-kevésbé független integrációs összefüggésekben. Így például Romano Prodi az egyike a médiában leggyakrabban szereplő európai politikusoknak, de az Európai Bizottságról is sokat hallani (igaz, legtöbbit a felvétel óta a Barroso-féle új bizottság felállása körüli bonyodalmakkal összefüggésben). Azonban magas tudásszintet érdemelne a hivatalos nyelv pluralizmusának – az európai és nemzeti identitás összehangolása szempontjából – jelentős intézménye, mint ahogy gyakorlati összefüggésekben szintén sokakat érint a csatlakozás után életbe lépő különböző moratóriumok középtávú időtartama.

3. NEMZETKÖZI TAPASZTALATOK – EGY RÖVID KITÉRŐ

2002-ben az Eurobarométer egy öt kérdésből álló „mini-kvizt” végzett az Európai Unió akkori 15 tagállamának felnőtt népessége körében. A kérdésekre a (helyes) válasz a mi esetünkben alkalmazott feladathoz képest többnyire könnyebb volt, mivel csak két alternatíva közül kellett megjelölni a helyes megoldást. Amint az egyes kérdések alpmegoszlásai jelzik, a válaszadók többségének nagyobb részt így is gondot okozott a kérdések megválaszolása. (3. táblázat)

3. táblázat

Az EU-15-ön belüli ismeretek az Európai Unióról, 2002 (a helyes válaszok aránya)

Az Európai Unió az I. vh. után alakult (hamis)

Az EU-parlamentet az egyszerű állampolgárok választják (igaz)

A tagállamok évente közös Európa Napot tartanak (igaz)

Az Európai Unió 12 tagállamból áll (hamis)

Az Európai Uniónak saját himnusza van (igaz)

4. táblázat

Az országok tájékozottsági sorrendje a 2002-es Eurobarométer-kviz alapján (százalékban)

Országok	A helyes válaszok aránya
Luxemburg	53
Finnország	52
Portugália	50
Ausztria	47
Svédország	45
Dánia	44
Görögország	44
Franciaország	42
Belgium	41
Spanyolország	40
EU-15	38
Németország	37
Írország	37
Olaszország	36
Egyesült Királyság	31
Hollandia	29

Az ismeretszint
és az országnagyság
(népességszám) közti
negatív korreláció

–.66 (Pearson r),
–.64 (Spearman rho)

Jóllehet a tájékozottság szintje összességében nem magasabb a hazai vizsgálat esetében tapasztaltakhoz képest, első pillantásra is feltűnnek az ebben mutatkozó jelentős eltérések, ahogy az a körülmény is, hogy a rangsor elején rendre kis országok, a végén csaknem kivétel nélkül nagyok foglalnak helyet. A 4. táblázat baloldali paneljén külön altáblázat mutatja be az erre az összefüggésre nézve külön elvégzett korrelációs számítások eredményeit. Az országok népességszám szerinti sorrendje és a tájékozottsági rangsor között (mind a rangkorrelációs, mind az egyszerű korrelációs számítások alapján) számottevő negatív összefüggés mutatkozik. Az eredmények ezúttal is az érintettség motívuma felé mutatnak: az integrációs kapcsolatokra jobban ráutalt, azoktól jobban függő kis országok lakói minden bizonnyal közvetlenebbül átérzik e tényező saját szempontjukból vett jelentőségét, s ez az erősebb hangsúly (feltehetően az országon belüli politikai kommunikáció eltéréseinek közvetítésével) a tájékozottság magasabb szintjében is visszatükröződik. A kis országokban másfélszer-kétszer olyan magas az Európai Unióról a tudás szintje, mint a nagyobbakban, amelyek állampolgárai ezt a mérsékelt figyelmet talán inkább megengedhetik maguknak.

4. KULTURÁLIS ERŐFORRÁSOK ÉS SZEMÉLYES MOTÍVUMOK AZ INTEGRÁCIÓS TUDÁSSZINT HÁTTERÉBEN

Az ismeretszint-vizsgálatok általános tapasztalata a kulturális erőforrásokkal, így mindennek előtt az iskolázottsággal való szoros összefüggés,⁶ mely a tudás szintjét részben a közvetlen iskolai ismeretanyagon, de nem kis részben a hazuról hozott, többnyire magasabb általános műveltségen, illetve az iskolán kívüli (szakmai, média-, személyes

stb.) ismeretforrások nagyobb hasznosítási határfokán keresztül is növeli. Azonban az a tapasztalat is érvényes, hogy a személyes érintettség-érdekltség szintjének mértékében a kulturális erőforrások, az iskolázottság szerepéhez képest a személyesebb motívumok viszonylag előtérbe kerülnek. Ahogy előljáróban már utaltunk rá, a tájékozottság háttérének vizsgálatába az iskolai végzettség mellett olyan további tényezőket is bevontunk az elemzésbe, mint az életkor, nem, lakóhely társadalmi-demográfiai tényezői továbbá a személyes érintettséget kifejező index az Európai Unió, illetve a csatlakozás iránti érdeklődést vizsgáló kérdésblokk alapján, a külföld iránti nyitottságot,⁷ valamint a külső beágyazottságot, a külfölddel, külföldiekkel való kapcsolatok intenzitását kifejező komplex mutatók.⁸ Az alábbiakban az 5. táblázat az integrációs tájékozottság egészére, a 6. táblázat ennek részvonalozásaira vonatkozóan mutatja be az elemzések eredményeit. (A felhasznált elemzési technika, az Optimal Scaling kategoriális regresszióelemzés nem csupán a különböző mérési szintű – köztük a kategoriális – változók együttes bevonását teszi lehetővé mind a független, mind a függő változók között, hanem az Importance mutatók révén az egyes változóknak az összmagyarázaton belüli – közvetlen vagy közvetett befolyásain keresztül – szerepéről is képet ad).

5. táblázat

Az Európai Unióról való ismereteket befolyásoló tényezők

CATREG Optimal Scaling – kategoriális regresszióelemzés,
(szignifikáns) sztenderdizált együtthatók és importance-értékek

	Standardized Coefficients		F	Importance
	Beta	Std. Error		
ISKOLAI VÉGZETTSÉG	,308	,024	164,447	,393
RÉGIÓ	,116	,021	29,322	,058
SZEMÉLYES ÉRINTETTSÉG	,308	,022	194,165	,355
KÜLSŐ BEÁGYAZOTTSÁG	,139	,024	34,093	,132
NYITOTTSÁG A KÜLFÖLD IRÁNT	,110	,022	25,542	,062
R ²	,37			

A hagyományosan alkalmazott szocio-demográfiai tényezők közül sem az életkor vagy a nem, sem a településtípus nem bizonyult szignifikánsnak. Ugyanakkor már a személyes érintettség érvényesülésére utaló jel, hogy a regionális hovatartozás számottevő kapcsolatban van az integrációs tájékozottsággal. Mivel – kategoriális változótól lévén szó – az együtthatók előjelei az összefüggés természetéről nem sokat árulnak el, célszerű lesz a tényező szerepét majd részletesebben is vizsgálni.

Egészében tekintve, a tágabban vett társadalmi-kulturális erőforrás jellegű változók az összmagyarázat nem egészen felét teszik ki (ahogy az importance-együtthatók oszlopából kiolvasható). A magyarázat további tényezői személyesebb motívumokon alapulnak (bár – ahogy majd látni fogjuk – ez utóbbiak is sok tekintetben kemény erőforrás-tényezőkre vezethetők vissza). A leghatározottabb összefüggést a személyes érintettség mutatójával tapasztaljuk, a tényező befolyásának mértéke gyakorlatilag eléri az iskolázottságét. De a külső beágyazottság szerepe is jelentős (mind a beta-, mind az importance-mutatók) alapján és ezzel cseng egybe a külföld iránti nyitottság tényezőjének hatása is. Akik tehát intenzívebb

külföldi kontaktusokkal, több külföldi tapasztalattal rendelkeznek, illetve akik nyitottabbak a külfölddel való kapcsolatok iránt, azok integrációs tudása is magasabb szintet ér el összességében.

6. táblázat

Az Európai Unióról való ismeretek részelemeit befolyásoló tényezők

CATREG Optimal Scaling – kategoriális regresszióelemzés,
(szignifikáns) sztenderdizált együtthatók és importance-értékek

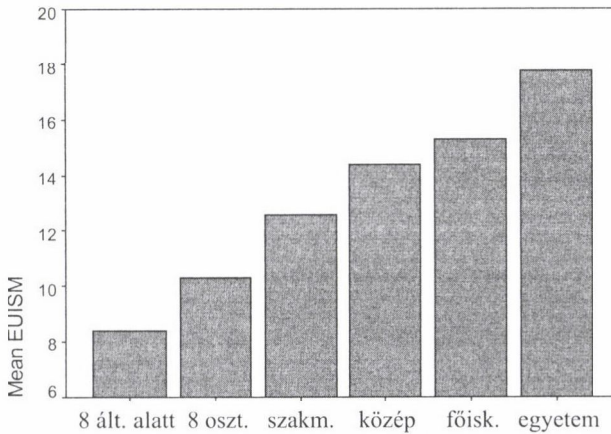
	Terület				Vonatkozás			
	Általános		Magyar		Intézményi		Működési	
	Beta	Imp.	Beta	Imp.	Beta	Imp.	Beta	Imp.
ISKOLÁZOTTSÁG	,32	,40	,24	,38	,34	,47	,22	,30
RÉGIÓ	,14	,08	,06	,03	,14	,09	,09	,04
ÉRINTETTSÉG	,29	,31	,28	,42	,25	,26	,31	,48
KÜLSŐ BEÁGYAZOTTSÁG	,15	,15	,11	,12	,15	,15	,10	,10
NYITOTTSÁG A KÜLFÖLD IRÁNT	,12	,06	,09	,06	,08	,04	,10	,07
R ²	,37		,23		,35		,27	

Az adott összefüggésekben az általános (kulturális) erőforrás- és a személyes motívumokhoz kapcsolódó tényezők relatív szerepe érdekes elsősorban. Ha a különböző területek, illetve vonatkozások között a különbségek nem is igazán átütő erejűek, világos az eltérés egyfelől az általános és intézményes, másfelől a hazai és működési vonatkozások ismeretszintjei között. Míg az előbbieket illetően a (kulturális és területi) erőforrások összességükben a magyarázat felét vagy nagyobb részét adják, addig az utóbbi esetekben – főleg a működési vonatkozásokban – már határozottan a személyes motívumok lépnek előtérbe. (Jelezni kell – amire a táblázat alsó sorában az R² értékek eltérései is utalnak –, hogy a befolyásuk nem annyira abszolút, mint relatív értelemben erősödik az összességükben mérsékeltbb összes magyarázaton belül.) Érdekes tapasztalat ugyanakkor e tényezősoporton belül, hogy a külső beágyazottság befolyása inkább a – nem annyira közvetlen, mint átfogóbb érdekeltséghez, tágabb szemléleti keretekhez kötődő – általános és intézményi vonatkozásokban számottevőbb. Bizonyos fokig ezzel csengenek egybe a regionális összefüggések is.

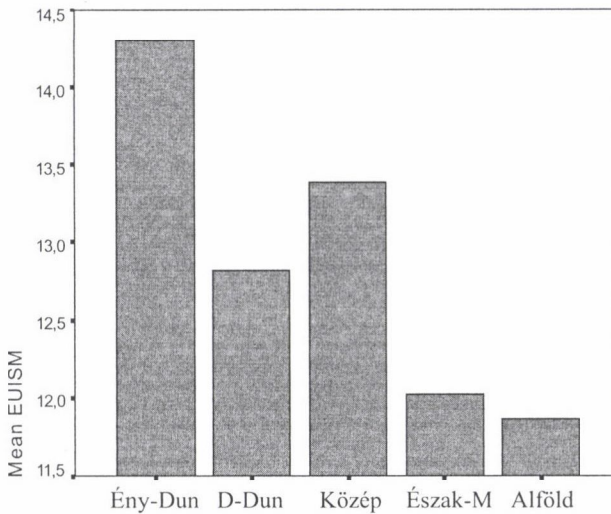
Ahogy már korábban is szó volt róla, a regionális eltérések visszatérően számottevő volta közelebbi vizsgálódást érdemel, annál inkább, mivel ezek pontos jellegéről, irányáról a fenti elemzések még nem adnak közelebbi felvilágosítást. Jóllehet, a minta elemszáma nem tette lehetővé az újabban közkeletű – hét körzeten alapuló – regionális kategorizálást, az ennél kissé durvább, öt körzeten alapuló beosztás is lényeges eltérésekre világít rá. A következő grafikonok egyike az I. ábrán az ennek megfelelő csoportosításban mutatja be az átfogó ismeretpontszámok területi eltéréseit. A másik grafikon a kulturális erőforrások alaptényezője, az iskolai végzettség viszonylag részletes (hatfokú) csoportosítása alapján mutatja be az integrációs tudásszintben meglévő eltéréseket.

1. ábra

A tudásszintek eltéréseinek néhány alapösszefüggése (EU-ismeretek) iskolai végzettség szerint¹⁰

A tudásszintek eltéréseinek néhány alapösszefüggése (EU-ismeretek) régió szerinti⁹

Az iskolázottság szerint nem is annyira a tudásszint lépcsőfokokként egyenletes emelkedése érdemel figyelmet, mint az a tény, hogy a szóban forgó eltérés a főiskola és az egyetemi szint még erőteljesebb, az integrációs tudás bizonyos exkluzivitására utalva. Valójában meglepőbbek a regionális adatok, a nyugati, északnyugati területek kiugrásával, a fővárost is magába foglaló centrumövezet (sőt a részletesebb adatok szerint még Budapestet is) megelőzve. Azonban a másik dunántúli területben élők tájékozottsága is jelentősen megelőzi az ország keleti régióiban tapasztalt szintet. Mindez hasonló mintát követ, mint korábban az EU-csatlakozással kapcsolatos népszavazás részvételi különbségei esetében is tapasztalhattunk – azzal a nem csekély eltéréssel, ami a nyugati határregió és a cent-

rumövezet tájékozottsági szintje közt is fennáll. Elemzéseink még további adalékokkal szolgálnak ezeknek a regionális jellegzetességeknek a motívum-, illetve beágyazottság-háttéréről.

A következő elemzések e szóban forgó magyarázatok irányába mutatnak. A személyes motívumok – mint közbülső, közvetítő változók – mögöttes tényezőinek szerepét célozták meg, a vizsgálódásba az eddigi tényezők mellett újabbakat is bevonva – mint a kérdezett családjának anyagi helyzete,¹¹ kulturális háttere (az apa iskolázottsága alapján), valamint nyelvtudása.¹² Mivel az elemzésbe bevont motívumok egymás közti kapcsolata szintén árnyalhatja a képet, további modellekbe ezeket magukat is bevontuk (ahol egymás magyarázatában immár nem mint függő, hanem mint független változók vesznek részt). (7. táblázat)

7. táblázat

A külföldhöz (illetve EU-hoz) való viszony néhány alapelemét (közbülső-közvetítő változóját) befolyásoló tényezők

CATREG Optimal Scaling – kategoriális regresszióelemzés,
(szignifikáns) sztenderdizált együtthatók és importance-értékek

	Külső beágyazottság		EU-csatlakozás személyes érintettség		Külföldi kapcsolatok iránti nyitottság	
	Beta	Imp.	Beta	Imp.	Beta	Imp.
ISKOLAI VÉGZETTSÉG	,23	,31	,14	,25	,05	,12
ANYAGI SZINT	,11	,11	,24	,48	,06	,12
RÉGIÓ	,11	,06	,10	,04	(,05)	(,01)
APA ISKOLÁZOTTSÁGA	,10	,10	(-,05)	,00	,02	,03
NYELVTUDÁS	,24	,30	,06	,06	,14	,43
ÉRINTETTSÉG	,11	,07	–	–	(-,04)	(,02)
KÜLSŐ BEÁGYAZOTTSÁG	–	–	,10	,13	,11	,30
NYITOTTSÁG A KÜLFÖLD IRÁNT	,07	,04	,08	,07	–	–
R ²	,34		,15		,06	

Az első tapasztalat e motívumok magyarázatának nagyságával kapcsolatos: a külső beágyazottság tényezője nagymértékben vezethető vissza a bevont kulturális-gazdasági erőforrás tényezőkre, s ezeken belül az iskolai végzettség mellett a nyelvtudás szintjére is. Azonban számottevő az anyagi szinttel és a kulturális-származási háttérrel (induló kulturális tőkével) való összefüggés is. Ismét megjelenik a regionális tényező szerepe. Ezek mellett – ha a fentieknél kisebb mértékben is – a várt irányban fejtik ki befolyásukat a további közbülső változók, személyes motívumok.

A további magyarázatok között az anyagi helyzetnek az iskolázottságot is meghaladó szerepe érdemel figyelmet az érintettség, a nyelvtudásé a külföld iránti nyitottság esetében. A külső beágyazottság tényezőcsoporton belüli centralitás pozícióját ugyanakkor mindkét másik motívummal kapcsolatos számottevő magyarázata is kifejezésre juttatja. Ugyanez a centrális szerep még közvetlenebbül mutatkozik meg annak a faktorelemzésnek az útján, mely a szóban forgó három tényezőt vonta be együttesen. (8. táblázat)

8. táblázat

A külső beágyazottság kitüntetett szerepe – a külföldhöz való viszony komponensein belül (főkomponens-elemzés, rotálatlan)

	Component
KÜLSŐ BEÁGYAZOTTSÁG	,718
KÜLFÖLD IRÁNTI NYITOTTSÁG	,629
SZEMÉLYES ÉRINTETTSÉG	,628

A fenti eredmények mind a külfölddel való kapcsolat, az ilyen irányú tapasztalatok jelentőségét sugallják az integrációs tudás kondicionálásában. Következő elemzéseink e tényezőcsoportot járják majd részletesebben körül.

5. KÜLSŐ BEÁGYAZOTTSÁG – KÜLFÖLDI KAPCSOLATOK, SZEMÉLYES ÉS VIRTUÁLIS SZÁLAK

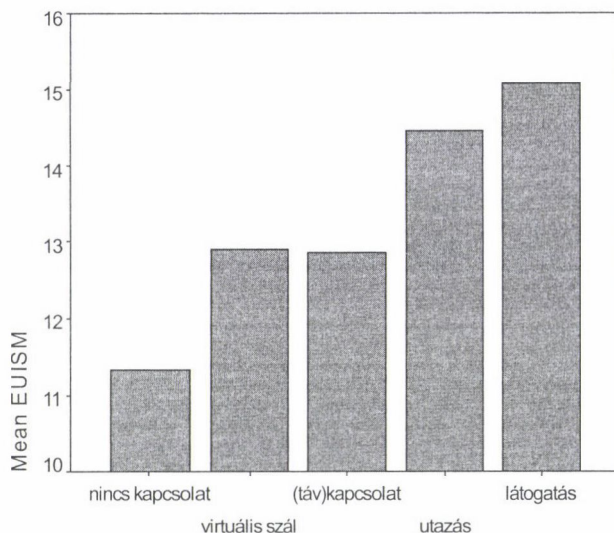
A kapcsolathálózati elemzések viszonylag ritkán mennek túl azokon a térben lehatárolt kereteken, melyek közt a mindennapi interakciók lezajlanak – legyen szó akár a szűk network körébe tartozó erős kötésű, akár a tágabb ismeretségi körhöz kapcsolódó lazább kontaktusokról. Bár a modern kommunikációs eszközök, nem utolsósorban az Internet jelentősen mérsékli a kapcsolatok térbeli zártságát, az interakciók – természetesen mindenek előtt a szemtől szembeni érintkezések – zöme továbbra is a fizikai közelség terében megy végbe. A migráció kérdése az a terület, ahol a dolog természete a kapcsolathálózati megközelítéseket egy tágabb, a külföldi kontaktusokat is felölelő irányba orientálja.¹³

Nem a migráció közvetlen összefüggésében a külföldi kapcsolatok problematikája szórványosabban kerül felszínre. Egy, az 1990-es évek közepéből való első kísérlet¹⁴ után jelen felvételünk egy némileg részletesebb kérdéssorozatot foglalt magába az ilyen kontaktusok meglétéről. Valamennyi kérdésre nyitott formában került sor. Ahogy már szó esett róla, az első ezek közül arról érdeklődött, hogy a kérdezettnek vannak-e külföldön olyan ismeretségei, amelyek kapcsán látogatásra is sor került az elmúlt években. Ezt további kérdések egészítették ki másfajta – látogatáshoz nem kapcsolódó – kontaktusokról, egyéb külföldi utakról, az elmúlt időszakból, végül egy záró kérdés – az érintettek szélesebb köréhez szólva – az ilyen vagy olyan szempontból különösen kedvelt országokról.

A kérdéssorozat eredményei különböző mutatók, tipológiák számára nyújtottak alapot. Az előzőekben felhasznált „külső beágyazottság” index főként mennyiségi alapon összegezte a külfölddel való kapcsolatokat, személyes tapasztalati forrásokat. Egy további tipológia olyan hierarchikus modellre épült, melynek felső szintjét a személyes interakciót és a közvetlen külföldi tapasztalatokat is magába foglaló látogatási forma, az alsó szintjét (természetesen a semmilyen fajta kontaktussal nem rendelkezőkön túl) a – kedvelt ország(ok) említésén keresztül – csak virtuális szálakról beszámolókat alkotják. A 2. ábra már e tipológia alapján mutatja be a tájékozottság szintjének alakulását.

2. ábra

Az EU-ismeretek szintje a külföldi kapcsolatok forrásai (és halmazódása) szerint

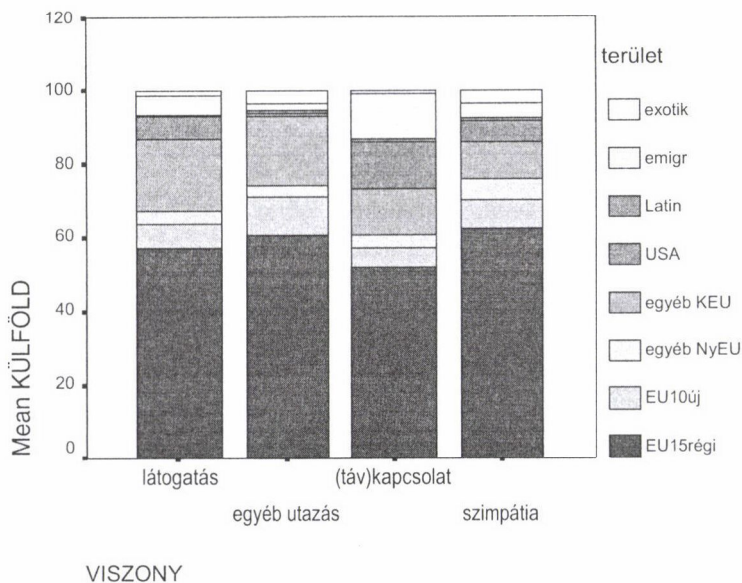
Akik gyakorlatilag semmilyenfajta kapcsolatba nem kerülnek ilyen értelemben a külvilággal, azok integrációs tudása egyértelműen a legalacsonyabb szinten mozog. Ehhez képest számottevően tájékozottabb azok csoportja is, akik legalább pozitív attitűddel rendelkeznek konkrét külföldi országok iránt, és azoké is, akiknek vannak ugyan külföldi (például családi, tipikusan kivándorolt családtagokkal, rokonokkal, esetleg hosszabb távú letelepedéssel kapcsolatos) kontaktusai, ezek azonban külföldi utakban, esetleg látogatásban nem realizálódtak. A következő sávban az utazások képviselői következnek, de az övékét is meghaladja azok tudásszintje, akiknél a kapcsolatok – személyes interakciót és közvetlen tapasztalatokat is bevonva – valamilyen látogatás formájában is realizálódnak. Miután az előző elemzések több alkalommal is megerősítették a külső kapcsolati tényező önálló tájékozottsági szerepét, ez plauzibilissé teszi, hogy ezúttal is önálló szerepet betöltő tényezőről van szó.

A jelenség behatóbb vizsgálatának további területe maga a kapcsolatok iránya. A konkrét országokról a kérdéssorozat részletes adatokkal szolgált, amelyeket aztán átfogóbban is csoportosítva vethettünk össze az előző tipológia felhasználásával.

A kontaktusok forrása a viszonylatok szempontjából valójában csak az árnyalatokat befolyásolja. Valamennyi vonatkozásban elmondható, hogy a határon túli kapcsolatok fő orientációs iránya Európa nyugati fele, s ezen belül mindenképp az EU régi tagállamai (az EU-15). Ez közvetlenül is magyarázza a tapasztalt jelentős összefüggést az integrációs tájékozottság és a külső beágyazottság között. Míg ezt öröndetesnek is tarthatjuk beilleszkedésünk perspektívái szempontjából, bizonyos egyoldalúságok is figyelmet érdemelnek, melyek e szempontból is visszaüthetnek a későbbiekben. A Függelék részletesebben is közli a konkrét országok szerinti eloszlásokat, amelyből kiderül, hogy az EU-15-ön belül is két országhoz fűződik a kontaktusok számottevő (bizonyos vonatkozásban, mint látogatás, a felét is meghaladó) hányada két országhoz, Ausztriához és Németországhoz kapcsolódik.

3. ábra

A külső kapcsolatok területi megoszlása azok különböző forrásai szerint

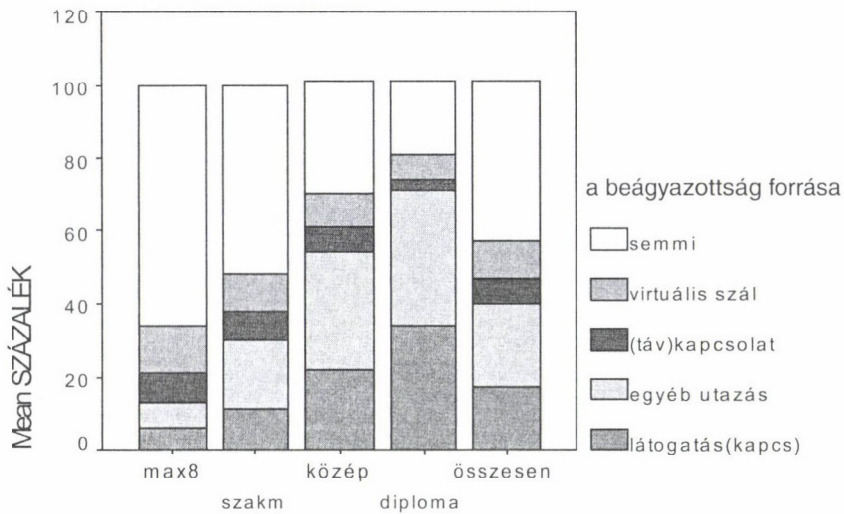
VISZONY

Az egyoldalúság még szembetűnőbb megnyilvánulása a velünk együtt csatlakozó országcsoport (az EU-10) országaival való kapcsolatok kifejezett szegényessége (sőt a meglévő érintkezések egy számottevő része is hagyományos szálakhoz, felvidéki rokoni kapcsolatokhoz kötődik). A balti országok összességében nem is jelentéktelen méretű országcsoportja felé a mintában egyetlen kontaktus sem irányult, de bizonyos vonatkozásban a szomszédos Szlovénia is épp csak megjelenik e térképen. De a kelet-európai térség megjelenése is nagyrészt az erdélyi rokoni kontaktusokon alapul – mintegy a felét téve ki az ilyen irányú említéseknek (tekintve a határon túli magyar népesség, illetve az onnan áttelepültek további kapcsolatokat generáló létszámát, voltaképpen nem is annyira tekintélyes ennek a viszonylatnak az összes kontaktuson belüli megjelenése). A tengerentúli szálak ismét inkább az emigrációs vonatkozásokban – Amerikától Kanadán keresztül néhány további jelentősebb célországban vannak jelen. Összességében azonban kissé szűknek mondható a külső kontaktusok kirajzolódó spektruma, és ezen belül meglehetősen szórványosak a hasonló helyzetű – az EU-10 sorában csatlakozó vagy a sorban ezután következő – kisebb európai országokkal, azok polgáraival kialakított nexusok, tapasztalatok. Az ilyen horizontális szálak helyett inkább a többé-kevésbé aszimmetrikus, bizonyos fokú vertikálitást magukban hordozó relációk dominálnak, kapcsolathálózati-strukturális értelemben egyfajta centrum-periféria modell érvényesülését felidézve.

Nem volna azonban teljes a kép e külső vonatkozásokról, ha legalább röviden ne érintenénk az ilyen kontaktusokban érintett népesség körét. Előzőleg láttuk, a főbb szocio-demográfiai jellemzők közül kiemelkedő az iskolázottság szerepe. Immár a kapcsolatforrásokon alapuló tipológiára vonatkoztatva, a 4. ábrán látható kép körvonalazható.

4. ábra

A külfölddel való kapcsolat forrásai iskolázottság szerint (és a népesség egészében)

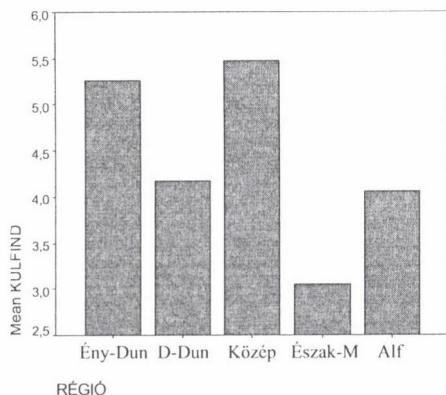
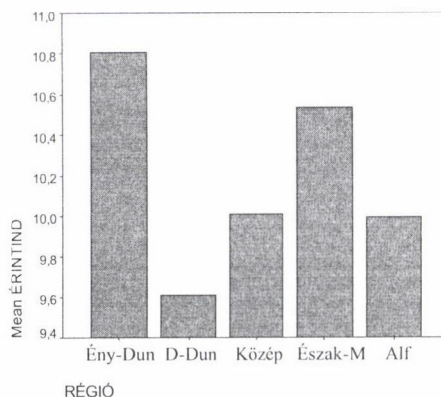
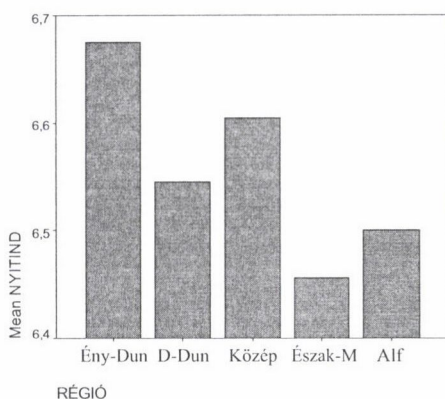

ISKOLA4

A népesség egészében az ötven százalékot is megközelíti azok hányada, akik gyakorlatilag semmilyen közvetlen szállal nem kapcsolódnak a külföldről – még az álmok szintjén, például dédelgetett utazási célpontként sem. Tulajdonképpen csak a középiskolai végzettségtől felfelé jelennek meg magasabb arányban az olyan átütőbb erejű tapasztalati források, mint az utazás, látogatás. A felnőtt népesség több mint felét, közel kétharmadát kitevő alacsonyabb iskolázottsági szinteken a meglévő anyagi-kulturális előfeltételek hiánya (utóbbiak közt például a megfelelő nyelvtudás) egyfajta közönnyt is alakíthat ki az ilyen lehetőségek, a tágabb horizont képessége iránt. A tényezők komplex együttese fejt ki itt hatását, amely csupán egyik vagy másik elemén keresztül nem befolyásolható meghatározó módon.

Azonban arra, hogy kulturális erőforrásoktól – iskolázottságtól, nyelvtudástól – ha nem is teljesen, de némiképp függetlenül a közvetlen érintettséggel, helyzeti előnyökkel/hátrányokkal összefüggő egyéb tényezők is éreztetik hatásukat, ismét a regionális összefüggés utal. Jóllehet az észak- és nyugat-dunántúli régió átlagos iskolázottsági szintjét tekintve a fővárostól számottevően elmarad (igaz, az ország más területeihez képest magasabb szinten), a külső kapcsolatok össz-mennyiségét tekintve csak aránylag csekély különbség mutatkozik. (5. ábra) (Ezen belül itt különösen meghatározó az EU-15, s itt is az osztrák, német reláció szerepe, míg az ország – külső kontaktusokkal egyébként kevésbé ellátott – keleti területein inkább a keleti viszonylat, s itt főként a határon kívüli magyarokkal fenntartott kapcsolatok dominálnak).

5. ábra

A régiók¹⁵ szerepe a személyes motívumok három kulcsvonatkozásában(a) Külső beágyazottság
(a kapcsolatforrások együttese)(b) Személyes érintettség
(EU-csatlakozás)(c) Nyitottság a külfölddel
való kapcsolatokról

Hogy a külső beágyazottnak ez a regionális differenciálódása a szubjektívebb motívumokra, beállítódásokra is kihat, ezt további összefüggések jelzik: mind a csatlakozással kapcsolatos személyes érintettség, mind a külfölddel kapcsolatos attitűdök indexeit tekintve ismét a nyugati régió mutatja fel a legmagasabb értéket a pozitív vélekedések irányában – sőt a személyes érintettség és a külfölddel kapcsolatos nyitottság tekintetében ugyanakkor a Centrumnál is magasabb szintet ér el. (Hogy ugyanakkor a hátrányok meghaladásával kapcsolatos remények is kihatnak a pozitív várakozásokra, ezt az az Észak-Magyarországgal kapcsolatos tapasztalat jelzi, hogy a csatlakozással kapcsolatos személyes érintettség-érdeklődés a nyugati régió után itt érte el a legmagasabb szintet).

6. EU-PARTICIPÁCIÓ ÉS A TÁJÉKOZOTTSÁG MINT MAGYARÁZÓ TÉNYEZŐ; AZ INTEGRÁCIÓS TUDÁS ÖSSZEFÜGGÉSEINEK EGY ÖSSZEFOGLALÓ MODELLJE

Az arra az egyébként önmagában is plauzibilis kiinduló feltevésre, hogy az Európai Unióval kapcsolatos tudás számos szempontból közvetlen kihatással lehet az új EU-polgárok csatlakozás utáni aktivitására, az integrációs lehetőségek iránti fogékonyságukra, egy konkrét vonatkozásban közvetlen bizonyítékunk is van: a 2003-as csatlakozási referendumon és a 2004-es júniusi EU-választáson való részvételt illetően. Bár a két alkalommal a szavazási aktivitást illetően néhány százalékos különbség mutatkozott, a részvételi minták hasonlósága alapot adott együttes kezelésükre. A 9. táblázat az így kialakított index összefüggését mutatja be a már szokásos tényező-együttes bevonásával, amelyben az EU-tájékozottság komponense¹⁶ most már a független változók között jelenik meg.

9. táblázat

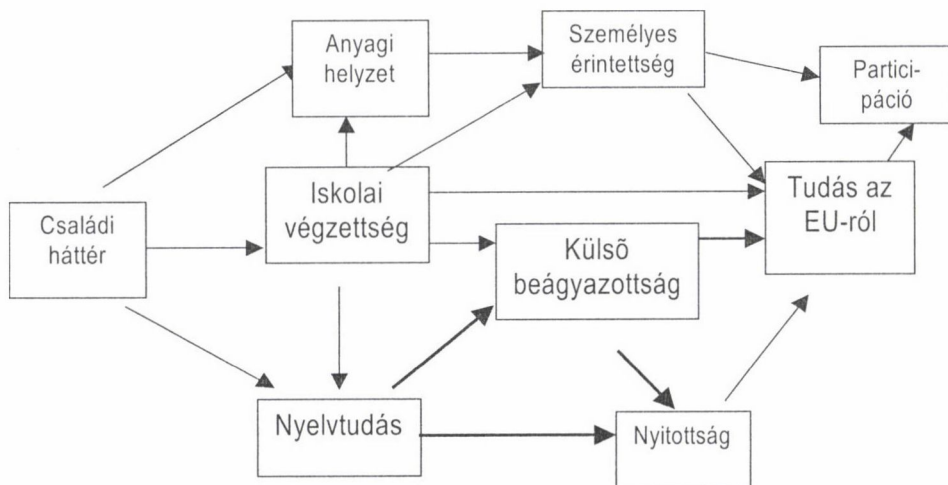
Az EU-participációs hajlandóságot befolyásoló tényezők

CATREG Optimal Scaling – regresszióelemzés

	Standardized Coefficients		F	Importance
	Beta	Std. Error		
ISKOLAI VÉGZETTSÉG	,055	,028	3,904	,063
RÉGIÓ	,149	,024	38,049	,091
EU-ISMERET	,180	,028	40,914	,284
SZEMÉLYES ÉRINTETTSÉG	,183	,026	49,423	,266
NYITOTTSÁG A KÜLFÖLD IRÁNT	,153	,025	38,134	,174
KÜLSŐ BEÁGYAZOTTSÁG	,109	,027	16,164	,121
R ²	,22			

Az olyan motívumok, mint a személyes érintettség, a külföldi iránti nyitottság és a külső beágyazottság szerepének túlsúlya mellett a meghatározó tényezők sorában tehát az Európai Unióval kapcsolatos ismeretek is ott találhatóak. Mind ezek a jellemzők például az iskolai végzettséghez képest jóval jelentősebb közvetlenebb szerepet játszanak – azonban mint összefoglaló sémánkban még emlékeztetünk rá, mindezek háttérben kétségtelen ott húzódnak a kulturális erőforrás tényezői is. A regionális tényező szerepe ismét nagy fontosságú, ezt azonban a választásstatistikai adatokból közvetlenül is tudhatjuk. A centrumrégió mellett elsősorban a nyugati térség képviseltette magát jelentősebb mértékben ezeken az alkalmakon (az összességében alacsony aktivitási arányokon belül).¹⁷

Az integrációs tudásra vonatkozó elemzéseket egy olyan összefoglaló sémával zárjuk, amely a külön-külön elvégzett részelemzésekre épül. Hangsúlyozni kell, nem közvetlenül empirikus modellről, hanem stilizált sémáról van szó, amely azonban részlemeiben a séma által kiemelt statisztikailag számottevő, egyaránt jelentős összefüggésekre épül. (6. ábra)

A séma ismét kiemeli a háttérben meghúzódó tényezők sorában a családi háttér, az anyagi helyzet és a kulturális erőforrások között a nyelvtudás szerepét – olyan tényezőként tehát, amelyek az utóbbi elemzésekben a közvetlen meghatározók között bizonyos fokig háttérbe szorultak ugyan, azonban kétségkívül ott foglalnak helyet a vizsgált összefüggések kulcsmozzanatainak sorában.

A vázaltszerű modell ugyanakkor ismét rámutat néhány olyan alapelemre, melyeket a levont tanulságok közül ismét érdemes hangsúlyozni:

1. A ma sok szempontból mérsékelt tájékozottsági szint emelését illetően a vizsgálat néhány gyakorlati kulcsmozzanatot emelt ki – természetesen az olyan kulturális erőforrások mellett, mint az iskolázottság:

- a nyelvtudás (mint láthattuk, több vonatkozásban is alapfeltétel),
- a külső beágyazottság, az országhatárokon túlmenő tágabb kapcsolatok jelentősége, ezen belül a közvetlen tapasztalatok külföldi utazásokkal kapcsolatos forrása (emlékeztetni kell rá, a külföldi turizmusban több-kevesebb rendszerességgel a felnőtt népességnek jelenleg csak mintegy harmada vesz részt),
- a személyes tapasztalatok, szakmai, tanulmányi stb. kapcsolatok (ösztöndíjak, kulturális, tudományos intézmények közti kontaktusok, ezek bővítésére szolgáló alapok),
- a virtuális szálak, a diverzifikált európai horizont – a média (kampányaktualitáson messze túlmenő) szerepe egy, a jelenleginél sokoldalúbb, a horizontális kontaktusokra nagyobb súlyt helyező kép kialakításában.

2. A kutatás visszatérően felhívta a figyelmet a regionális különbségek jelentős mértékére a külső kapcsolatok és az integrációs tudás terén. Ezeknek a – földrajzi és történeti adottságok által sokféle módon kondicionált – területi egyenlőtlenségeknek a lehetséges mérséklése komplex társadalompolitikai feladat, ennek részletei azonban már túlmennek vizsgálatunk keretein.

3. Végül, de nem utolsó sorban: az integrációs tudás *számít* – s ahogy a nemzetközi (EU-15) tapasztalatok alapján láthattuk, kis országokban különösen így van ez.

FÜGGELÉK

Részletes adatok a külföldi kapcsolatok forrásai alapján (az említések száma)

	Összes kap- csolatforrás, együtt	Személyes kapcsolat	Látogatás	Utazás	„Kedvenc ország”
Ausztria	349	65	51	112	121
Németország	392	120	76	87	109
Franciaország	145	23	8	44	70
Olaszország	259	14	13	132	100
Svájc	84	14	9	23	38
Spanyolország	97	5	2	43	47
Portugália	6	0	0	2	4
Nagy-Britannia, Anglia	98	27	11	17	43
Írország	18	1	0	3	14
Hollandia	36	3	3	14	16
Belgium	26	9	5	5	7
Svédország	39	11	5	9	14
Dánia	4	2	1	1	
Finnország	22	3	0	6	13
Norvégia	16	3	0	4	9
Egyéb nyugat-európai ország	9	1	1	1	6
Románia	185	42	39	63	41
Szlovákia	95	17	12	44	22
Csehország	51	4	3	26	18
Lengyelország	51	7	4	17	23
Szlovénia	15	1	1	5	8
Horvátország	130	5	6	76	43
Szerbia (Jugoszlávia)	32	6	5	15	6
Bulgária	6	2	0	3	1
Görögország	138	3	1	81	53
Törökország	16	0	0	10	6
Ukrajna	23	8	6	9	
Oroszország	11	4	4	1	2
Egyéb kelet-európai ország	11	1	0	3	7
Ciprus	9	0	0	5	4
USA	153	70	19	10	54
Kanada	83	44	10	7	22
Mexikó	7	2	1	3	1
Kuba	1	0	0	5	1
Brazília	9	3	0	0	6
Egyéb dél-amerikai ország	11	1	1		4

	Összes kapcsolatforrás, együtt	Személyes kapcsolat	Látogatás	Utazás	„Kedvenc ország”
Izrael	20	6	4	5	5
Szíria	1	1	0	0	0
Egyéb közel-(közép-) keleti ország	1	0	2	1	0
Kína	4	0	1	1	3
Thaiföld	4	0	1	1	3
Japán	13	2	1	0	10
Egyéb kelet-ázsiai ország	5	0	0	1	4
Ausztrália	24	13	2	2	7
Új-Zéland	1	0	0	0	1
Egyiptom	12	0	0	6	6
Algéria	3	0	1	2	1
Marokkó	1	0	0	1	2
Tunézia	13	1	1	10	1
Dél-Afrika	3	0	0	1	2
Egyéb fekete-afrikai	3	1	1	0	1
Az érdemben válaszolók száma	787	385	231	506	568
Az említések száma	2826	632	307	917	976

JEGYZETEK

¹ Lásd Tölgyesi, jelen kötet.

² A kumulatív ismeretskálák kialakításának klasszikus példái az ismeretvizsgálatok hazai irodalmában Békés (1980) és Békés–Surányi (1970).

³ Sőt majd néhány mezőgazdasági vonatkozású kérdésben is sor kerül a tájékozottság szerinti eltérések vizsgálatára (lásd Tölgyesi, jelen kötet).

⁴ Lásd erről részletesebben Terestyéni jelen kötet.

⁵ Ezeknek az elemzéseknek során a helyes válaszokkal szemben nem tettünk különbséget a téves és a „nem tudom” típusú válaszok között, amelynek egyébként fennálló relevanciájával és rétegspecifikus eltéréseivel részletesebben foglalkozik Angelusz et al (1976).

⁶ Lásd így Hyman–Wright (1975).

⁷ Ez az index részben egy olyan kérdéssorozatra épül, mely a külföldiekkel való gazdasági, kereskedelmi, idegenforgalmi kapcsolat fenntartásának és bővítésének célszerűségét, részben egy másik olyanra, amely különböző külföldi kategóriák – nációkhoz, nemzetiségekhez tartozó emberek csoportja – iránti sztereotíp jellegű, pozitív vagy negatív előítéleteken alapuló rokonszenv-ellenszenv beállítódásokat vizsgálta kilencfokú skála alapján.

⁸ Ezzel a tényező-együttessel, mely egy nyitott kérdéskérből álló kérdéssorozatra épült (a külföldi rokonoknál, ismerősöknél tett látogatásokra vagy egyéb kapcsolattartásra, külföldön tett egyéb utakra, végül a leginkább kedvelt külföldi országokra vonatkozóan), a későbbiekben még részletesebben foglalkozunk. A következő elemzésekben szereplő „külső beágyazottság” index ezek együttesére épül.

⁹ Az iskolázottsági csoportok: 8 általános alatt, 8 általános, szakiskola, középiskola, főiskola, egyetem.

¹⁰ A regionális kategóriák: Északnyugat-Dunántúl, Dél-Dunántúl, Közép-Magyarország, Észak-Magyarország, Alföld.

¹¹ A háztartás tartós javakkal való ellátottsága alapján.

¹² A kérdőív nyelvtudásblokkja alapján (a valamilyen fokú tudásszinten említett nyelvek száma).

¹³ Lásd így a network-irodalomból Portes (2001), Esser (1990) vagy a migráció hazai problémái kapcsán Sik (1992).

¹⁴ A kérdésblokkra az MTA–ELTE KKCS 1993–94-es Agenda-panel vizsgálatorozatának egyik hullámában került sor.

¹⁵ Az ábrákon sorrendben balról jobbra Északnyugat-Dunántúl, Dél-Dunántúl, Centrum, Észak-Magyarország, Alföld.

¹⁶ Mint a korábbi hasonló elemzések során, ezúttal is az EU-ismeretek összesített mutatója alapján.

¹⁷ A tájékozottság szerepe pregnánsan mutatkozik meg továbbá a kutatás által felölelt olyan további területen, mint a csatlakozás mezőgazdasági kihatásai (erről részletesebben lásd Tölgyesi 2004).

IRODALOM

Angelusz R. – Nagy L. G. – Tardos, R. (1976): *A téves és a „nem tudom” válaszok alakulása ismeretkérdéseknél.*

Békés F. (1980): *Ismeretszint-mérés, ismeretstruktúra, ismeretipológia.* Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont.

Békés F. – Surányi B. (1970): A politikai tényismeretek mérésének társadalmi összefüggéseiről. *Válóság* (8).

Esser, H. (1990): Interethnische Freundschaften. In Esser, H. – Friedrichs, J. (eds.): *Generation und Identität.* Köln, Opladen.

Hyman, H. – Wright, C. (1975): *The Enduring Effect of Education.* Chicago, Chicago Univ. Press.

Portes, A. – Sensenbrenner, J. (2001): Beágyazottság és bevándorlás. In Sik E. (szerk.): *A migráció szociológiája.* Budapest, SZCSM, 105–127.

Sik E. (1992): A társadalmi előnyök rekonverziója a menekülés során. *Szociológiai Szemle*, 1, 63–73.

Vásárhelyi Mária

MAGYARORSZÁG EURÓPA SZÍVÉBEN. AGGODALMAK ÉS REMÉNYEK, SZORONGÁSOK ÉS VÁRAKOZÁSOK

A csatlakozással kapcsolatos várakozások és szorongások számbavétele előtt arról kérdeztük interjúalanyainkat, hogy hogyan látják Magyarország és Európa közös történelmét, mennyire látják hazánkat Európa integráns részének, és mit gondolnak a történelem során Európa Magyarország iránt tanúsított felelősségéről.

Azt a tényt, hogy Magyarország mindig is Európához tartozott, kevesen vonják kétségbe: a megkérdezettek közel négyötöde egyetért ezzel, 17%-uk csak részben osztja ezt a véleményt, és mindössze 4%-uk utasította el ezt az állítást. (1. táblázat) Azzal kapcsolatban viszont, hogy a magyar kultúra gyökerei egyértelműen az európai kultúrában kereshetők-e, már erőteljesebben megoszlanak a vélemények: a felnőtt lakosság közel fele egyértelműen az európai kultúrában látja saját kultúránk gyökereit, egyharmad részük csak részben osztja ezt a véleményt, 15%-uk pedig elutasítja kulturális identitásunk európai eredetét.

Európa és Magyarország viszonyát az emberek többsége úgy látja, hogy az a kölcsönösség elvén nyugszik, ám az adatok tanúsága szerint többen vannak, akik Magyarország Európa iránti, mint akik Európa Magyarország iránti elkötelezettségének tanújeleit látják az elmúlt századok történelmében. A felnőtt lakosság többsége nemcsak arról van meggyőződve, hogy mindig is Európához tartoztunk, hanem 58%-uk abban is biztos, hogy Magyarország nélkül nincs Európa, és minden második megkérdezett úgy értékeli, hogy Európa sokat köszönhet Magyarországnak.

Európa Magyarország iránt, a történelem során tanúsított elkötelezettségével kapcsolatban meglehetősen kritikus a közvélemény. Az emberek közel fele – 46%-a – úgy látja, hogy Európa a történelem során az esetek többségében cserbenhagyta a magyarokat, és további 36%-uk is részben egyetért ezzel. Nyilván a történelmi tapasztalatok e keserű mérleg okán él fenntartásokkal a megkérdezettek közel fele azzal kapcsolatban, hogy Magyarország bármilyen nemzetek feletti szövetséghez csatlakozzon. Az emberek 17%-a nyíltan ellenez mindenféle ilyen típusú integrációt, további 31%-uk pedig ambivalens ennek megítélésében. Ennél is többen vannak, akik ha nem is feltétlenül ellenzik, hogy Magyarország csatlakozzon bármilyen nemzetek feletti szövetséghez, ám úgy vélik, hogy mi magyarok sohasem számíthatunk más országok segítségére, és a jövőben is csak magunkra számíthatunk. Ugyanakkor a megkérdezettek 43%-a biztos abban, hogy Magyarország jövőjét csak az Európai Unióhoz történő csatlakozás garantálja, és mindössze 15%-uk fogalmazott meg ezzel ellentétes véleményt.

1. táblázat

Magyarország és Európa viszonyával kapcsolatos állítások elfogadása

	Egyetért	Részben egyetért	Nem ért egyet	Nem tudja
Magyarország mindig is Európához tartozott	78	17	4	1
Európa soha nem akarta befogadni a magyarokat	13	36	45	6
A magyar kultúra az európai kultúrában gyökerezik	46	34	15	5
Európa sokat köszönhet Magyarországnak	49	37	11	4
A történelem során Európa általában cserbenhagyta a magyarokat	46	36	13	5
Magyarország nélkül nincs Európa	58	24	16	2
Magyarországnak az a legjobb, ha nem csatlakozik semmilyen szövetséghez, hanem a maga útját járja	17	31	49	4
Mi magyarok sohasem számíthatunk más országok segítségére, és a jövőben is csak magunkra számíthatunk	29	41	28	2
Magyarország jövőjét csak az garantálja, ha csatlakozik az Európai Unióhoz	43	39	14	4

Amint az eddig leírtakból is kiténik, Magyarország és Európa történelmi viszonyát a lakosság nem elhanyagolható része meglehetősen kritikusan ítéli meg, és ugyancsak sokan vannak, akik – a múlt rossz tapasztalatai alapján – fenntartásokkal viseltetnek minden nemzetek feletti integrációval kapcsolatban. Többváltozós matematikai-statisztikai módszerek segítségével két domináns véleményáramlatot sikerült elkülönítenünk e kérdéskör megítélésében: az „Európa orientált” és a „bezárkózó” vélemény típust. (2. táblázat)

2. táblázat

Magyarország és Európa viszonyával kapcsolatos állítások elfogadása

	„Európa orientált”	„Bezárkózó”
Magyarország mindig is Európához tartozott	,562	
Európa soha nem akarta befogadni a magyarokat		,663
A magyar kultúra az európai kultúrában gyökerezik	,637	
Európa sokat köszönhet Magyarországnak	,621	
A történelem során Európa általában cserbenhagyta a magyarokat		,603
Magyarország nélkül nincs Európa	,685	
Magyarországnak az a legjobb, ha nem csatlakozik semmilyen szövetséghez, hanem a maga útját járja		,704
Mi magyarok sohasem számíthatunk más országok segítségére, és a jövőben is csak magunkra számíthatunk		,752
Magyarország jövőjét csak az garantálja, ha csatlakozik az Európai Unióhoz	,603	

Amint a faktorelemzés eredményét szemléltető 2. táblázat adataiból jól látható, a két vélemény típus között semmiféle átfedés, semmiféle közös elem nincsen: míg az Európa orientált vélemény következetesen Magyarország európai identitása és az integráció szükségessége mellett „voksol”, addig a „bezárkózó” vélemény legfontosabb komponensei az integráció ellenesség, a „különütasság” és az Európa és Magyarország történelmi viszonyával kapcsolatos fenntartások hangsúlyozása.

A faktoranalízist követően klaszterelemzés segítségével vizsgáltuk meg, hogy a két domináns vélemény típus miként szerveződik rendszerre az emberek gondolkodásában. Az elemzés alapján kirajzolódó véleménystruktúrák két egymással élesen szembenálló véleményalakzat mellett a bizonytalanok viszonylag széles táborát is jelzi. Míg a felnőtt lakosság 45%-a Magyarország és Európa múltjának és jövőjének összetartozása, addig 35%-a a bezárkózás, Magyarország különutas történelme és jövője mellett teszi le a voksát. A fennmaradó 20% bizonytalanok mutatkoztak a kérdéskör megítélésében, kritikusan szemléli Európa és Magyarország közös történelmi múltját, és fenntartásokkal – de nem elutasítván – kezeli a csatlakozás kérdését is.

Az Európával és az integrációval kapcsolatos elutasítás háttérben több objektív és szubjektív tényező befolyásoló hatása mutatható ki. A kérdezett családjának jövedelmi helyzete (béta = -0.152), iskolai végzettsége (béta = -0.087), politikai aktivitása (béta = -0.150) és politikai preferenciái szignifikáns összefüggést mutatnak a vizsgált kérdéskörrel kapcsolatos álláspontjával. A kedvezőtlenebb jövedelmi viszonyok között élők és az alacsonyabban iskolázott rétegek tagjainak körében lényegesen magasabb azoknak az aránya, akik bizalmatlanul tekintenek Európára és mindenféle integrációs törekvésre. Ugyanez mondható el a politikailag kevésbé aktív rétegekről, valamint a Fidesz támogatóiról.

Nem meglepő, hogy a jobb anyagi viszonyok között élők körében lényegesen többen vannak, akik Magyarország Európa felé való nyitottságának hívei. Míg a legrosszabb jövedelmi viszonyok között élő családok tagjainak egyharmadát, addig a legjobb anyagi helyzetben lévőknek kétharmadát jellemzi az „Európa orientált” nyitott gondolkodás. (3. táblázat)

3. táblázat

Magyarország és Európa viszonyának megítélése a családi jövedelem nagysága szerint

Család havi összjövedelme (Ft)	Európa-orientált	Bizonytalan	Bezárkózó	Összesen
50 000 alatt	35	22	43	100
51 000–79 000	34	27	39	100
80 000–100 000	41	20	39	100
101 000–139 000	43	20	37	100
140 000–170 000	51	19	30	100
171 000–200 000	48	20	32	100
200 000 felett	66	18	16	100

Amint a 4. táblázat adataiból kitűnik, a legmagasabban iskolázottak körében csaknem kétszer annyian vannak, akik Magyarországot egyértelműen Európa integráns részé-

nek tekintik, és támogatják az ideát, hogy az ország tagja legyen egy széles európai integrációnak, mint a legalacsonyabban iskolázottak között, és a képzettség növekedésével párhuzamosan emelkedik az „Európa-orientált” beállítódással jellemezhetőek aránya. Ugyanakkor Európával és mindenféle integrációval szembeni szkeptikusok aránya már korántsem mutat ilyen jelentős különbséget iskolai végzettség szerint. Bár tény, hogy az alacsonyabban iskolázottak körében többen vannak, akik inkább a nemzeti bezárkózás hívei, a különbség mindössze 10% a két szélső képzettségi csoport között, és még a legmagasabban iskolázottak között is közel minden harmadik megkérdezett a „bezárkózók” csoportjába tartozik.

4. táblázat

Magyarország és Európa viszonyának megítélése iskolai végzettség szerint

	8. ált vagy kevesebb	Szaktunskás-képző	Középiscola	Főiscola	Egyetem
Európa-orientált	35	37	51	58	63
Bizonytalan	23	24	18	14	6
Bezárkózó	42	39	31	28	31
Összesen	100	100	100	100	100

Az iskolai végzettségnél is erőteljesebben differenciálja az Európával és az integrációval kapcsolatos alapvető beállítódást az ún. politikai aktivitás,¹ amit a parlamenti és EU-választásokon való részvételt jelző index segítségével mértünk.

5. táblázat

Magyarország és Európa viszonyának megítélése politikai aktivitás szerint

	Politikai aktivitás			
	Passzív	Inkább passzív	Inkább aktív	Aktív
Európa-orientált	26	34	42	58
Bizonytalan	31	27	18	14
Bezárkózó	43	39	41	28
Összesen	100	100	100	100

Az 5. táblázaton jól látható, hogy a politikai aktivitással párhuzamosan dinamikusan emelkedik az Európa orientált beállítódással jellemezhetőek aránya, míg a politikailag passzívok közül csak minden negyedik megkérdezett, addig a legaktívabbak 58%-át sorolhatjuk ebbe a csoportba. Ugyanakkor a bezárkózást támogatókat és az Európával és az integráció kérdéskörével kapcsolatban bizonytalanokat lényegesen alacsonyabb politikai aktivitás jellemzi. A 6. táblázatról pedig az olvasható le, hogy a jobboldali konzervatív pártok támogatói között alacsonyabb az Európa-orientáltak, és magasabb a bezárkózók aránya, mint a baloldali pártokat választók között.

6. táblázat

Magyarország és Európa viszonyának megítélése pártpreferencia szerint

	Fidesz-MPP	MDF	MSZP	SZDSZ	Egyéb, illetve nem tudja
Európa-orientált	44	39	55	56	34
Bizonytalan	18	26	17	16	25
Bezárkózó	38	35	28	28	41
Összesen	100	100	100	100	100

A csatlakozással kapcsolatos beállítódásokról első lépésben úgy próbáltunk képet alkotni, hogy összegyűjtöttük az integrációval kapcsolatban leggyakrabban elhangzó, közkeletűnek tekinthető pozitív és negatív tartalmú állításokat, és arra kértük interjúalanyainkat, hogy ezekről nyilvánítsanak véleményt. Amint a 7. táblázat adataiból látható, a csatlakozás előnyeiről és hátrányairól vallott vélemények erőteljesen megosztják a lakosságot.

7. táblázat

A csatlakozás előnyei és hátrányai

	Egyetért	Részb egyetért	Nem ért egyet	Nem tudja	Összesen
Az Európai Unió csatlakozás soha nem látott esélyt ad Magyarországnak a Nyugathoz való felzárkózásra	37	48	12	3	100
Az Európai Unióban másodrendű polgárok leszünk	29	36	31	4	100
Az Európai Unióban elvesznek nemzeti hagyományaink	12	28	56	4	100
Az európai unió csatlakozás ellehetetleníti a kis- és középvállalkozásokat	28	40	21	11	100
Az Európai Uniót kívül Magyarország felvirágzása elképzelhetetlen	32	39	23	6	100
Magyarország csatlakozását az Unió sem akarja igazán	10	27	50	13	100
Az EU-csatlakozással Magyarország feladja függetlenségét	24	33	40	3	100
Az európai unió csatlakozás végérvényesen elválasztja egymástól az anyaországot és a környező országokban élő magyarságot	11	26	55	8	100
Az európai unió csatlakozás az egyetlen mód arra, hogy Trianon következményeit felszámoljuk	22	28	35	15	100
Magyarország még nem elég felkészült az unió csatlakozására	37	48	11	4	100
Egy olyan kis ország, mint Magyarország, csak rosszul járhat egy ilyen csatlakozással	15	33	46	6	100

	Egyetért	Részben egyetért	Nem ért egyet	Nem tudja	Összesen
Az EU az összes tehetséget el fogja szívni az országból	27	41	26	5	100
Az EU nem más, mint a kis európai országok gyarmatosítása	19	28	44	9	100
Az EU-t azért bővítik, hogy az európai nagyhatalmak politikai és gazdasági befolyáshoz jussanak Közép-Kelet-Európában	27	37	26	10	100
Az Európa Unió célja az európai gazdaság és kultúra megóvása	35	40	16	9	100
A világ mai kihívásaival szemben csak egy egyesült Európa képes megvédeni magát	50	32	11	7	100
Az EU-ban úgyis mindig a nagyhatalmak fognak diktálni	54	31	12	3	100
A csatlakozás elősegíti, hogy rövid időn belül nálunk is nyugat-európai életszínvonal legyen	25	42	29	4	100
A csatlakozás felgyorsítja Magyarország gazdasági fejlődését	37	45	13	5	100

Az integráció előnyeit hangsúlyozó állítások közül a legszélesebb körű elfogadottságnak az örvend, amely világpolitikai, nagyhatalmi kontextusból kiindulva érvel a csatlakozás fontossága mellett. A megkérdezettek közel négyötöde részben vagy teljesen egyetért azzal, hogy a világ mai kihívásaival szemben csak egy egyesült Európa képes megvédeni önmagát. A többi, az integrációval kapcsolatos pozitív állítás elfogadottsága ennél lényegesen alacsonyabb. Arról, hogy az EU-ba történő belépésünk gazdaságilag előnyös lesz az ország számára, alig több mint a megkérdezettek egyharmada van meggyőződve, abban pedig csak minden negyedik megkérdezett biztos, hogy a csatlakozás elősegíti, hogy nálunk is rövid időn belül nyugat-európai életszínvonal legyen. Három megkérdezett közül mindössze egy bizonyos abban, hogy Magyarország felemelkedésére csak akkor van esély, ha csatlakozunk az Unióhoz, azzal pedig, hogy Trianon orvoslására az egyetlen lehetséges gyógymód Európa egyesülése, mindössze minden ötödik interjúalanyunk értett egyet.

Mindez persze nem jelenti azt, hogy a többség meg van győződve arról, hogy a csatlakozás nem jár az előbb felsorolt jótékony hatásokkal, hanem sokkal inkább a lakosság körében uralkodó nagyfokú bizonytalanságot jelzi; a legtöbb válasz arról tanúskodik, hogy a lakosság széles rétegei ambivalensnek annak megítélésében, hogy milyen pozitív, illetve negatív folyamatok várhatók a csatlakozást követően. Ugyanakkor jól láthatóan kirajzolódik egy számarányában egyáltalán nem elhanyagolható réteg, amelynek tagjai meg vannak győződve arról, hogy a csatlakozás egyértelműen negatív hatással lesz az ország jövőjére. Közülük a legtöbben attól tartanak, hogy Magyarország kicsisége miatt örökre „másodhegedűs” szerepre kényszerül az Unióban, úgy vélik, hogy az Unióban a nagyhatalmak diktálnak a kis országoknak, amelyek állampolgárai ugyancsak másodrendűek lesznek az EU-n belül. Nem elhanyagolható – közel egyharmad – azok aránya sem, akik kimondva, kimondatlanul egyfajta új gyarmatosításként élik meg Európa egyesülését, amiről azt gondolják, elsődleges célja, hogy intézményesítse az európai nagyhatalmak piaci és hatalmi dominanciá-

ját a kontinensen. A csatlakozással kapcsolatos szorongások másik típusát Magyarország felkészületlensége indukálja: a megkérdezettek 37%-a meg van győződve arról, hogy az ország még nem elég felkészült a folyamatra. Nemzeti szuverenitásunk és hagyományaink feladásától kevesebben félnek; négy megkérdezett közül egy gondolja azt, hogy a csatlakozással Magyarország elveszíti függetlenségét, és alig többen, mint minden tizedik felnőtt vélekedik úgy, hogy az EU-ban elvesznek nemzeti hagyományaink.

Faktor-, illetve klaszterelemzés segítségével három tipikusnak mondható véleménymodellre sikerült elkülönítenünk. A legtöbben – a megkérdezettek 36%-a – abba a csoportba tartoznak, amelynek tagjai alapvetően abban bíznak, hogy a csatlakozás pozitív társadalmi gazdasági folyamatokat fog elindítani. Az emberek közel egyharmadának véleményalkotását a bizonytalanság jellemzi, bár nem mutatnak kifejezetten elutasító pesszimista attitűdöket a csatlakozással kapcsolatban, ám a pozitív hatások bekövetkezéséről sincsenek meggyőződve. Ugyanakkor létezik egy jól körülírható réteg, amelyet kifejezetten negatív beállítódás jellemez a vizsgált kérdéssel kapcsolatban, azaz „semmi jót nem vár attól”, hogy az ország az Unió tagja lesz. Az ő arányuk a társadalmon belül ugyancsak megközelíti az egyharmadot.

Regresszióelemzést végeztünk annak kimutatására, hogy bizonyos társadalmi-politikai jellemzők miképpen függenek össze az emberek véleményével a csatlakozásról. Bár bizonyos értelemben „eső után köpönyegnek” nevezhetjük, mégsem tanulság nélküli, hogy a csatlakozás következményeit azok ítélik meg a leginkább borúlátóan, akik a legkevesebb releváns ismerettel rendelkeznek az Európai Unióról (béta = 0,2). Lényegesen befolyásolja a véleményeket a kérdezett anyagi helyzete; a jobb jövedelmi viszonyok között élők lényegesen több pozitív várakozással tekintenek belépésünk elé (béta = 0,167), és ugyanez mondható el a magasabban iskolázott rétegek tagjairól is. Ami a politikai preferenciákat illeti, az MSZP támogatói körében él a legszélesebb körű optimizmus a vizsgált kérdéssel összefüggésben.

AGGODALMAK ÉS REMÉNYEK

Ha egyetlen szóval kellene jellemezni a magyar lakosság csatlakozással kapcsolatos beállítódását, akkor a *széleskörű ambivalencia* fejezné ki legjobban mindazt, amit a kutatás során ebben a vonatkozásban tapasztaltunk. Aggodalmak és remények, várakozások és szorongások, rövid távú pesszimizmus és hosszabb távú optimizmus keveredik a lakosság csatlakozással kapcsolatos attitűdjeiben.

A csatlakozás napjához közeledve – az egyéni remények és aggodalmak egyensúlyát tekintve – mindössze az emberek 40%-a mondta azt, hogy inkább reményekkel, semmint aggodalommal tekint Magyarország integrációja elé, miközben minden harmadik felnőtt lakos ezzel kapcsolatos gondolatait és érzelmeit az aggodalmak dominanciája jellemezte, 28%-uk pedig a benne élő remények és aggodalmak nagyjából azonos súlyáról számolt be.

Az aggodalmak és remények egyensúlyát legerőteljesebben az befolyásolja, hogy a kérdezett mi tud az EU-ról, mennyire tájékozott az Európai Unióval kapcsolatos kérdéseken (béta = 0,23). Az EU-val kapcsolatos ismeretek tudásszintjét egy olyan indexszel mértük, amely összesen 45 ismeretkérdésre adott válasz szintéziséen alapul, és értéke ennek

megfelelően a 0-45 tartományban mozog. A válaszmegoszlásokat figyelembe véve hatfokú tudásslát alakítottunk ki. Az index értéke a tudásszint emelkedésével párhuzamosan növekszik. Az átlagosnál kevesebb ismerettel rendelkezők várakozásaiban a szorongások és aggodalmak dominálnak, a legtájékozottabbak körében pedig egyértelműen a remények és pozitív várakozások irányába billen a mérleg; a legtöbb ismerettel rendelkezők között három és félszer többen vannak, akik reményekkel, mint akik aggodalommal tekintenek a csatlakozás elé. (8. táblázat)

8. táblázat

A csatlakozással kapcsolatos várakozások az EU-val kapcsolatos ismeretek szintje szerint

		Inkább reményekkel	Inkább aggodalommal	Is-is	Nem tudja	Összesen
T	1.	25	38	31	6	100
U	2.	34	41	24	1	100
D	3.	39	36	25	–	100
Á	4.	40	33	27	–	100
S	5.	50	20	30	–	100
SZ	6.	56	16	28	–	100
I						
N						
T						

A tudás és a pozitív várakozások ilyen egyértelmű összefüggése jelzi, hogy ha Magyarország integrációját egy jól átgondolt, intenzív kommunikációs stratégia kísérte volna, amely egyrészt eljuttatja a szükséges információkat a lakosság egyes rétegeihez, másrészt számos alaptalan szorongást, rémhirt eloszlat, akkor ez nemcsak a lakosság választással kapcsolatos motíváltóságát növelte volna, hanem jelentősen javította volna az eseményt övező közhangulatot.

Az ismeretszint értelemszerűen szorosan összefügg az iskolázottsággal, mely utóbbi szintén jelentős mértékben befolyásolja a aggodalmak és remények egyensúlyának alakulását. Míg a legalacsonyabban képzetteknek alig egyharmada, addig a legmagasabban iskolázottaknak közel kétharmada mondta azt magáról, hogy inkább reményekkel tekint a csatlakozás elé. Ugyanakkor az alacsony iskolázottak 40%-ára, az egyetemet végzettek közül viszont csupán minden tizedik megkérdezettre jellemző a csatlakozással kapcsolatban az aggodalmak túlsúlya. (9. táblázat)

9. táblázat

A csatlakozással kapcsolatos várakozások iskolai végzettség szerint

	8. ált. vagy kevesebb	Szakmunkás-képző	Középiskola	Főiskola	Egyetem
Inkább reményekkel	33	37	42	47	65
Inkább aggodalommal	42	36	27	22	9
Is-is	25	27	31	31	26
Összesen	100	100	100	100	100

Az iskolai végzettség differenciáló hatását tovább árnyalja, ha foglalkozási csoportonként is áttekintjük a remények és aggodalmak mérlegének alakulását. (10. táblázat)

10. táblázat
Remények és aggodalmak alakulása foglalkozási csoportok szerint

	Inkább reményekkel	Inkább aggodalommal	Is-is	Összesen
Szakképzetlen	33	40	27	100
Mezőgazdasági fizikai	25	55	20	100
Szakt munkás	38	33	29	100
Egyéni vállalkozó	32	47	21	100
Egyéb szellemi	37	29	34	100
Beosztott értelmiségi	44	21	35	100
Alsó- és középvezető	65	18	17	100
Felsővezető	63	15	22	100
Tanuló	50	18	32	100

A 10. táblázat adatai egyértelműen jelzik, hogy a legtöbb aggodalom – nem ok nélkül – a mezőgazdaságban foglalkoztatottak és az egyéni vállalkozók körében él, a legszélesebb körű remények pedig a magasán képzett, vezető beosztásban dolgozók csoportját jellemzik.

Sajátosan differenciálja a remények és aggodalmak mérlegét az életkor. A remények túlsúlya leginkább a két szélső életkori csoport tagjait jellemzi: a 25 éven aluliak és a 70 éven felüliek körében vannak a legtöbben, akik inkább reményekkel tekintenek az integráció elé – bár nyilvánvalóan eltérő indikációk alapján. A legfiatalabbak körében feltételezhetően a számukra kínáló lehetőségek bővülése áll a remények háttérében, a legidősebbek átlagosnál pozitívabb várakozásait pedig az motiválhatja, hogy munkanélküliséggel kapcsolatos szorongásokat az ő körükben már nem vált ki a csatlakozás, ugyanakkor érzékeli a fiatalabb generációk és az ország számára megnyíló perspektívákat.

Az aggodalmak és remények egyenlege mögött bizonyos ideológiai orientációk ill. pártpreferenciák is kitapinthatóak. A reménykedők túlsúlya legpregnansabban az SZDSZ szavazótáborát jellemzi. A liberális párt támogatóinak 58%-a alapvetően pozitív várakozásokkal tekint a csatlakozás elé, az aggodalmak túlsúlya pedig mindössze 9%-ukra jellemző. Az MSZP szavazók körében kétszer annyian tekintenek reményekkel, mint amennyien aggodalommal az integráció elé, ugyanakkor a FIDESZ-MPP támogatói esetében alig valamivel vannak többen a reménykedők (39 százalék), mint az aggodalmukat hangsúlyozók. Az MDF szavazótábor a nagyobbik kormánypárt és a nagyobbik ellenzéki párt között helyezkedik el: 41%-ukat a remények, 25%-ukat pedig az aggodalmak túlsúlya jellemzi.

A csatlakozást övező nagymértékű bizonytalanságot és ambivalenciát jelzi, hogy míg saját várakozásait tekintve a megkérdezettek körét a reménykedők relatív többsége jellemzi, addig ugyanezen populáció saját környezetében az aggodalmaskodókat látja többségben, még az egyébként pozitív várakozásokkal előrettekintők számottevő része is azt érzékeli, hogy az emberek általában inkább aggodalmakkal tekintenek a csatlakozás elé. (11. táblázat)

11. táblázat

Remények és aggodalmak mérlege a kérdezett esetében és környezetében

		Az emberek a környezetében				Összesen
		Inkább aggodalommal	Is-is	Inkább reményekkel	Nem tudja	
K	Inkább aggodalommal	27	3	1	1	32
É	Is-is	6	20	2	0	28
R	Inkább	6	11	23	0	40
D	Reményekkel					
E	Nem tudja	0	0	0	1	1
Z	Összesen	39	34	26	2	101
E						
T						
T						

A két kérdésre adott válaszok együttes alakulását vizsgálva látható, hogy az aggodalmaskodók inkább érzékelik saját attitűdjük megerősítését saját környezetükben, mint a reménykedők: míg a csatlakozás elé inkább aggodalmakkal tekintők 84%-a úgy látja, hogy a környezetében is az aggodalmaskodók vannak túlsúlyban, addig a reménykedőknek csupán 57%-a érzékeli, hogy a környezetében élők is a pozitív várakozások túlsúlya jellemzi. Közel minden negyedik felnőtt lakosról mondható el, hogy mind saját magát mind a környezetét szemlélve várakozásaiban a remények dominálnak, 14%-ot sorolhatunk az „aggódva reménykedők”,² 29%-ot a „reménykedve aggódók”³ közé, és minden harmadik megkérdezett esetében az aggodalmak dominanciáját regisztráltuk. Az aggodalmak és remények összevont mérlegének alakulását elsősorban az ismereteket jellemző tényezők befolyásolják. Az EU-val kapcsolatos ismeretek színvonalának emelkedése egyértelműen maga után vonja a remények dominanciáját és ugyanez mondható el a nyelvtudásról is: azok körében, akik jól beszélnek legalább egy idegen nyelven, lényegesen többen vannak, akiket a bizakodás jellemez, mint azok esetében, akik egyetlen idegen nyelven sem beszélnek. (12. táblázat)

12. táblázat

Saját és környezet „remény-aggodalom mérleg” ismeretszint szerint

Tudásszint	Reménykedők	Aggódva reménykedők	Reménykedve aggódók	Aggódók	Összesen
1.	19	11	26	44	100
2.	24	9	25	42	100
3.	20	16	27	37	100
4.	23	14	31	32	100
5.	26	17	33	24	100
6.	33	18	33	16	100

HATÁSOK RÖVID ÉS HOSSZÚ TÁVON

Az emberek többsége tisztában van azzal, hogy különbséget kell tenni a csatlakozás rövidtávon érzékelhető és hosszútávon érvényesülő hatásai között, és jelentős részük azt is tudja, hogy a rövidebb távon tapasztalható negatív következményekkel szemben hosszabb távon a pozitív hatások kerülhetnek túlsúlyba.

Arra, hogy az elkövetkező néhány évben egyértelműen pozitív hatásai lesznek Magyarország belépésének, mindössze a megkérdezettek 2%-a számít, további 17% pedig összességében rövid távon is a pozitív hatások túlsúlyában reménykedik. Az emberek 42%-a rövid távon a pozitív és negatív hatások egyensúlyában bíz, 28% inkább viszont, 7% pedig döntően negatív következmények érvényesülésére számít.

Hosszabb távon már lényegesen pozitívabb várakozások övezik a csatlakozást. Az emberek 60%-a azzal számol, hogy az elkövetkező évtizedekben az integráció alapvetően pozitívan fogja befolyásolni az ország helyzetét. A pozitív hatások dominanciáját valószínűsítők közül minden negyedik megkérdezett döntően, a többiek pedig többségében pozitív következményekre számítanak. Interjúalanyaink 27%-a hosszabb távon is a pozitív és negatív hatások nagyjából azonos arányát valószínűsíti, és mindössze 6% gondolja úgy, hogy hosszú távon is negatív hatással lesz a csatlakozás az országra. Hosszú távon a pozitív hatások dominanciájára elsősorban a kedvezőbb anyagi, vagyoni körülmények között élők, valamint az MSZP és az SZDSZ támogatói számítanak.

13. táblázat

A csatlakozás rövid és hosszú távú hatásainak valószínűsége

		RÖVID TÁVON					Nt.	Össz.
		-	-	+ -	+	++		
H	-	1					1	
O	-	1	3	1			5	
S	+ -	2	9	16	1		28	
Z	+	1	13	20	11	1	46	
Ú	++		2	5	5	2	14	
T	Nem tudja		1	1		2	4	
Á	Összesen	5	28	43	17	2	98	
V						3		

Saját sorsa vonatkozásában ugyancsak eltérően ítéli meg az emberek jelentős része a csatlakozás rövid és hosszú távú hatásait. Minden negyedik megkérdezett abban bíz, hogy az ő életét már rövid távon is pozitívan befolyásolja a csatlakozás, ám alig valamivel vannak kevesebben, akik úgy vélik, hogy az elkövetkező néhány évben a csatlakozás inkább negatívan fogja érinteni saját életkörülményeiket, 35% pedig arra készül, hogy nagyjából azonos arányban lesznek olyan tényezők, amelyek pozitívan és olyanok, amelyek negatívan érintik őt és családját. A rövid távú várakozásokat az életkor ($\beta = -0,134$) és az iskolai végzettség ($\beta = 0,07$) befolyásolja szignifikánsan.

14. táblázat

A csatlakozás rövid távú hatása a kérdezett életére életkor szerint

	30 év alatt	30–39 éves	40–49 éves	50–59 éves	60 év felett
Inkább negatív	17	24	30	29	25
Is-is	38	39	36	36	30
Inkább pozitív	37	26	24	24	23
Nem befolyásolja	6	7	7	8	19
Nem tudja	2	4	3	3	3
Összesen	100	100	100	100	100

Nem meglepő, hogy az életkor növekedésével párhuzamosan fokozódnak a csatlakozással kapcsolatos szorongások a lakosság körében, és e tendencia alól csak a legidősebb korosztály kivétel, akik közül csaknem minden ötödik megkérdezett úgy gondolja, hogy az ő életét már nem befolyásolja számottevően az a tény, hogy Magyarország az EU tagja lett. (14. táblázat) Ugyancsak érthető, hogy a legtöbb optimizmus a legfiatalabb korosztályok körében tapasztalható már a rövid távú hatásokat illetően is, hiszen kétségkívül ez a generáció lehet a csatlakozás elsőszámú nyertese.

15. táblázat

A csatlakozás rövid távú hatása a kérdezett életére iskolai végzettség szerint

	8 általános	Szakmunkás- képző	Középiskola	Főiskola	Egyetem
Inkább negatív	26	29	24	20	9
Is-is	39	38	35	39	26
Inkább pozitív	18	23	30	31	43
Nem befolyásolja	12	7	8	8	19
Nem tudja	5	3	3	2	3
Összesen	100	100	100	100	100

Ugyancsak kézenfekvő, hogy a magasabban iskolázottak bizakodóbban tekintenek a csatlakozás első néhány éve elé: míg a legalacsonyabban képzettek közül minden negyedik, addig a legmagasabban iskolázottak körében csupán minden tizedik megkérdezett várakozásait dominálja a pesszimizmus. (15. táblázat) Ugyanakkor az alacsonyán képzettek körében alig minden ötödik, az egyetemi végzettségűek körében viszont közel minden második megkérdezett pozitív várakozásokkal tekint az elkövetkező néhány év elé.

A hosszú távú kilátásokat már lényegesen kedvezőbben ítéli meg a lakosság: minden második magyar állampolgár arra számít, hogy hosszabb távon alapvetően pozitív hatással lesz életére a csatlakozás. Az emberek 28%-a úgy gondolja, hogy saját életében a csatlakozás pozitív és negatív hatásai hosszabb távon nagyjából egyensúlyba kerülnek, és mindössze 9% azok aránya, akik hosszabb távon is a negatív hatások túlsúlyával számolnak. A hosszú távú hatások megítélését ugyancsak az életkor és az iskolai végzettség befolyásolja szignifikánsan; a képzettek és a fiatalabbak bizakodóbban tekintenek a csatlakozás elé, mint az alacsonyán iskolázottak és az idősebbek. (16. táblázat)

A rövid és hosszú távú hatások valószínűsítése az esetek többségében egybeesik, a megkérdezettek több, mint fele ugyanazt várja a saját életére vonatkozóan a csatlakozástól rövidebb, mint hosszabb távon, csaknem minden harmadik megkérdezett azonban hosszú távon optimistábban ítéli meg e hatásokat saját vonatkozásában, mint rövid távon, és mindössze 3% azok aránya, akik úgy gondolják, hogy az elkövetkező néhány évben több jót remélhetnek a csatlakozástól, mint a következő évtizedekben.

16. táblázat

A csatlakozás hatása a kért életviszonyaira rövid és hosszú távon

Rövid távú hatás	Hosszú távú hatás a kért életére					Összesen
	Negatív	Is-is	Pozitív	Nem befolyásolja	Nem tudja	
Negatív	12	6	7	1	1	27
Is-is	1	19	16	1	1	38
Pozitív	1	1	19	1	0	22
Nem befolyásolja		1	3	5	1	10
Nem tudja	–	–	1	–	2	3
Összesen	14	27	46	8	5	100

Ami a csatlakozással kapcsolatos várakozások „horizontális” dimenzióját illet, úgy tűnik, minél tágabb horizontra tekintünk, annál inkább növekszik az optimizmus. Míg a megkérdezettek közel 60 százaléka bízik abban, hogy a csatlakozás hosszabb távon az ország jövőjét kedvezően befolyásolja, saját települését illetően már csak 38 százalék reménykedik ugyanebben. Azt azonban, hogy a kért mit gondol arról, hogy a csatlakozás miként fogja érinti annak a településnek az életét, ahol él, meglepő módon, nem a település jellege, hanem a kért EU-val kapcsolatos ismereteinek szintje befolyásolja alapvetően. (17. táblázat) Bár tény, hogy a fővárosiak valamivel optimistábban ítélik meg az integrációnak a lakóhelyük fejlődésére gyakorolt hatásait, a lépésenként regresszióelemzés tanúsága szerint a változók közötti szignifikáns kapcsolat ebben a vonatkozásban csak az ismeretszinttel összefüggésben mutatható ki (béta = 0,095).

17. táblázat

A csatlakozásnak a település életére gyakorolt várható hatása a kért ismeretszintje szerint

		Negatív	Inkább negatív	Is-is	Inkább pozitív	Pozitív	Összesen
T	1.	6	9	44	19	4	100
U	2.	3	12	39	24	5	100
D	3.	1	15	35	31	7	100
Á	4.	4	8	38	35	6	100
S	5.	1	7	38	34	12	100
SZ	6.	1	2	30	50	13	100
I							
N							
T							

Mindent egybevetve megállapítható, hogy bár a csatlakozás körül kialakult véleményklíma a lakosság körében inkább kedvező, mint kedvezőtlen, mégis nagyon sok szorongás és aggodalom is kíséri ezt a folyamatot. Az emberek elsősorban a csatlakozás hosszabb távú és szélesebb horizonton megmutató pozitív hatásaiban bizakodnak, a személyes sorsuk alakulásával kapcsolatos várakozások kevésbé optimisták, mint ahogyan az ország jövőjét látják. A vélemények háttérben meghúzódó indikációkat elemezve és a kirajzolódó összefüggések alapján elmondható, hogy elsősorban az életkor és a kulturális, illetve ismeretszint befolyásolja a várakozásokat. A fiatalabbak, valamint a magasabban iskolázott, illetve az EU-ról több ismerettel rendelkezők lényegesen pozitívabb várakozásokkal tekintenek a csatlakozás elé, mint mások. E két tényező közül az életkor meghatározó szerepe azon a racionális érdekelődésen alapul, hogy az integráció haszonélvezői valóban a legfiatalabb korosztályok tagjai lehetnek, az ismeretszint egyértelmű „szorongáscsökkentő” hatása viszont azt jelzi, hogy ha egy átgondoltabb és intenzívebb tájékoztatási stratégia mentén készítették volna fel a lakosságot a csatlakozásra, akkor a szorongásnak és aggodalmaknak egy része csillapítható lett volna.

ÁRAK, BÉREK, TÁRSADALMI FESZÜLTSEGEK – A CSATLAKOZÁS UTÁN

Nemcsak a csatlakozással kapcsolatos általános véleményklímára, hanem konkrét várakozásokra is rákérdeztünk interjúalanyaink körében, és ebből az derül ki, hogy belépésünk közvetlen következményeként konkrét kérdésekben is inkább negatív fejleményekre számítanak az emberek. (18. táblázat) Néhány nappal a tényleges csatlakozás előtt a megkérdezettek háromnegyede jelentős árszínvonal emelkedésre számított a közeli jövőben: a fogyasztói árak emelkedését a megkérdezettek 78%-a, az ingatlanok áremelkedését 79%-a a termőföld árának növekedését 70%-a valószínűsítette, és csak fele annyian voltak azok, akik abban bíztak, hogy az árak növekedése mellett a bérek és szociális juttatások színvonala is emelkedni fog. Az életszínvonal javulását a megkérdezettek 37%-a reméli, a gazdasági növekedés gyorsulásában minden második felnőtt bízik, 44%-uk viszont az adók emelkedésétől tart. Nemcsak az anyagi viszonyok alakulásával kapcsolatos konkrét várakozásokat jellemzi a szorongások túlsúlya, hanem az immateriális környezettel összefüggésben is számos negatív változásra számítanak az emberek. A megkérdezettek csaknem kétharmada véli úgy, hogy a csatlakozás következményeként növekedni fog a szegények, a menekültek és a kábítószer-fogyasztók száma, és 40 százalékuk a foglalkoztatottsági viszonyok romlására is számít. Azt, hogy a csatlakozás kedvező hatást gyakorolhat a népesség számának alakulására, mindössze az emberek 12%-a gondolja, 41%-uk viszont úgy véli, hogy éppen ellenkezőleg, a csatlakozás következményeként csökkenni fog a népesség lélekszáma.

18. táblázat

A csatlakozással kapcsolatos konkrét várakozások

	Nő	Változatlan marad	Csökken	Nem tudja	Összesen
A fogyasztói árak	78	14	5	3	100
A termőföld ára	70	18	3	9	100
Az ingatlan árak	79	15	2	4	100
A bérek	35	55	6	4	100
A nyugdíjak	37	55	4	4	100
A szociális segélyek nagysága	27	53	8	12	100
A családi pótlék nagysága	32	52	4	12	100
Az életszínvonal	37	37	23	3	100
Az ország gazdasági fejlődésének üteme	49	34	11	6	100
Az adók	44	32	17	8	100
A munkanélküliség	40	33	22	5	100
Magyarország népessége	12	42	41	5	100
A bűnözés	54	32	10	4	100
A menekültek száma	61	28	5	6	100
A szegények száma	63	28	8	2	100
A kábítószer-fogyasztók száma	60	26	5	9	100

Faktoranalízis segítségével négy véleményáramlatot sikerült elkülönítenünk a tizenhat kérdésre adott válaszok „együttjárása” alapján, majd e véleményáramlatokat klaszterekbe rendezve rajzolódott ki a konkrét várakozások struktúráját leíró véleményalakzatok. A megkérdezettek 40%-ának véleményalkotását a konkrét változásokkal kapcsolatos **pesszimizmus** jellemzi; az eképpen vélekedők mind az árak alakulásával, mind az immateriális környezetben bekövetkező változásokkal kapcsolatban alapvetően negatív tendenciákra számítanak. Miközben úgy vélik, hogy a csatlakozás eredményeképpen mind a fogyasztói, mind az ingatlan árak emelkedni fognak, és a munkanélküliség, a szegénység, a menekültek számának, a bűnözés és a kábítószer-fogyasztás növekedésére számítanak, aközben sem makrogazdasági szinten, sem saját életkörülményeikben semmiféle pozitív hatásra nem reménykednek.

A pesszimistáknál 10%-kal kevesebben vannak azok, akiknek várakozásait alapvetően az **optimizmus** jellemzi. Az emberek 30%-a úgy véli, hogy míg a csatlakozás mind makrogazdasági szinten, mind egyéni életkörülményeikben pozitív változásokat fog előidézni; emelkedni fog az életszínvonal és a gazdasági növekedés üteme, és ugyancsak emelkedni fognak a bérek és a szociális juttatások, ugyanakkor arra nem számítanak, hogy a társadalmi problémák, feszültségek és devianciák – bűnözés, kábítószer fogyasztás, menekültkérdés, munkanélküliség szegénység – súlyosbodásához vezethet a csatlakozás. Az emberek 14%-a makrogazdasági szinten pozitív hatást remél a csatlakozástól, arra azonban nem számít, hogy az emberek közvetlen életviszonyaira – szociális helyzetére, immateriális környezetére – közvetlenül hatással lesz az integráció a csatlakozást követően. Minden tizedik felnőtt, miközben abban bíz, hogy a csatlakozást követően emelkedik a bérek és a szociá-

lis juttatások összege, arra nem számít, hogy a csatlakozás következtében változnak az árak, az ország gazdasági helyzete, vagy hogy emiatt éleződni fognak a szociális problémák és feszültségek. A konkrét változásokat pesszimistán megítélők táborába elsősorban az alacsonyabban iskolázott rétegek tagjai, valamint a jobboldali és főként a szélsőjobboldali szavazók tartoznak, míg az optimizmus inkább a fiatalokat, a magasabban iskolázottakat, valamint a baloldali és liberális szavazókat jellemzi.

19. táblázat

Az egyes változások bekövetkezését valószínűsítők társadalmi-demográfiai jellemzői

Változás	A bekövetkezést valószínűsítők jellemzői
A fogyasztói árak emelkedése	Alacsonyan iskolázottak, FIDESZ-szavazók
A termőföld árának emelkedése	Alacsonyan iskolázottak, FIDESZ-szavazók, nők
Az ingatlan árak emelkedése	Jobb vagyoni helyzetben élők
A bérek emelkedése	Fiatalok
A nyugdíjak emelkedése	–
A szociális segélyek nagyságának emelkedése	Fiatalok, MSZP-szavazók
A családi pótlék nagyságának emelkedése	Fiatalok, kis településen élők, MSZP-szavazók
Az életszínvonal emelkedése	MSZP-szavazók, nagyobb családban élők
Az ország gazdasági fejlődési ütemének emelkedése	Magasabban iskolázottak. Magasabb jövedelműek, MSZP-szavazók
Az adók emelkedése	Fiatalok
A munkanélküliség növekedése	Vidékiek, nem baloldali szavazók
Magyarország népességének növekedése	Magasabban iskolázottak, fiatalok, MSZP-szavazók
A bűnözés növekedése	Idősebbek, FIDESZ-szavazók
A menekültek számának emelkedése	Átlagosnál jobb vagyoni körülmények között élők
A szegények számának emelkedése	Alacsonyan iskolázottak, vidékiek,
A kábítószer fogyasztók számának emelkedése	Átlagosnál jobb vagyoni helyzetben lévők

ÚJ LEHETŐSÉGEK, BŐVÜLŐ ESÉLYEK

A csatlakozás után megnyíló új életlehetőségekkel kapcsolatos ismeretekről meglehetősen hiányos ismeretekkel rendelkeznek a magyar állampolgárok. Azzal a megkérdezettek döntő többsége – 91%-a – tisztában van, hogy a csatlakozás után mi magyarok útlevél nélkül léphetünk be a tagországokba, arról azonban kevesebben tudnak – a megkérdezettek 78%-a –, hogy a tagországok bankjaiban mindenféle korlátozás nélkül elhelyezhetik megtakarított pénzüket, és 70%-uk vélekedik úgy, hogy a csatlakozást követően magyar állampolgárok szabadon indíthatnak vállalkozást az Unió tagországaiban. (20. táblázat)

20. táblázat

A csatlakozás után életbelépő lehetőségek

	Igen	Nem	Nem tudja	Összesen
...az Unió tagországaiban korlátozás nélkül vállalhatnak munkát	35	60	5	100
...az Unió tagországaiban szabadon letelepedhetnek	46	44	10	100
...az Unió tagországaiban ingyen taníttathatják gyermekeiket	24	64	12	100
...az Unió tagországaiban ingyenes orvosi ellátásban részesülhetnek	28	60	12	100
...útlevél nélkül mehetnek egyik Uniós tagországból a másikba	91	6	3	100
...az Unió tagországaiban felvehetnek hitelt	42	32	26	100
...az Unió tagországaiban bankjaiban elhelyezhetik megtakarított pénzüket	78	11	11	100
...az Unió tagországaiban gazdasági vállalkozásokat indíthatnak	70	15	15	100
...vámmentesen értékesíthetik áruikat az Uniós tagországokba	60	22	18	100

Az emberek 60%-a úgy tudja, hogy 2004. május 1-je után a magyar állampolgárok vámmentesen értékesíthetik áruikat az EU-tagországokban, 46%-uk szerint ettől az időponttól kezdve a magyarok bármely EU-országban mindenféle korlátozás nélkül letelepedhetnek, és 41% azt gondolja, hogy az EU-országok állampolgárai bármely más tagországban felvehetnek hitelt. Azt már csak az emberek alig több, mint egyharmada gondolja, hogy czentül minden EU-tagországban korlátozás nélkül vállalhatnak munkát a magyarok, és ennél is kevesebben vannak – a megkérdezettek 28, illetve 24%-a –, akik abban bíznak, hogy május 1-je után a magyar állampolgárok az Unió tagországaiban ingyenes orvosi ellátásban részesülnek, illetve ingyen taníttathatják gyermekeiket a tagországok oktatási intézményeiben.

A csatlakozással kapcsolatos szkepticizmus egyik magyarázata éppen az lehet, hogy meglehetősen kevesen vannak, akikben felmerült a gondolat, hogy esetleg élni fognak a megnyíló új lehetőségekkel. (21. táblázat) Viszonylag legtöbben azt tartják elképzelhetőnek, hogy gyermekeiket valamelyik EU-tagországban taníttatják, ám ők sincsenek többen, mint a megkérdezettek egynegyede. Alig több mint minden ötödik felnőtt magyar állampolgár fejében fordult meg a gondolat, hogy a jövőben munkát vállal valamelyik EU-országban, és ennél is kevesebben vannak – a megkérdezettek 14%-a – akik elképzelhetőnek tartják, hogy egyszer majd valamelyik EU-tagországban gyógykezteltessék magukat. Az emberek 13%-ának fordult már meg a fejében, hogy megtakarításait esetleg hátraironk kívül, valamelyik EU-tagország bankjában helyezi el, és 12%-ukban merült fel az ötlet, hogy ingatlant vásároljanak az EU-ban. Azon, hogy tanulmányait az EU-országok egyikében folytassa, vagy hogy vállalkozásban kezdjen ebben a tág régióban, csupán minden tizedik felnőtt magyar állampolgár gondolkodik, és mindössze az emberek 8%-ának fejében fordult meg a gondolat, hogy valamelyik európai tagországban telepedjen le.

21. táblázat
Az egyes lehetőségekkel élni kívánók aránya

Elképzelhetőnek tartja, hogy	Igen	Nem	Nem tudja	Összesen
...munkát vállal valamelyik uniós tagországban	22	77	1	100
...átköltözik valamelyik uniós tagországba	9	90	1	100
...hogyan gyermekét valamelyik uniós tagországban taníttatja	24	72	4	100
...hogyan gyógykezeltesse magát valamelyik uniós tagországban	14	82	4	100
...hogyan elmegy tanulni valamelyik uniós tagországba	11	88	1	100
...hogyan megtakarított pénzét valamelyik uniós tagország bankjában helyezze el	13	84	3	100
...hogyan ingatlant vásároljon valamelyik uniós tagországban	12	87	1	100
...hogyan vállalkozásba kezdjen valamelyik uniós tagországban	10	89	1	100

Azzal a gondolattal, hogy a csatlakozást követően megnyíló lehetőségek egyikével vagy másikával éljenek, csaknem kizárólag a fiatalok foglalkoznak. Nem meglepő, hogy a legpregnánsabb választóvonal a fiatal és idősebb korosztályok között a jövőbeli munkavállalás lehetőségével kapcsolatban rajzolódik ki (béta = ,374). Míg a legfiatalabbak csaknem kétharmada, addig a 30-40 éveseknek már csak kevesebb, mint egyharmada, a negyven felettieknek 14%-a foglalkozik a külföldi munkavállalás gondolatával, az 50 és 60 közöttieknek pedig mindössze 8%-a. (22. táblázat)

22. táblázat
Elképzelhetőnek tartja, hogy munkát vállaljon az EU-ban életkor szerint

	Igen	Nem	Nem tudja	Összesen
18-25 éves	62	35	3	100
26-30 éves	43	54	3	100
31-40 éves	29	68	3	100
41-50 éves	14	83	3	100
51-60 éves	8	91	1	100
60 év felett	2	97	1	100
Összesen	21	77	2	100

Bár a kérdezett foglalkozása is jelentős mértékben differenciálja interjúalanyainkat, abból a szempontból, hogy foglalkoznak-e a külföldi munkavállalás lehetőségével, az összefüggések korántsem lineárisak. (23. táblázat)

23. táblázat

Elképzelhetőnek tartja, hogy munkát vállal az EU-ban foglalkozás szerint

	Igen	Nem	Nem tudja	Összesen
Segédmunkás	15	81	4	100
Mezőgazdasági fizikai	6	88	6	100
Szakmunkás	21	78	1	100
Egyéni vállalkozó	24	75	1	100
Egyéni gazda		100	0	100
Egyéb szellemi	18	82	0	100
Becsztott szellemi	29	69	2	100
Alsó és középvezető	18	82	0	100
Felső vezető	22	74	4	100
Tanuló	18	82	0	100
Háztartásbeli	7	93	0	100
Összesen	21	77	2	100

Legnagyobb arányban a nem vezető állású értelmiségiek körében vetődik fel a külföldi munkavállalás lehetősége, közülük is elsősorban értelemszerűen a fiatalok azok, akik elképzelhetőnek tartják, hogy a jövőben valamelyik EU-tagországban vállalnak munkát. Ugyanakkor minden ötödik szakmunkás és minden negyedik egyéni vállalkozó – akiknek közel fele ugyancsak valamilyen szakmunkásként vállalkozik – is elképzelhetőnek tartja, hogy az elkövetkező években éljen a külföldi munkavállalás lehetőségével. Közismert, hogy Európában kurrensnek számító szakmai végzettséggel rendelkező fizikai foglalkozásúak közül viszonylag sokan már a csatlakozást megelőző időszakban is munkát vállaltak EU-tagországokban. A néhány éves munkavállalás célja elsősorban a fiatal családok életkezdésének megkönnyítése volt. Ezekben az esetekben csak a munkavállaló települt ki átmeneti időre egy másik országba, ahol meglehetősen szerény körülmények között, igen nagy munkaterhelés mellett, a hazai jövedelmi viszonyokhoz képest magas fizetésért dolgozott. Erre a feladatra érhető módon elsősorban fiatal férfiak vállalkoztak korábban is, és nem meglepő, hogy ma is döntően ebben a körben vetődik fel a külföldi munkavállalás lehetősége.

Nem meglepő az sem, hogy elsősorban a 40 alatti korosztályok tagjai foglalkoznak komolyan a lehetőséggel, hogy gyermeküket valamelyik EU-tagországban taníttatják. Érdekesebb az az összefüggés, amely azt jelzi, hogy a legnagyobb arányban éppen annak a korosztálynak a tagjai foglalkoznak ezzel a lehetőséggel, amelyek gyermekei számára éppen ezekben az években válhat aktuálissá a külföldön tanulás. A 30 és 40 közöttiek – akik gyermekeinek többsége az elkövetkező években kezdi meg felsőfokú tanulmányait, lényegesen nagyobb arányban számolnak ezzel a lehetőséggel, mint a fiatalabb korosztályok tagjai. (24. táblázat)

24. táblázat

Elképzelhetőnek tartja, hogy gyermekét EU-tagországban taníttatja, életkor szerint

	Igen	Nem	Nem tudja	Összesen
18–25 éves	39	51	10	100
26–30 éves	36	58	6	100
31–40 éves	44	48	8	100
41–50 éves	25	72	3	100
51–60 éves	11	86	3	100
60 év felett	6	93	1	100
Összesen	24	71	5	100

A felnőtt lakosság realitásérzékét jelzi a tény, hogy gyermekeik külföldön taníttatására reális esélyt elsősorban a magas jövedelmű családok látnak. Míg a legmagasabb jövedelmi kategóriába tartozó családok közül minden második, addig a legalacsonyabb jövedelműek körében csupán minden tizedik család esetében merül fel annak lehetősége, hogy gyermekük valamelyik EU-tagországban folytassa tanulmányait.

Ugyancsak a magas jövedelmű, fiatalabb korosztályok tagjai körében tartják elsősorban elképzelhetőnek, hogy a jövőben, szükség esetén valamelyik EU-tagországban gyógykezeltessék magukat. Ugyanez a réteg számol reális lehetőségként azzal, hogy megtakarításait valamelyik Uniós tagország bankjában helyezze el, hogy ingatlant vásároljon vagy vállalkozásba kezdjen valamelyik Uniós tagországban.

JEGYZETEK

¹ A politikai aktivitást a 2002-es parlamenti választáson, a csatlakozással kapcsolatos népszavazáson, valamint egy jövő vasárnapi parlamenti választáson és a június 13. EU parlamenti választáson való részvételi szándékot jelző kérdésekre adott válaszokkal mértük. Aktívnak azokat a válaszolókat tekintettük, akik az összes szavazáson részt vettek ill. részvételi szándékukat jelezték, passzívnak pedig azokat, akik a felsorolt események egyikén sem vagy csupán egy alkalommal jelezték részvételüket.

² Ebbe a kategóriába azok kerültek, akik esetében a remények és aggodalmak keveredésében túlsúlyban vannak a remények.

³ Ebbe a kategóriába azok kerültek, akik esetében a remények és aggodalmak keveredésében túlsúlyban vannak az aggodalmak.

Terestyéni Tamás

AZ EURÓPAI UNIÓVAL KAPCSOLATOS KÖZÉRDEKLŐDÉS

Abból a közkeletű feltevésből kiindulva, hogy a lakosság politikai tájékozódásának és a közvélemény alakulásának a televízió képezi az egyik legfontosabb forrását, tartalomelemzést végeztünk arról a kérdésről, hogy (a) az Európai Parlament magyar képviselői megválasztásának időszakában a hazai országos tévécsatornák legnézettebb esti fő műsoridős híradói és politikai magazinműsorai milyen figyelmet fordítottak az Európai Unióval kapcsolatos témakörökre, majd felmértük, hogy (b) a közönség miképpen érzékelte a televíziók uniós témastuktúráját. Ugyanezen időszakra vonatkozóan megvizsgáltuk, hogy (c) a lakosság körében milyen mértékű érdeklődés élt a tartalomelemzésben is figyelt uniós témakörök iránt, és (d) az uniós érdeklődés miképpen függött össze alapvető társadalmi-demográfiai ismérvekkel. Végül feltételezve, hogy az EU iránti érdeklődés intenzitása kapcsolatban lehet az uniós integráció világában fontos szerepet játszott piacelvű, liberális, „nyugatos” értékek elfogadásával, illetve elutasításával, arra is kísérletet tettünk, hogy kimutassuk, (e) fennállt-e ilyesféle kapcsolat a magyar lakosság körében az EP-képviselők választásának kontextusában.

A TELEVÍZIÓS MÉDIA UNIÓS NAPIRENDJE

Az uniós tematikát feltárni hivatott tartalomelemzés, amelyhez adatszolgáltatásá-
val az Országos Rádió és Televízió Testület Műsorfigyelő és -elemző Igazgatósá-
ga nyújtott segítséget, a 2004. április 20. és június 20. közötti két hónapot átívelő időszak-
ban az országos televíziók (MTV1, Duna TV, TV2, RTL Klub) esti fő műsoridős (18 és 23
óra közötti) híradóiban és politikai magazinműsoriban a magyar vonatkozású híregységek
Európai Unióval kapcsolatos információit vette szemügyre. (Magyar vonatkozásának mi-
nősültek az elemzésben az olyan eseményekről beszámoló híregységek, amelyek Magyar-
országon játszódtak és/vagy egy vagy több főszereplőjük magyar volt.)

Az EU-ra fordított televíziós figyelem

A magyar vonatkozású híregységeknek közel a negyede foglalkozott érdemben vala-
milyen az Európai Uniót érintő üggyel. (Egy híregységet akkor tekintettünk úgy, mint
amely érdemben foglalkozott az EU-val, illetve valamilyen EU vonatkozású témakörrel, ha

nemcsak futólagosan, nemcsak melléktémaként, például egy felsorolásban tett említést az EU-ról, illetve valamilyen EU vonatkozású ügyről, hanem hangsúlyosan, főtémaként, nyomatékosan a középpontba állítva foglalkozott vele.) Azonban – mint az 1. táblázat mutatja – az egyes csatornák között igen jelentősek voltak a különbségek az Európai Unióra fordított figyelem tekintetében: a közszolgálati televíziók lényegesen nagyobb teret biztosítottak az uniós témáknak, mint a kereskedelmiek.

1. táblázat

Az Európai Unióval kapcsolatos témákra fordított figyelem a fő műsoridős tévéhíradókban és politikai magazinműsorokban 2004. április 20. és június 20. között (százalék)

	MTV1	Duna TV	TV2	RTL Klub	Összesen
EU-t érintő témával érdemben foglalkozó híregységek	28,2	22,5	16,6	18,5	23,4
Híregységek, amelyek nem foglalkoztak érdemben EU-t érintő témával	71,8	77,5	83,4	81,5	76,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Magyar vonatkozású híregységek	1769	1070	832	865	4536

A százalékos arányok azt jelentik, hogy az MTV1-en az esti fő műsoridő híradóiban és politikai magazinjaiban egy átlagos estén 8, a Duna TV-ben 4, a TV2-ben 2, az RTL Klubon 3 magyar vonatkozású műsoregység érintett érdemben valamilyen EU-val kapcsolatos ügyet.

Összehasonlításképpen felidézhetjük egy korábbi vizsgálatunkat (Terestyéni 2002), amely a 2000. december és 2001. április közötti öthónapos időszakban a négy országos televíziós csatorna 18 és 22 óra közötti híradóinak a hazai híryanagában 19 olyan témakör előfordulását regisztrálta, amely körül a vizsgálatot megelőző időszakban jelentősebb politikai-társadalmi viták bontakoztak ki. (2. táblázat)

2. táblázat

Aktuális témakörök előfordulása az esti tévéhíradókban 2000. december 1. és 2001. április 30. között (százalékban)

	MTV1	Duna TV	RTL Klub	TV2
A pártok élete, vetélkedése	9,7	13,5	9,6	12,2
Katasztrófák, szerencsétlenségek	8,4	4,9	11,5	9,4
Közbiztonság, bűnözés, bűnügyek	5,9	5,6	12,6	7,9
A környezet állapota	1,7	1,1	0,5	0,4
EU-csatlakozás	1,6	1,5	0,5	0,3
A médiumok helyzete	1,5	2,5	1,1	0,8
Egyházak, vallások, hitélet	1,3	0,9	0,7	0,3
A határokon kívüli magyarok	1,1	2,6	0,1	0,1
Áremelkedések, infláció	1,1	1,0	0,9	1,8
Roma kisebbségi problémák	1,0	1,9	1,7	1,6
Korrupciós ügyek	0,8	0,4	0,8	1,0

	MTV1	Duna TV	RTL Klub	TV2
Privatizáció	0,5	0,4	0,4	0,2
A közéleti szereplők magánélete	0,3	0,1	0,3	1,3
Népesedési problémák	0,3	0	0,4	0,4
Millennium	0,3	0,1	0,1	0
Munkanélküliség	0,1	0,3	0	0
Történelmi igazságtétel	0,1	0,1	0	0
A bösi Duna-erőmű	0,1	0,1	0,1	0
A termőföldtulajdon ügye	0	0	0	0
A belföldi vonatkozású híregységek száma	2306	1540	1829	2076

Az összes híradóban kiemelkedően a pártokhoz kötődő politikai események hírei, majd katasztrófákról, szerencsétlenségekről, természeti csapásokról, balesetekről szóló beszámolók, végül harmadikként bűnügyi tudósítások és a közbiztonság helyzetével foglalkozó közlések álltak a témák gyakorisági listájának élén. A gyakorisági rangsorban a következő helyeken álló témakörök – köztük az EU-csatlakozás is – a négy híradóban messze elmaradtak a pártpolitika és a negatív szenzációk mögött: átlagosan heti egy-két alkalommal szerepeltek híregységek fő témájaként. Mindenképpen meglepő volt – különösen a kereskedelmi tévéhíradókban – a nagy aktualitású és társadalmi fontosságú EU-csatlakozás fejleményeinek a pártpolitikához képest alacsony előfordulási gyakorisága. Ez még akkor is elgondolkodásra késztetett, ha figyelembe vettük, hogy az EU-információk nem kis hányada a külföldi hírekben jelent meg, továbbá, hogy a hazai közéletben az uniós kérdések is nagyon gyakran pártpolitikai kontextusban csapódtak le.

Visszatekintve erre a vizsgálatra, megállapíthatjuk, hogy az EU-csatlakozásnak és a magyar EP-képviselők választásának évében – pontosabban az utóbbi eseményt megelőző és követő időszakban – a televíziós tájékoztatásban lényegesen nagyobb figyelem övezte az Európai Uniót, illetve az Unióhoz kapcsolódó témaköröket, mint három évvel korábban. Emellett a várakozásnak a legteljesebb mértékben megfelelő eredmény mellett az is kitűnik az összehasonlításból, hogy az EU-val kapcsolatos témakörök kultiválásában a közszolgálati televíziók nemcsak 2004-ben, hanem már három évvel korábban is felülmúlták a kereskedelmi televíziókat.

Az Európai Unióval kapcsolatos témakörök a televíziós tájékoztatásban

A vizsgált kéthónapos időszakban a különböző tévécsatornák híradóit együttesen tekintve, az uniós tematikában kiemelkedően az Európai Parlament magyar képviselőinek választására (kampány, maga a választás, a választás visszhangja) irányult a legnagyobb figyelem, de jelentős volt azoknak a híregységeknek az aránya is, amelyek Magyarország EU-csatlakozásával foglalkoztak főképpen a történelmi esemény várható hatásait, következményeit tárgyalva, illetve értékelve. Különbségek persze e leggyakoribb témakörök vonatkozásában is mutatkoztak az egyes csatornák között: szemben a közszolgálati csatornák híradásaival a kereskedelmi televíziók híradóiban a figyelem előterében az EU-csatlakozás általános kérdései álltak, és a magyar EP-képviselők választása kevésbé uralta az uniós tematikát. (3. táblázat)

3. táblázat

Európai Unióval kapcsolatos ügyeket érdemben tárgyaló magyar vonatkozású híregységek fő témái 2004. április 20. és június 20. között (százalékban)

	MTV1	Duna TV	TV2	RTL Klub	Összesen
Magyar EP-képviselők választása	15,8	10,2	5,9	8,0	11,8
EU-csatlakozás	8,4	7,2	10,5	9,2	8,6
Szabványok, jogszabályok egységesítése	1,5	0,7	0,8	2,7	1,4
Az EU-tól kapható támogatások	2,2	1,1	0	0,8	1,2
Munkavállalási lehetőségek az EU-ban	1,1	0,8	0,2	0,6	0,8
Az euró bevezetése Magyarországon	1,0	0,8	0,6	0,3	0,7
Az EU-intézmények működése	1,1	0,7	0,1	0,5	0,7
A schengeni határőrizetre való áttérés	0,4	0,7	0	1,5	0,6
Az EU hatása a mezőgazdaságra	0,5	0,4	0,4	0,3	0,4
Külföldiek föld- és ingatlanvásárlási lehetőségei Magyarországon	0,6	0,5	0,2	0,1	0,4
Az EU-n belüli útlevelemmentesség	0,2	0,7	0	1,2	0,4
Az EU-alkotmány részletei	0,4	0,8	0	0,7	0,4
Az EU támogatási pályázatokkal kapcsolatos tudnivalók	0,2	0,4	0	0	0,2
Tanulási lehetőségek az EU-ban	0,1	0,1	0,1	0,3	0,1
Külföldiek munkavállalása, letelepedése Magyarországon	0,1	0,1	0,1	0	0,1
Önálló EU-haderő felállítása	0,1	0,1	0	0	0,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
EU-val kapcsolatos témaköröket érdemben tárgyaló magyar vonatkozású híregységek	1769	1070	832	865	4536

Az EU-tematikának a két, kiemelt figyelmet magára vonó témaköre mellett a többi uniós vonatkozású témáról lényegesen kisebb gyakorisággal esett szó a tévéhíradókban. Ezen gyakoriságok csekély voltát talán azzal érzékeltethetjük, hogy a forrásokot együttesen tekintve 1 százalékos előfordulás azt jelenti, egy-egy csatormán átlagosan megközelítőleg minden ötödik tévéhíradóban történt említés a szóban forgó témáról; a 0,1% pedig úgy fordítható le abszolút számokra, hogy az adott témát két hónap alatt forrásonként mindössze egyetlen híregység tárgyalta érdemben. Természetesen sűrűn megtörtént, hogy egy híregység több EU vonatkozású témát is érintett egyszerre, például arról volt benne szó, hogy az EU-hoz való csatlakozás milyen lehetőségeket kínál a magyar fiatalok számára tanulmányaik uniós országban történő folytatására, vagy hogy az uniós csatlakozás mit hoz(ott) a magyar mezőgazdaság számára.

A tévéhíradós mezőny egészét tekintve összességében a jogszabályi, szabványügyi egységesítésről, az uniós támogatásokról, az EU-n belüli munkavállalási lehetőségekről, az euró magyarországi bevezetéséről és az uniós intézményekről esett viszonylag gyakrabban szó, de az előbbieket értelmében e viszonylagos gyakoriság a legtöbb esetben ténylegesen meglehetősen ritka, forrásonként átlagosan hetenkénti vagy tíznapenkénti egyetlen előfordulást jelentett. A többi témakörrel, köztük még az olyan, a közvéleményt erősen foglalkoztató kérdésekről is, mint az EU hatása a mezőgazdaságra vagy az EU-n belüli útlevelemmentesség, a tévéhíradókban csak egészen ritkán történt érdemi közlés a két vizsgált hónap alatt.

A televíziós csatornák uniós tematikájának érzékelése a közönség körében

Amikor a Kommunikációelméleti Kutatócsoportnak az Európai Unióval kapcsolatos kérdőíves adatfelvétele részeként az országos 1400 fős reprezentatív minta tagjaitól azt kérdeztük, hogy tapasztalatuk szerint milyen gyakran foglalkozott a szóban forgó témával a televízió, olyan válaszokat kaptunk, amelyek csak részben tükrözték a 2. táblázat által feltüntetett tényleges gyakoriságokat. (A kérdőíves felmérésben az EU-csatlakozás témája nem szerepelt a vizsgált témakörök között, mivel a csatlakozás a felmérés idejére már megtörtént, a híradókban igen gyakori visszautalásoknak viszont nem nagyon lett volna helyük a közönség jelen vagy jövőbeli aktualitásokkal kapcsolatos álláspontjának vizsgálatában.) A közönség által érzékelt gyakorisági rangsor első helyein csupán egyetlen olyan témakört találtunk, amelyet a tévéhíradók valóban kiemelten kultiváltak, és ez az Európai Parlament magyar képviselőinek megválasztása volt. A közönség által a leggyakoribbaknak vélt egyéb témakörök, így az EU mezőgazdasági kihatásai, az euró magyarországi bevezetése, az uniós támogatások, a munkavállalási lehetőségek a tévéhíradós témastruktúrában is a viszonylag gyakrabban érintett témakörök között szerepeltek, gyakoriságuk azonban – mint ezt a tartalomelemzési adatok ismertetésénél hangsúlyoztuk is – semmiképp sem volt a képviselőválasztási témáéhoz hasonlíthatóan magasnak, jelentősnek mondható. (4. táblázat)

4. táblázat

A közönség szerint milyen mértékben foglalkoztak EU vonatkozású témakörökkel a televíziós csatornák?

	Nagyon sokat foglalkozott vele	Gyakran foglalkozott vele	Ritkán foglalkozott vele
Az EU hatása a mezőgazdaságra	34,9	33,2	32,0
Magyar EP-képviselők választása	34,7	29,4	35,8
Az euró bevezetése Magyarországon	34,7	31,9	33,3
Az EU-tól kapható támogatások	32,7	30,3	37,0
Munkavállalási lehetőségek az EU-ban	30,2	33,4	36,5
Az EU-n belüli útlevélmentesség	26,7	34,0	39,3
Az EU támogatási pályázatokkal kapcsolatos tudnivalók	16,1	31,1	52,8
Tanulási lehetőségek az EU-ban	14,2	30,4	55,3
A schengeni határőrizetre való áttérés	13,6	26,2	60,3
Külföldiek föld- és ingatlanvásárlási lehetőségei Magyarországon	9,1	30,3	60,6
Szabványok, jogszabályok egységesítése	7,3	20,6	72,1
Külföldiek munkavállalása, letelepedése Magyarországon	7,2	30,2	62,6
Az EU-intézmények működése	4,2	20,0	75,7
Önálló EU-haderő felállítása	2,6	15,4	82,0
Az EU-alkotmány részletei	2,0	13,9	83,0
N = 1400			

A közönség által tulajdonított gyakoriságoknak a tényleges tévéhíradós téma gyakoriságtól való szembevető eltérésében többféle tényező is szerepet játszhatott. Mindenekelőtt

arra kell gondolnunk, hogy az emberek a mindennapokban nem választják el élesen egymástól azt, amit az egyik vagy a másik a médiumból tudnak, illetve vélnek tudni. Így feltehetően az Unió vonatkozásában sem határolódott el számukra az az információ, aminek általában a televízió vagy éppen a tévéhíradók voltak a forrásai. Nagyon is valószínű tehát, hogy amikor a szóban forgó témáknak a tévéműsor-, illetve tévéhíradóbeli gyakoriságáról kérdeztük őket, akkor válaszaik nem annyira a televízió(k)ra vagy a tévéhíradó(k)ra vonatkoztak, hanem általában a közbeszédre, a rendelkezésükre álló források összességére, a nyilvánosság egészére.

Korábbi kutatásaink tapasztalatai szerint a televíziós tematika közönségfogadtatásának értelmezésekor az sem hagyható figyelmen kívül, hogy az emberek általában a saját érdeklődésük és a saját elvárásaik gyakran torzító szemüvegén keresztül érzékelik azt, amit a média nyújt. Feltehető, hogy abból, amit szívesen néznek és fontosnak tartanak, többet szeretnének, és éppen ezért keveslik, alacsonynak tartják belőle a kínálatot. És fordítva: abból, amit nem szeretnek és/vagy nem tartanak fontosnak, még a kisebb mennyiséget is nagyra tartják és sokallják. Amikor tehát a 4. táblázaton azt látjuk, hogy a megkérdezettek körében gyakori volt az a vélemény, hogy az Európai Parlament magyar képviselőinek megválasztása volt az egyik olyan témakör, amellyel a televíziók (híradásai) a legtöbbet foglalkoztak, akkor ez a legkézenfekvőbbben annak jeleként értelmezhető, hogy a nézők a valóságnak megfelelően jól érzékelik, hogy a televíziós híradások napirendjére erősen rányomta a bélyegét a pártpolitikai vetélkedés. Amikor viszont azt tapasztaljuk, hogy a közönség körében a leggyakoribb volt az a nézet, amely szerint a televíziós csatornák az uniós témák közül az EU-nak a mezőgazdaságra gyakorolt hatásával foglalkoztak a legtöbbet, holott ez a témakör a tévéhíradókban ténylegesen közel sem volt olyan gyakoriságú, mint az uniós képviselőválasztás, ezt az eltérést a televíziós témastruktúra és a közönségbeli érzékelése között egyfelől alighanem úgy is értelmezhetjük, mint ami arra utalt, hogy a közönség egy része sokallta a mezőgazdaság uniós kilátásainak tömegkommunikációs tárgyalását, és ellenérzéssel fogadta a téma folyamatos napirenden tartását; másfelől viszont úgy is értelmezhetjük ezt az adatot, hogy a közönség egy másik részét erősen foglalkoztatta ez a témakör, és a saját érdeklődését vetítette ki a televíziós napirendre. És valóban, a 6. táblázat tanúsága szerint az embereknek több mint a negyedét erősen érdekelte az EU-nak a magyar mezőgazdaságra gyakorolt hatása.

A személyes érdeklődés szűrő vagy torzító hatását világosan mutatja, hogy a közönség által leggyakoribbnak érzékelt uniós témakörök listájának élén – az uniós képviselők választásának témáját leszámítva – olyan témaköröket találtunk, amelyek (mint majd alább a 5. táblázaton látni fogjuk) a közönséget leginkább érdeklő, leginkább foglalkoztató uniós témák gyakorisági rangsorának az első helyein álltak (az euró bevezetése Magyarországon, az EU-tól kapható támogatások és a munkavállalási lehetőségek az EU-ban), miközben a tévéhíradókban mért gyakoriságuk egyáltalán nem volt jelentős.

AZ EURÓPAI UNIÓVAL KAPCSOLATOS TÉMAKÖRÖK IRÁNTI ÉRDEKLŐDÉS

Mielőtt megvizsgálnánk a közönségnek az uniós témakörök iránti érdeklődését 2004 tavaszán, vessünk egy pillantást a fentebb már hivatkozott három évvel korábbi kutatásunknak (Terestyéni 2002) egy adatsorára, amely azt mutatja, hogy 2001 tava-

szán 18 egyéb témakör kontextusában mennyire foglalkoztatta a közvéleményt Magyarország az Európai Unióhoz való csatlakozása. (5. táblázat)

5. táblázat
Az emberek érdeklődése 2001 májusában (százalékban)

	Nagyon érdeklő	Érdeklő	Nem érdeklő
Áremelkedések, infláció	57,9	26,0	16,1
Közbiztonság, bűnözés	50,4	33,2	16,5
Munkanélküliség	27,8	37,6	34,6
A környezet állapota	25,5	41,5	32,9
Korrupciós ügyek	24,9	34,5	40,6
Katasztrófák, szerencsétlenségek	22,1	40,7	37,2
EU-csatlakozás	17,8	32,6	49,6
A pártok élete, vetélkedése	7,6	22,9	69,6
A közéleti szereplők magánélete	7,0	25,9	67,1
A határokon kívüli magyarok helyzete	6,9	32,3	60,9
Egyházak, vallások, hitélet	6,3	20,3	73,4
Népesedési problémák	5,4	28,6	66,0
Roma kisebbségi problémák	5,2	19,3	75,5
A termőföldtulajdon ügye	5,0	25,6	69,4
Privatizáció	4,2	28,0	67,8
Történelmi igazságtétel	3,3	24,3	72,4
Médiaügyek	2,6	22,7	74,6
Millennium	1,6	20,3	78,2
A bösi Duna-erőmű	1,5	17,4	81,2

Az 5. táblázatból egyebek között az olvasható ki, hogy 2001 tavaszán a közérdeklődés előterében álló témákhoz (árviszonyok, infláció, közbiztonság, bűnözés, munkanélküliség, a környezet állapota, stb.) képest az ország EU csatlakozására még a közepesnél is gyengébb figyelem irányult, vagyis az embereket a mindennapi élet gondjai, problémái sokkal erősebben foglalkoztatták, mint az akkor még távolinak tűnő uniós csatlakozás.

Bár az adatok közvetlen összehasonlítást nem tesznek lehetővé, 2004. évi felmérésünknek a 6. táblázaton látható eredményei a három évvel korábbi értékekkel egymás mellé állítva mindenképpen arra engednek következtetni, hogy a csatlakozásnak és a magyar EP-képviselők választásának kontextusában az EU iránti közérdeklődés jelentősen felerősödött: míg 2001. májusában a kérdezetteknek csupán alig több mint 17%-a jelzett fokozottabb érdeklődést az EU-csatlakozás iránt, addig 2004 tavaszán több uniós témával kapcsolatban is ennél jóval nagyobb arányban érkezett olyan válasz, hogy a kérdezettet erősen foglalkoztatja a szóban forgó témakör.

6. táblázat

Az EU-val kapcsolatos témakörök iránti érdeklődés 2004 tavaszán (százalék)

	Nagyon érdekli	Érdekli	Nem érdekli
Az euró bevezetése Magyarországon	41,9	29,9	28,2
Az EU-tól kapható támogatások	40,4	29,6	30,0
Munkavállalási lehetőségek az EU-ban	38,1	22,8	39,0
Az EU hatása a mezőgazdaságra	27,1	32,7	40,2
Tanulási lehetőségek az EU-ban	22,2	24,6	53,3
Az EU-n belüli útlevélmentesség	19,6	35,1	43,5
Az EU támogatási pályázatokkal kapcsolatos tudnivalók	15,9	28,0	56,2
Magyar EP-képviselők választása	12,8	30,8	56,4
Külföldiek munkavállalása, letelepedése Magyarországon	11,6	27,9	60,5
Külföldiek föld- és ingatlanvásárlási lehetőségei Magyarországon	11,0	28,3	60,6
Szabványok, jogszabályok egységesítése	10,2	22,1	67,7
A schengeni határőrizetre való áttérés	6,3	22,3	71,3
Az EU-intézmények működése	5,9	22,3	71,8
Az EU-alkotmány részletei	4,0	17,2	78,8
Önálló EU-haderő felállítása	2,1	13,3	84,5

Közelebbről szemügyre véve a 6. táblázat adatait, az Európai Unióval kapcsolatos 15 témakör közül azok iránt mutatkozott a legnagyobb érdeklődés, amelyekkel kapcsolatban jelentősebb személyes érintettség feltételezhető. Így az érdeklődési rangsor legelejét tekintve, az euró majdani bevezetése természetesen minden magyar állampolgár életére kihat; ami az uniós támogatásokat illeti, sokan lehetnek, akik bár maguk nem vállalkozók és közvetlenül nem részesei a támogatásoknak, mégis úgy vélik, hogy az uniós források közvetve az ország egészének, összes polgárának az életén lendíthetnek; és persze nem mindenki készül az Unió más országaiban munkát keresni, sokak számára mégis fontos lehet, hogy ezt megtehetné, ha akarná. Ugyanígy ha nem is feltétlenül közvetlen, hanem csak közvetett, de mindenképpen valamilyen személyes érintettséget (is) sejtünk a mezőgazdaságra gyakorolt uniós hatás és az EU-országok kínálta tanulási lehetőségek iránti érdeklődésben. Az unión belüli útlevélmentességben is nyilvánvaló az utazni készülő magyar állampolgárok személyes motiváltsága.

Némileg meglepő és persze ellentmondásos, hogy miközben az uniós támogatások ügye a legnagyobb érdeklődést kiváltó témák közé tartozott, az EU támogatási pályázatokkal kapcsolatos tudnivalók már a kisebb közfigyelemmel kísért témák között szerepeltek. Ez arra látszik utalni, hogy bár a támogatások nagysága, célja és feltételrendszere sokak érdeklődését és kíváncsiságát felkeltette, lényegesen kevesebben lehetnek azok, aki nemcsak kíváncsiak, hanem valóban arra készülnek, hogy támogatási pályázatban vegyenek részt.

Szemben a tévéhíradók uniós napirendjével, a közönség érdeklődésében az Európai Parlamenti magyarországi képviselőinek megválasztása a kevésbé frekvenciált témák közé sorult. Ez azonban számunkra a legkevésbé sem hatott a meglepetés erejével, ugyanis az eddigi összes hasonló jellegű vizsgálatunk azt mutatta, hogy a pártpolitikai ügyek és versengések többnyire még a felfokozott kampányidőszakokban sem szerepelnek a lakossági érdeklődési rangsor legelső témái között. A pártpolitikai versengések iránti érdektelenség végül is látványosan lecsapódott az uniós képviselőválasztáson való meglehetősen alacsony részvételben.

AZ EU-VAL KAPCSOLATOS TÉMAKÖRÖK IRÁNTI ÉRDEKLŐDÉS TÁRSADALMI KONTEXTUSA

Az egyes témák iránt mutatott érdeklődési adatokból az uniós érdeklődés egészét összevontan reprezentáló indexet képeztünk. Az index értéke annál magasabb, minél több téma iránt jelzett nagy érdeklődést a kérdezt.

Az Európai Unió(val kapcsolatos témák) iránti érdeklődés erős (szignifikáns), lineáris összefüggést mutatott az életkorral, az iskolai végzettséggel, az anyagi helyzettel és a lakóhellyel: a magasabb iskolai végzettségűek, a fiatalabbak, a jobb anyagi helyzetűek és a városi lakosok között nagyobb volt az uniós érdeklődés, mint az alacsonyabb végzettségűek, az idősebbek, a kedvezőtlenebb anyagi helyzetűek és a falun élők között. Ez egybevág azzal az általános tapasztalattal, hogy az iskolázottabb, fiatalabb, jobb anyagi lehetőségekkel bíró, urbanizált környezetben élő csoportok rendszerint jobban érdeklődnek a közügyek iránt, mint az iskolázatlanabb, idősebb, kedvezőtlenebb anyagi helyzetű, nem városokban élő csoportok. A nemek között is volt különbség, bár nem olyan jelentős, mint az előbbi változók szerint: egészében véve a férfiak valamivel erősebben érdeklődtek az EU iránt mint a nők. (7. táblázat)

7. táblázat

Az Európai Unióval kapcsolatos témakörök iránti érdeklődés nem, életkor, iskola, anyagi helyzet és a lakóhely típusa szerint (index-értékek)

	Érdeklődésindex
<u>Nem</u>	
Férfi	9,5008
Nő	8,9905
N = 1400	
Sig.	,026
<u>Életkor</u>	
18 és 29 év közötti	10,0502
30 és 44 év közötti	9,7397
45 és 59 év közötti	9,1562
60 felett	8,1860
N = 1399	
Sig.	,000

	Érdeklődésindex
<u>Iskolai végzettség</u>	
8 általános vagy kevesebb	7,5202
Szaktanulmányok	9,2039
Középiskola	10,2190
Egyetem, főiskola	10,2557
N = 1396	
Sig.	,000
<u>Anyagi helyzet</u>	
Nagyon gyenge	6,7215
Gyenge	8,8059
Közepes	9,8312
Jó	10,0451
Nagyon jó	10,5747
N = 1400	
Sig.	,000
<u>Lakóhely</u>	
Budapest	9,2092
Vidéki város	9,7247
Község és egyéb	8,5045
N = 1400	
Sig.	,000

Az érdeklődési lista első öt témakörének (az euró bevezetése Magyarországon, az EU-tól kapható támogatások, munkavállalási lehetőségek az EU-ban, az EU hatása a mezőgazdaságra és a tanulási lehetőségek az EU-ban), valamint a magyar EP-képviselők választásának vonatkozásában külön is megvizsgáltuk az érdeklődés nagyságát a nem, az életkor, az iskolázottság és a lakóhely szerinti csoportokban.

8. táblázat

Hat kiemelt témakör iránti érdeklődés alapvető demográfiai-társadalmi csoportokban (csoportátlagok)

	Az euró bevezetése Magyarországon	Az EU-tól kapható támogatások	Munkavállalás az EU-ban	Az EU hatása a mezőgazdaságra	Tanulási lehetőségek az EU-ban	Magyar EU-képviselők választása
<u>Nem</u>						
Férfi	2,5531	2,6130	2,6253	2,4428	2,4642	2,3265
Nő	2,6121	2,5440	2,6250	2,4623	2,4833	2,2635
N	1003	978	851	835	653	609
Sig.	,058	,042	,993	,573	,626	,088

	Az euró bevezetése Magyarországon	Az EU-tól kapható támogatások	Munkavállalás az EU-ban	Az EU hatása a mezőgazdaságra	Tanulási lehetőségek az EU-ban	Magyar EU-képviselők választása
<u>Életkor</u>						
18–29	2,4767	2,5535	2,7778	2,3077	2,5706	2,1869
30–44	2,5925	2,5709	2,6371	2,3627	2,5023	2,2375
45–59	2,5730	2,6140	2,5479	2,5041	2,4054	2,2635
60–	2,6748	2,5633	2,4865	2,5643	2,3596	2,4425
N	1002	977	851	834	652	608
Sig.	,000	,528	,000	,001	,000	,000
<u>Iskolai végzettség</u>						
8 ált.	2,6309	2,6111	2,6348	2,5782	2,4472	2,4000
szak. m. k.	2,5665	2,5598	2,6468	2,4933	2,3957	2,3113
középisk.	2,5797	2,5868	2,6197	2,3925	2,5078	2,2195
diploma	2,5438	2,5417	2,5909	2,3134	2,5267	2,2679
N	1001	977	850	833	651	608
Sig.	,319	,507	,744	,000	,094	,003
<u>Lakóhely</u>						
Budapest	2,5668	2,5217	2,5857	2,3806	2,5250	2,4322
Vidéki város	2,5796	2,6021	2,6423	2,4447	2,4408	2,2340
Község	2,5993	2,5773	2,6207	2,5055	2,5026	2,3073
N	1003	978	851	835	653	609
Sig.	,755	,148	,475	,040	,185	,000

Az életkori csoportokban mutatkozott a legtöbb témával kapcsolatban szignifikáns összefüggés, de nem feltétlenül ugyanabban az irányban. Az életkor emelkedésével csökkent az EU-n belüli munkavállalási és tanulási lehetőségekkel, viszont növekedett az euró bevezetésével, az uniós képviseléválasztással és az EU mezőgazdaságra gyakorolt hatásával kapcsolatos érdeklődés. Ez többnyire várható is volt, hiszen a gazdagabb EU-országokban való munkavállalás és tanulás elsősorban a fiatalabb, mozgékonyabb, vállalkozókedvűbb generációkat foglalkoztathatja, míg a mezőgazdaságban jelentős az idősebb generációk érintettsége. Az is feltehető, hogy a kevésbé alkalmazkodóképes, kevésbé mobil, kevésbé aktív közép- és időskorúak tarthatnak leginkább attól, hogy a közös európai pénzre való áttérés kedvezőtlen hatással lehet az életszínvonalukra, és ezért is foglalkoztatja őket erősen az euró hazai bevezetése. Ami pedig a magyar EP-képviselők választását illeti, általános tapasztalat, hogy az életkor csökkenésével gyengül a politika iránti érdeklődés.

Iskolai végzettség szerint a mezőgazdaság és az EP-képviselők választása ügyében jelentkezett szignifikáns, illetve ahhoz közeli összefüggés: az iskolázottsági szint csökkenésével – nyilvánvalóan nem függetlenül az életkortól – emelkedett az ezen témák iránti érdeklődés. Az EU mezőgazdaságra gyakorolt hatásaival kapcsolatos érdeklődés intenzitásában a lakóhely (jól látható, bár nem szignifikáns) szerepe is magától értetődő, hiszen vidéki, községi környezetben fokozottabb a közvetlen érintettség a mezőgazdaság ügyeiben. Ugyanígy nem meglepő az EP-képviselők választása iránti erős budapesti érdeklődés, a fő-

városban ugyanis a vidékhez képest általában nagyobb fogékonyság tapasztalható a politikai eseményekkel és ügyekkel kapcsolatban. Az is látszik ugyanakkor, hogy a mezőgazdaság vonatkozásában leginkább érintett, jelentős részt idősebb korú és alacsonyabban iskolázott községi lakosok – bár a budapesti érdeklődéstől messze elmaradnak – az uniós képviselőválasztás témakörénél sem kerülnek az érdeklődési rangsor végére.

AZ EURÓPAI UNIÓ IRÁNTI ÉRDEKLŐDÉS ÖSSZEFÜGGÉSE NYUGATOS ÉRTÉKORIENTÁCIÓKKAL

Az Európai Unió népeinek, illetve országainak a történelmi fejlődésében, a széles körű jólétet megalapozó kapitalista gazdaságban és az egyén nagyfokú szabadságát megteremtő nyitott társadalomban fontos szerepet játszottak és (bár sokan vannak, akik ezt szeretnék kétségbe vonni) játszanak napjainkban is a piacelvű liberális értékrendnek, az állami gyámkodást nem igénylő (állam)polgári öntudatnak és magabiztosságnak elemei. Felmérésünkben az uniós érdeklődés mérése mellett arról is gyűjtöttünk adatokat, hogy a kérdezettek körében milyen mértékben elterjedtek olyan, nyugatosnak nevezhető nézetek és attitűdök, amelyekben a piacelvű, liberális értékrend elfogadása, az egyén felelősségének vállalása, az állami paternalizmus elutasítása tükröződik, és ezekkel a nyugatos nézetekkel és attitűdökkel való azonosulás, illetve a velük való szembe fordulás milyen viszonyban áll az EU iránti érdeklődéssel. Kézenfekvőnek tűnt ugyanis az a hipotézis, hogy az ebben az értelemben vett nyugatos nézetek és attitűdök erős uniós érdeklődéssel járnak együtt, és fordítva, a nyugatos értékek elutasítása az uniós érdeklődés alacsonyabb szintjében is kifejeződik.

A kérdezetteknek választaniuk kellett a nyugatos/nyugatellenes beállítódások mérésére már korábbi vizsgálatainkban is használt nyolc kijelentéspár között (Terestyéni 1998). A választások közötti összefüggések feltárására a választások nyers adataiból faktorelemzést végeztünk. Az elemzés két faktort hozott felszínre. Az első faktor olyan kijelentéspárok közötti választásokat fogott egybe, amelyek jellegzetesen egy piacelvű, liberális értékrend elfogadását, illetve elutasítását reprezentálták (9. táblázat), a második faktor pedig az egyén felelősségének vállalásával, egy magabiztosságot, öntudatosságot jelző attitűddel és az állami gyámkodáshoz való viszonytal kapcsolatos választásokat fűzött össze (10. táblázat). Az eredményeket bemutató két táblázat egyrészt azt tünteti fel, hogy a kérdezettek az egyes kijelentéspároknál milyen arányban választották az egyik vagy a másik oldalt (százalékos megoszlások), másrészt azt mutatja, hogy a kijelentéspárok milyen súllyal szerepelnek a faktorokban (faktorsúlyok).

Mindenekelőtt arra figyelhetünk fel, hogy mindkét táblázaton a baloldali oszlop által reprezentált nyugatellenes attitűd hordozói, tehát azok, akik elutasítják a piacelvű, liberális értékrendet, és nem vállalják az egyén felelősségét, hanem inkább az állami paternalizmushoz vonzódnak, jelentős, esetenként kétharmados többségben voltak a jobboldali oszlopban sorakozó nyugatos értékeket képviselőkkel, tehát azokkal szemben, akik a piacelvű, liberális értékrenddel azonosulnak, magabiztosan vállalják az egyén felelősségét és nem hagyatkoznak állami gyámkodásra. (A faktorok egyik és másik, azaz nyugatos és nem nyugatos oldalának elfogadói is hasonlóképpen oszlottak meg. Lásd Függelék: I. táblázat.)

9. táblázat

A piacelvű liberális értékrend faktora (százalékok és faktorsúlyok)

<u>A piacelvű liberális értékek elutasítása</u>		<u>A piacelvű liberális értékek elfogadása</u>
Annak eldöntését, hogy mi mennyit ér a társadalom számára, nem lenne szabad a piaci versenyre bízni.		A piaci versenyre kell bízni annak eldöntését, hogy mi mennyit ér a társadalom számára.
62%		38%
	.644	
Inkább haladjon egy kicsit lassabban az ország gazdasági fejlődése, de ne halmozódhassanak fel egyeseknél kiugróan nagy vagyonok.		Inkább halmozódjanak fel egyeseknél kiugróan nagy vagyonok, de egy kicsit se haladjon lassabban az ország fejlődése.
78%		22%
	.603	
Nekünk magyaroknak nem arra kell törekednünk, hogy a fejlett nyugati országokhoz igazodjunk, hanem hogy a saját utunkat járjuk.		Nekünk magyaroknak nincs saját külön utunk, hanem a fejlett nyugati országokhoz kell igazodnunk.
56%		44%
	.595	
Minél szabadabban érvényesül a piaci verseny a gazdaságban, annál valószínűbb, hogy néhányan nagyon meggazdagodnak és sokan elszegényednek.		Minél szabadabban érvényesül a piaci verseny a gazdaságban, annál valószínűbb, hogy egyre többen fognak jól élni és egyre kevesebben lesznek szegények.
66%		34%
	.480	
A törvényesség határain belül sem teheti mindenki azt, amit akar, mert ez zűrzavarhoz, a rend felbomlásához vezet.		A törvényesség határain belül mindenki azt teheti, amit akar, mert ez jelenti a szabadságot.
61%		39%
	.465	
Egy jól működő társadalomban elsősorban az államnak kell gondoskodnia arról, hogy az embereknek biztosítva legyen a tisztességes megélhetésük.		Egy jól működő társadalomban az embereknek elsősorban saját maguknak kell gondoskodniuk arról, hogy biztosítva legyen a tisztességes megélhetésük.
64%		36%
	.428	
Eigenvalue = 2,059 Magyarázott variancia: 25,742%		

10. táblázat

Az egyéni felelősség és magabiztoság faktora (százalék és factorsúly)

<u>Az egyén felelősségét nem vállaló, kevésbé magabiztos attitűd</u>		<u>Az egyén felelősségét vállaló, magabiztos attitűd</u>
Sorsunk alakulása elsősorban a körülményeken múlik.		Sorsunk alakulása elsősorban rajtunk múlik
47		53
	,743	
A törvények betartását csak akkor jogos követelni rajtunk, ha mindenki betartja őket.		A törvények betartását akkor is jogos követelni rajtunk, ha vannak, akik nem tartják be őket.
55		45
	,678	
Egy jól működő társadalomban elsősorban az államnak kell gondoskodnia arról, hogy az embereknek biztosítva legyen a tisztességes megélhetésük.		Egy jól működő társadalomban az embereknek elsősorban saját maguknak kell gondoskodniuk arról, hogy biztosítva legyen a tisztességes megélhetésük.
64%		36%
	,420	
Eigenvalue: 1,026 Magyarázott variancia: 12,826%		

Többszörös elemzéssel megvizsgáltuk, hogy a felszínre hozott két faktor milyen összefüggést mutat a társadalmi helyzet jellemzésére a fentiekben is használt alapvető társadalmi-demográfiai jegyekkel, továbbá az Európai Unióval kapcsolatos témakörök iránti érdeklődéssel. Az első faktor, azaz a piacelvű, liberális értékek elfogadása, illetve elutasítása az iskolai végzettséggel, majd az életkorral mutatta a legszorosabb kapcsolatot. (11. táblázat) Mint ez várható volt, a nyugatos értékekkel azonosulók elsősorban a magasabb iskolai végzettségűek között és a fiatalabb generációkban fordultak elő gyakrabban, de ha statisztikailag nem is jelentős mértékben, azért valamivel mindenképpen többségben voltak a jobb anyagi helyzetben lévők, a fővárosi lakosok és a férfiak között is.

11. táblázat

A piacelvű liberális értékrend (faktorának) kapcsolata társadalmi-demográfiai változókkal és az Európai Unió iránti érdeklődéssel (regresszióelemzés)

	Beta	F	Importance
Nem	,0445	2,084	,069
Életkor	-,0843	7,264	,261
Iskolai végzettség	,100	9,050	,402
Anyagi helyzet	,03282	,968	,094
Lakóhely	-,04071	1,686	,076
Az EU iránti érdeklődés	,04871	2,483	,096
N = 1026 Sig. = ,000			

A második faktor is az iskolázottsággal állt a legszorosabb kapcsolatban, mégpedig úgy, hogy az iskolázottság emelkedésével nőtt az egyéni felelősség vállalásának és az állami paternalizmus elvetésének a valószínűsége. (12. táblázat) A többi változóval ugyan gyengébb volt az összefüggés, de azért megállapítható, hogy a (fő)városi lakóhely és a fiatal életkor, továbbá a kedvezőbb anyagi helyzet is valamelyest a nyugatos attitűddel való azonosulásnak kedvezett. (A két faktor és a társadalmi, demográfiai változók közötti kapcsolat részletes adatai a Függelék II. táblázatában található.)

12. táblázat

Az egyéni felelősség és magabiztoság (faktorának) kapcsolata társadalmi-demográfiai változókkal és az Európai Unió iránti érdeklődéssel (regresszióelemzés)

	Beta	F	Importance
Nem	,0024	,0064	,000
Életkor	-,0834	7,363	,127
Iskolai végzettség	,139	16,803	,415
Anyagi helyzet	,0032	,948	,058
Lakóhely	-,0905	8,552	,193
Az EU iránti érdeklődés	-,113	13,539	,205
N = 1026 Sig. = ,000			

Az EU-érdeklődés, ha nem is a legerősebb szálakkal, de mégis figyelemre méltó módon kötődött az első faktorhoz: azok, akik elfogadták a piaci, liberális értékeket, nagyobb érdeklődést mutattak az EU-hoz kapcsolódó témák iránt, mint azok, akik ezt az értékrendet elutasították. Még erősebb, még határozottabb volt az összefüggés a második faktor esetében: azokat, akik az egyéni felelősség vállalásának és az állami gyámkodás magabiztos elutasításának az oldalán álltak, sokkal jobban foglalkoztatták az EU-val kapcsolatos témakörök, mint a másik oldalon állókat.

ÖSSZEFOGLALÓ ÉSZREVÉTELEK

2004-ben a csatlakozásnak és a magyar EP-képviselők választásának kontextusában – az új évezred elején végzett hasonló vizsgálat eredményeivel való összehasonlítás szerint – az Európai Unió iránti közérdeklődés jelentősen felerősödött. Ebben szerepet játszhatott, hogy a csatlakozás és a választás időszakában az országos televíziók tájékoztatásában az előző években tapasztaltnál képest számottevően megnövekedett figyelem irányult az EU-ra és a csatlakozásra. Szembetűnő volt ugyanakkor, hogy igen jelentős eltérés mutatkozott a televíziós tájékoztatás uniós témakinálata és a közönség érdeklődése között. Úgy tűnik, hogy az EU és a csatlakozás összefüggésében is a napi politikai aktualitásokra és a pártpolitikai rivalizálásra koncentrálnak a tömegkommunikációs hírszolgáltatás az alul-, illetve félreinformáltsággal, az elbizonytalanító unióellenes vagy legalábbis kétértelmű megnyilvánulásokkal szemben nem sokat tett (tehetett?) annak érdekében, hogy az Európai Unióról és Magyarországi uniós jövőjéről optimizmust ébresztő kép alakuljon ki.

Vizsgálati eredményeink egészében véve erős társadalmi-kulturális megosztottságot tükröztek. Az egyik póluson olyan jellemzők álltak együtt, mint az EU iránti erősebb érdeklődés, az inkább a piacelvű, liberális, nyugatos értékrendhez való vonzódás, az egyéni felelősség magabiztos vállalása, a magasabb iskolai végzettség, a fiatalabb életkor, a jó anyagi helyzet és városi környezet. A másik pólus jegyei: az EU iránti csekély érdeklődés, a piacelvű, liberális értékrendnek és az egyén felelősségének elutasítása, az állami paternalizmushoz való vonzódás, alacsonyabb iskolai végzettség, idősebb életkor, nem urbanizált, falusi környezet. Feltehető, hogy az előbbi pólus közelében elhelyezkedő (enyhe többséggel férfi) állampolgárok otthon érzik, legalábbis jobban kiismerik magukat az Európai Unió világában. Sokan közülük bizonyára úgy tartják, hogy az ország, és persze bennük ők maguk is, feltétlenül nyertek a csatlakozással, ha másképpen nem, legalább abban az értelemben, hogy (történelmi) esélyhez jutottak. A másik pólus közelében azoknak a(z enyhe női többségű) népes csoportjai találhatók, akik valószínűleg idegennek találják az EU világot, ezért bizonytalannak érzik magukat, tartanak a piaci versenytől, félnek a változásoktól. Számukra bizonyára nem sokat mond és a gyanakvásokat, félelmeket nem ellensúlyozza az európai közösség eszméje, az európai értékek és hagyományok gondolata. Kirajzolódik tehát egy, az idősebbekből, az alacsonyabb iskolázottságúakból, a vidéken élőkől, a kedvezőtlenebb anyagi helyzetűekből összeálló tábor, amely egyelőre nem sok reménnyel és érdeklődéssel tekint az Európai Unióra.

Az Európai Unióval kapcsolatos témakörök közül azok iránt mutatkozott a viszonylag legnagyobb érdeklődés, amelyekkel kapcsolatban jelentősebb személyes érintettség feltételezhető (legalábbis bizonyos csoportokban): az euró majdani bevezetése, az uniós támogatások (olyan értelmezésben is, hogy az uniós források közvetve az ország egészének, összes polgárának az életén lendíthetnek), a nyugat-európai munkavállalási és tanulási lehetőségek, a mezőgazdaság perspektívái, az unión belüli útlevélmentesség. Szemben a tévéhíradók uniós napirendjével, amelyben kiemelt helyen szerepelt az Európai Parlament magyarországi képviselőinek megválasztása, az emberek érdeklődésében ez a témakör a kevésbé frekvenciáltak közé szorult, amit nehéz nem összefüggésbe hozni az EP-képviselők megválasztásában tanúsított alacsony részvétellel.

IRODALOM

Terestyéni Tamás (1998): Nyugat felé félfúton. *Szociológiai Szemle*, 1. szám.

Terestyéni Tamás (2001): Napirendek a televíziós tájékoztatásban és a közgondolkodásban. In *Magyarországi médiumok a közvélemény tükrében*. Budapest, ORTT.

FÜGGELÉK

I. táblázat

	Faktor 1 (piaci, liberális)	Faktor 2 (egyéni felelősség)
Erősen nyugatellenes	41	30
Nyugatellenes	20	30
Nyugatos	39	40
Összesen	100	100
N	1064	1064

II. táblázat

A faktorok kapcsolata az alapvető társadalmi, demográfiai változókkal (faktorszörök)

	Faktor 1 (piaci, liberális)	Faktor 2 (egyéni felelősség)
<u>Nem</u>		
Férfi	,0288	,0139
Nő	-,0269	-,0130
Sig.	,364	,661
<u>Életkor</u>		
18–29	,1501	,1670
30–44	,0142	,0613
45–59	,0912	,0001
60–	,0073	,0758
Sig.	,052	,032
<u>Iskola</u>		
8 általános	-,1335	-,2303
Szaktunskáképző	-,0506	-,0489
Középtiskola	,0440	,0638
Diploma	,1855	,2703
Sig.	,008	,000
<u>Anyagi helyzet</u>		
Nagyon gyenge	-,1101	-,1623
Gyenge	-,0915	-,1127
Közepes	,0665	-,0382
Jó	,0267	,1098
Nagyon jó	,0719	,1591
Sig.	,228	,006
<u>Lakóhely</u>		
Budapest	,1314	,1229
Vidéki város	-,0600	-,1084
Község	-,0035	,0273
Sig.	,050	,000

Tölgyesi János

VÉLEMÉNYEK A MEZŐGAZDASÁG PROBLÉMÁIRÓL AZ EU-CSATLAKOZÁS KAPCSÁN

A TÉMAKÖR AKTUALITÁSA, JELENLÉTE A MÉDIÁBAN
ÉS A KÖZBESZÉDBEN

Az Európai Unióhoz való csatlakozást megelőző időszakban a mezőgazdasággal kapcsolatos kérdéskör fokozott figyelmet keltett mind a politikai megnyilvánulásokban, mind a széles értelemben vett nyilvánosságban, a tömegkommunikációban, sajtóban, rádióban, tévében és a közbeszédben is. Vizsgálatunk előkészítésének napjaiban több olyan kérdésfelvetés is napvilágot látott, amely alkalmas volt polarizált vélemények kialakítására, illetve hangoztatására. Olvashattunk, hallhattunk ilyen véleményeket, például a magyar mezőgazdaság felkészültségéről az Unióhoz való csatlakozás kapcsán, az előnyök, vagy a hátrányok kihangsúlyozásáról, a nyereség, illetve a veszteség dimenziójában való mérlegelésről, vagy egyes kiragadott problémák éles megfogalmazására is. Felmérésünket ebben az élénk figyelmet gerjesztő közegben végeztük, eredetileg még a csatlakozást közvetlenül megelőző időszakra ütemezve a kérdezést. Az adatfelvétel kissé elhúzódtott és már a tényleges csatlakozás, illetve az ünnepélyes aktusok utáni időszakban zajlott le, de ez a kérdezetteket nem zavarta, amikor a közeljövőre kérdezve a csatlakozást említették a kérdezőink. Kérdőívünk értékelésekor kiderült, hogy az emberek számára nyilvánvaló volt, hogy olyan területeken, mint például a mezőgazdasági termelés vagy annak szabályozása, befolyásolása, nem egyik napról a másikra lezajló folyamatok várhatóak, hanem legalábbis a termelés éves ciklusához igazodó folyamatokkal, vagy hatásokkal kell számolni. A politikusok és a média által keltett, felfokozott légkörben az egyes kérdések ismertsége is jelentősen megnőtt, és az egyes polarizált véleményeket vallók aránya is megnövekedett. Voltak olyan kérdéseink, amelyekben például 80% körüli egyetértést regisztráltunk, és olyanok is, amelyekben a megkérdezettek szinte hiánytalanul, valamennyien nyilvánítottak véleményt.

A KÉRDEZETEK ÉRINTETTSÉGE

A mezőgazdasággal kapcsolatos kérdéskör különbözőképp érinti a magyar lakosság csoportjait. Ez az érintettség talán a legfontosabb meghatározó szempont, ami mentén a vélemények különböznek: ezzel függ össze, hogy az emberek a témakör részleteiben mennyire jártasak, és ez az érintettség befolyásolja azt is, hogy a részletekben a vélemények mennyire határozottak vagy képlékenyek, esetleg épp a média aktuális mondandóit visszhangozzák.

Az egyes rész kérdésekkel kapcsolatos személyes érintettséget nem vizsgáltuk, mert ez nagyon megnehezítette volna a kérdezést. A témakör bevezetéseként néhány olyan kérdést tettünk fel, amelyekből jól körvonalazódik a megkérdezett minta összetétele azzal kapcsolatban, hogy mennyire tekinthetjük a kirajzolódó csoportokat érintettnek, véleményüket személyes tapasztalatokon alapuló kijelentéseknek, vagy épp csak a tömegkommunikáció által befolyásolt vélekedésnek, a napi hírekben és a közbeszédben megjelenő, többé-kevésbé divatos vagy időszakos témák egyénileg elfogadott, visszhangzott kifejtésének. (A kérdésblokk kérdései eredetileg Kabai Imrének a témakörrel kapcsolatos kérdésblokkján alapultak. Azzal a szándékkal vettük alapul ezeket a kérdéseket, hogy az adatokat közvetlenül lehessen összehasonlítani Kabai Imre eredményeivel. A kutatás tervezése során azonban több alkalommal is módosítottuk a kérdéscset, jelentősen egyszerűsítettük a blokk szerkezetét is, ezért az itt bemutatott adatok már nem teszik lehetővé a közvetlen összehasonlítást. Itt fejezzük ki köszönetünket Kabai Imrének, hogy a kérdései ismételt, általunk végzett megkérdezését lehetővé tette).

A témakörrel való szorosabb érintettséget az előző generáció távlatában próbáltuk meg felderíteni. Általánosan megfogalmazott kérdésünk arra vonatkozott, hogy a kérdezett szülei végeztek-e valamilyen mezőgazdasági tevékenységet? A megkérdezett 1400 személy mintegy 40–60%-ban oszlott két csoportra, a kisebbik csoportba, mondhatjuk azt is, hogy almintába, azok kerültek, akiknek a szülei mezőgazdasággal kapcsolatos foglalkozásokat végeztek. Őket tekinthetjük a témakör szempontjából érintetteknek. Létezik természetesen az érintettségnek másféle, szűkebb értelmezése is. A szülei életkörülményeiből kiszakadt, azok mezőgazdasági munkájától távolra került városi életformát folytató fiatalabb generációs kérdezettek érintettsége egészen más lehet, mint a ma is vidéken élő és részben vagy egészében a mezőgazdasági munkából megélni kényszerülő, vagy valamilyen pótlólagos jövedelemre szert tenni törekvő emberek érintettsége. Néhány további kérdéssel ezeket az összetevőket, az érintettség finomabb részleteit próbáltuk meg vizsgálatunkban felderíteni.

Természetesnek tekinthetjük, hogy már a szülők életében is voltak különbségek a mezőgazdaságból élők között aszerint, hogy teljes jövedelmüket a mezőgazdaságból szerezték, az életmódjukat a mezőgazdasági munka töltötte ki, vagy a mezőgazdaságból szerzhető jövedelmek és megélhetési források csak az egyik lehetséges megélhetési módot, vagy jövedelemszerzési lehetőséget jelentettek számukra. A 60-as, 80-as években az ilyen „több lábbon álló”, vagy ezt a fajta, több forrásból jövedelmet szerezni próbáló rétegeket az akkori szóhasználat, és az akkori ideológiának megfelelően, némi pejoratív felhanggal „kétlaki-aknak” nevezték. A tipikus családi modell az volt, hogy az anya, a nagymama, a család nő tagjai szövetségi tagok voltak, eljártak a szövetségbe dolgozni, míg a férj, a család feje minden nap ingázott, vagy a távoli nagyvárosban ipari munkásként dolgozott, és csak a hétvégeket töltötte otthon, családjá körében és vett részt a szezonális mezőgazdasági munkák-

ban, dolgozott a háztájiban. Érdekes módon adataink azt sejtetik, hogy a megkérdezettek csak bizonytalan különbségeket tettek, amikor az előző kérdésünkben arra válaszoltak, hogy a szülők generációja végzett-e mezőgazdasági munkát. Erre a kérdésre 556-an válaszoltak igennel, ez a minta 40%-a. (1. táblázat)

1. táblázat

Szülői közül végzett-e valaki tartósan mezőgazdasági tevékenységet? (százalék)

Igen	39,7
Nem	59,6
Adathiány	0,7
Összes	100,0

Talán nem merészkedünk túl messzire az interpretációban, ha megfogalmazzuk azt az észrevételünket, hogy a majd két évtizeddel ezelőtti ideológiai alapú elitélő minősítések térnek vissza abban, hogy a megkérdezettek szülei „több lábbon álló”, „kétlaki” életformáját ma is inkább szeretnék elhallgatni, vagy homályban hagyni.

Mikor a következő kérdésben azt kérdeztük, hogy ez volt-e a fő tevékenységük, akkor 404-en válaszoltak igennel, ez a minta 29%-a. (2. táblázat) Viszont közel ennyien (391 megkérdezett, a minta 28%-a) válaszolták azt, hogy (a szülei végeztek ugyan mezőgazdasági munkát is, de) nem ez volt a fő tevékenységük, megélhetési forrásuk. Ha a kétféle választ adókat összesítjük, akkor a minta több mint feléről mondhatjuk azt, hogy a szülei révén valamilyen módon érintettek, vagy legalábbis azok voltak a mezőgazdasággal kapcsolatos kérdésekben.

2. táblázat

Ez volt-e a fő tevékenységük? (százalék)

Igen	29,0
Nem	28,0
Adathiány	43,0
Összesen	100,0

A két kérdésünkre adott válaszokban megnyilvánuló bizonytalanság nemcsak az idő múlásának és az egyéni emlékezet szelektív jellegének tudható be. Alighanem visszatér benne az a korábbi rendszerben gyökerező szemléletmód, aminek alapján a megélhetésüket többféle módon keresőket kimondva-kimondatlanul ügyeskedőknek, nem a helyes irányban haladóknak tekintették, és a gazdaság éppen aktuális igényei szerint (például olcsó, képzetlen falusi munkaerőre való tömeges igény, vagy épp a vidékiek tömeges városba özönlése elleni kampányok céljai) szerint minősítették. Adataink közül alighanem a második kérdés nyomán kibontakozó mintegy 57% közelíti meg a tényleges viszonyokat: a szülők nemzedékében közelítette a népesség 60%-át azok aránya, akik valamilyen gazdasági kapcsolatban, a mindennapi megélhetéssel szorosan összefüggő viszonyban voltak a mezőgazdasággal.

Azt is meg kell jegyezni, hogy a szülők tevékenységére vonatkozó kérdés érthető volt úgy is - az esetek legnagyobb részében így is értették a kérdezettek -, hogy csak a megkérdezett szüleink foglalkozása érdekel bennünket. Pontosabb adatokat eredményezett volna,

ha a kérdést árnyaltabban fogalmazva a kérdezett házastársának szülei felől érdeklődve is megkérdeztük volna a foglalkozásukat. Az első és a második kérdésre adott válaszokban jelentkező mintegy 10 százaléknyi különbség egy része valószínűleg eltűnt volna, illetve megjelent volna a módosult arányokban.

Mára ezek a viszonyok jelentősen megváltoztak. Szándékunk szerint a következő kérdésünk „párdarabja” lett volna az első két táblázatban szereplő kérdéseknek, amelyekben a szülők mezőgazdasági tevékenységét kérdeztük meg. Ez az újabb kérdés úgy szólt, hogy „Ön, vagy valamelyik családtagja foglalkozik-e mezőgazdasági tevékenységgel?” A kérdésre igennel válaszolókat kellene úgy tekintenünk, mint akik szűkebb értelemben is érintettek a témakörben, hiszen a mezőgazdaságból származó jövedelmük az alapja mindennapi életüknek, maguk és gyakran egész családjuk megélhetésének. Nekik minden egyes kérdés „hűsbavágó”, összefügghet jövőjükkal, kilátásaikkal, esélyeikkel. Szigorú értelemben az ő érintettségük teremti meg a részkérdésekre adott válaszok hitelességét. A kérdésre 18% válaszolt igennel, 82 pedig nemmel. Érdemes megjegyezni, hogy itt már nem jelentkezett az a bizonytalanság, amit a szülők generációjának munkájával kapcsolatban észleltünk. (3. táblázat)

3. táblázat

Ön, vagy családtagja foglalkozik-e mezőgazdasági tevékenységgel? (százalék)

Igen	17,7
Nem	81,7
Adathiány	0,7
Összesen	100,0

Amikor azt firtattunk, hogy a mezőgazdasággal kapcsolatos (munka)tevékenység a kérdezett számára főállást vagy mellékes tevékenységet jelent, akkor már csak a fenti, 18%-ot kitevő kérdezett csoport oszlott újabb két részre. Az egyik, a kisebb, valamivel több, mint 4%-ra tehető részarány az, akik főállásban, fő tevékenységként foglalkoznak mezőgazdasági munkákkal; ők tekinthetők a mezőgazdaságból élőknek. A nagyobbik részük, a válaszolók mintegy 13%-a pedig melléktevékenységként foglalkozik valamilyen mezőgazdasági jellegű munkával is. (4. táblázat)

4. táblázat

Önnek, vagy családtagjának ez a... (százalék)

Főállása	4,4
Mellékállása	13,1
Adathiány	82,5
Összesen	100,0

A 82% adathiány azt tükrözi, hogy ezt a kérdést értelemszerűen csak azoktól kérdeztük meg, akik a megélhetésük alapjaként mezőgazdasággal foglalkoznak. A főállásban és mellékállásban foglalkozók összesen 252 fő volt, a teljes minta 18%-a.

A szülők generációjának aktív munkavégzése idején mind a kizárólag mezőgazdaságból élők, mind a „kétlakiak” túlnyomó többsége a megélhetés forrásaként, a mindennapi életfenntartás lehetőségeként foglalkoztak mezőgazdasági munkákkal. A rendszer-

változás után a piacra termelés jelentősége megnőtt, az anyagi boldogulás útja a mezőgazdaságban dolgozók számára is ez lett. Ezt a megközelítésmódot, szemléletváltást volt hivatva nyomon követni az a kérdésünk, hogy a megkérdezettek termelnek-e piacra, eladásra árúként értékesíthető termékeket, és ha igen, milyen mértékben: „Önök piacra is termelnek, vagy csak saját fogyasztásra?” Ezt a kérdést is értelemszerűen csak a mezőgazdaságban foglalkozóktól kérdeztük, tehát 252 főtől. A válaszokból kiderült, hogy a piacra termelők kisebb részarányt képviselnek, ma is többségben vannak azok, akik csak az önfenntartás céljából, saját ellátásuk érdekében foglalkoznak mezőgazdasági tevékenységgel. (5. táblázat)

5. táblázat

Önök... (százalék)

Piacra is termelnek	7,7
Csak saját fogyasztásra	10,1
Adathiány	82,2
Összesen	100,0

A mezőgazdaságban foglalkozók között jelentős különbségek vannak a tulajdonviszonyok vonatkozásában. Ezeket a különbségeket tükrözi egyfelől a földtulajdon nagysága, amivel a termeléshez rendelkeznek, ami a megélhetés, illetve a munkatevékenység alapját képezi. Másfelől a munka jellege szerint is jelentős különbségek adódnak. Ezt a két szempontot együtt próbálta megragadni egy elnagyolt tipológia, amelynek alapján besorolhatták magukat a kérdeztettek. A kérdés így hangzott: „Önre melyik megnevezés jellemző: östermelő, egyéni gazdálkodó, mezőgazdasági vállalkozó, mezőgazdasági társaság tulajdonosa, szövetkezeti tag, alkalmazott egy mezőgazdasági vállalkozásban. A válaszolók (135 fő) nagy része östermelőként, illetve egyéni gazdálkodóként sorolta be magát. (90, illetve 17 fő, a teljes minta 6,4 illetve 1,2%-a). A tulajdonlás egyéb formái csak nagyon csekély arányokban fordultak elő, 2-4 fő azonosította magát vállalkozóként, társaság tulajdonosaként, vagy szövetkezeti tagként. Ez azt jelenti, hogy a következőkben bemutatásra kerülő vélemények elsősorban az úgynevezett kistermelők rétegének véleményét tükrözik. A mezőgazdasági vállalkozók, a nagy tételekben, piacra árut termelők véleményének alaposabb megismerésére az országos reprezentatív mintán végzett adatfelvétel nem kínál lehetőséget, mert ez a réteg csak nagyon csekély számban van képviselve az ilyen vizsgálatoknál szokásos mintákban.

A mezőgazdaságban foglalkozók csoportjait még más, jelentős tényezők tovább szegmentálják. Ezek között szerepel az ágazat, amelyben a termelés folyik. Ez a szempont fokozott jelentőséget kap az Európai Unióhoz való csatlakozás után. Az Európai Unió támogatások ugyanis jelentős különbségeket tesznek aszerint, hogy a mezőgazdasági termelés melyik ágazatáról van szó. Kérdésünkben csak négy fő „ágazatot” neveztünk meg. Természetesen ezeket lehetett volna tovább finomítani és így apró részletekre is figyelni, például vannak olyanok, akik nem egyetlen ágazatban dolgoznak, hanem esetleg többben is; jellemzően az egyéni gazdálkodók ilyenek. Mint adatainkból kiderült, ezek a részletek csak nagyon kevés embert érintenek. Kérdésünkben a négy megnevezett ágazat a következő volt:

- a szántóföldi növénytermesztés,
- kertészeti termelés,
- szőlőtermelés, borászat,
- állattenyésztés.

Összesen 131-en válaszoltak, közülük 15-en említették, hogy több ágazatban is „érdekeltek”, egyéb, a fentiekben meg nem határozott ágazatot jeleztek 18-an.

A négy fő terület szerint a válaszolók megoszlása a 6. táblázaton látható.

6. táblázat

Milyen ágazatban tevékenykedik a kérdezett?

	Fő	Százalék
Szántóföldi növénytermelés	37	2,6
Kertészeti termelés	32	2,3
Szőlészet, borászat	13	1,0
Állattenyésztés	15	1,1
Egyéb területen	18	1,3
Több ágazatban egyidejűleg	15	1,1
Adathiány	1269	90,5

Jelentős különbségek forrása az, hogy az adott gazdálkodó mekkora területen gazdálkodik, mekkora földterület van a birtokában. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a termőföld minősége is nagy különbségeket mutathat, és ez összefügg a rajta folytatott termelés jellegével, az ágazattal is. Nyilvánvaló, hogy óriási értékbeli különbség lehet, például egy neves borvidéken lévő, adott nagyságú, ereje teljében lévő szőlőültetvényvel beültetett földterület, vagy egy homokos területen lévő, szerény adottságú, de hasonló nagyságú földterület között. Ezekre a részletekre nem állt módunkban rákérdezni, egy átfogó jelzőszámként a földtulajdon meglétét és nagyságát kérdeztük meg. A válaszokból kitűnik, hogy majdnem kétszer annyian válaszolták azt, hogy rendelkeznek földterülettel, mint amennyien arról adtak számot, hogy mezőgazdasági tevékenységgel foglalkoznak. (7. táblázat)

7. táblázat

Van-e tulajdonukban földterület? (százalék)

Van	20,9
Nincs	78,4
Adathiány	0,6
Összesen	100,0

A birtokolt földterület nagysága szerint kétféle mértéket kínáltunk fel, vagy az egyiket választották, vagy a másikat. Az egyik kérdés szerint hektárban adhatták meg a választ, a másik kérdésre pedig négyszögölben. Nyilvánvaló, hogy a nagyobb, főként szántófölddel rendelkezők az előző választ részesítették előnyben, míg a kicsiny kerttel vagy szőlővel rendelkezők az utóbbit. (8. és 9. táblázat)

8. táblázat

Hány hektár földterületet birtokol Ön? (százalék)

Nem tudja	3,5
Nem nagyobb, mint 1 ha	2,1
1 és 5 ha között	4,1
5 és 10 között	1,7
10 és nagyobb	2,0
Összes válaszoló	14,6
Adathiány	85,4

Az igazán nagy földterületekkel rendelkezők csak 1% alatt voltak képviselve a válaszadók között. A kis földterülettel, jellemzően ház körüli kerttel rendelkezők megoszlása a következő:

9. táblázat

Hány négyszögöl az Ön földterülete (kertje)? (százalék)

Nem nagyobb, mint 200 n.öl	0,9
200 és 600 között	2,7
600 és 1200 között	1,3
Több mint 1200	0,9
Az összes válaszoló	5,4
Adathiány	94,6

A mezőgazdaság helyzetével kapcsolatos véleményeket befolyásolhatja az, hogy a kérdezettnek milyen tapasztalata vagy véleménye van a mostani viszonyokat megelőző időszakról. Az előző időszakot egy jól átlátható, korábbi 10 éves időszakban kínáltuk fel az általános vélekedést bemutatni hivatott kérdésünkben. Bár a kérdésben megjelölt előző 10 év már a rendszerváltozás utáni időszakot jelöli, a kérdezettek nagy valószínűséggel mégis a rendszerváltást megelőző időszakra gondoltak válaszaikban. A kérdés eleven jellegére jellemző, hogy a megkérdezettek majdnem mindegyike válaszolt rá. (Adathiány 0,6%, Nem tudja: 8,4%.) A döntő többség szerint (57,1%) a 10 évvel ezelőtti Magyarországon jobbak voltak a feltételek a mezőgazdaságban, és csak mintegy 10% mondta azt, hogy rosszabbak voltak. A válaszolók negyede pedig úgy gondolja, hogy a jelenlegihez hasonlóak voltak az általános feltételek.

Ha megvizsgáljuk a válaszokat aszerint, hogy milyen érintettségű csoportok képviselőitől származtak, akkor érdekes különbségeket találunk. Mint fentebb bemutattuk, az érintettség kétféle fokozatát érdemes elkülöníteni, egy lazábbat, amely a családon belüli mezőgazdasági kötődést mutatja és egy szorosabbat, amely mögött a mezőgazdasági termelésben való aktív részvétel, a mezőgazdasági tevékenység, mint a megélhetés fő forrása rejti. A vélemények különbségét a 10. táblázat foglalja össze, az érintett csoportok vonatkozásában.

10. táblázat
10 évvel ezelőtt Magyarországon a feltételek... (százalék)

	jobbak voltak	hasonlóak voltak	rosszabbak voltak
Szülők mezőgazdasági tevékenységgel foglalkoztak	63	20,9	10
Ez volt a fő tevékenységük	64	20,8	9,9
Saját maga mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozik	70	17,4	10,4
Ez a fő tevékenysége	72,6	09,4	11,5

A táblázatból kiolvasható olyan tendencia, hogy az érintettség növekedésével növekszik azok aránya is akik szerint korábban (10 évvel ezelőtt) jobbak voltak a megélhetés körülményei a mezőgazdaságban. Azok arányát, akik szerint rosszabbak voltak a feltételek 10 évvel korábban, szinte nem befolyásolja, hogy mennyire érintettek a megélhetésük szempontjából a mezőgazdaságban.

Ugyancsak az általános helyzet megítélését volt hivatva feltérképezni az a kérdés, hogy milyen gazdasági formák között gondolják jobbnak a megélhetésüket a mezőgazdaságban dolgozók. A kérdést a teljes mintában megkérdeztük és a válaszolási hajlandóság itt is nagyon magas volt. (Nem tudja: 8,4%, adathiány 0,9%.) A kérdésben felkínált választási lehetőségek és a válaszok megoszlása a 11. táblázatban látható.

11. táblázat
Mit gondol, a mezőgazdaságban élők számára mi biztosítja a jobb megélhetést? (százalék)

Szövetkezetek (új típusúak),	21,7
Egyéb társas vállalkozások (RT, KFT)	15,9
Családi gazdaságok	38,0
Nincs lényeges különbség	15,2
Nem tudja, adathiány	9,3
Összes válasz	99,4

A válaszokban valószínűleg tükröződik az idősebb generáció vélekedése vagy ennek visszhangja és továbbélése az újabb generációk véleményében arról, hogy az előző időszak termelő szövetkezetei valamiféle biztonságot, és ezzel együtt szerény megélhetési keretet biztosítottak sokaknak, és ez a biztonság mára elveszett. Bár a kérdésben szerepelt, hogy szövetkezeten új típusú társas vállalkozásokat kell érteni, az erre a válaszalternatívára hajló válaszolók nagy aránya valószínűsíti a fenti, árnyaltabb véleményrétegekre utaló magyarázatot. A családi gazdaságokról a válaszolók közel 40%-a gondolja úgy, hogy a kedvezőbb feltételeket és megélhetést tud(nák) biztosítani.

VÉLEMÉNYEK A MEZŐGAZDASÁG SZERKEZETÉRŐL, TERMELÉSI PROBLÉMÁIRÓL

Néhány általános formában megfogalmazott kijelentést kínáltunk fel a kérdezetteknek, és ezeket a kijelentéseket értékelniük kellett, hogy azok - a kérdezett véleménye szerint - mennyire jellemzőek, mennyire igazak a magyar mezőgazdaság vonatkozásában. Az értékelésben a nagyon igaz 5-ös „osztályzatot” kaphatott, a nagyon kevésbé igaz (nem igaz) pedig 1-et. A kijelentések az alábbiak voltak:

1. Túl ságosan nagyok a földbirtokok.
2. Túl sok a kisbirtokos.
3. Pénzhiány, tőkehiány van.
4. Nem hatékony a gazdálkodás.
5. A felvásárlási árak nem fedezik a költségeket.
6. A mezőgazdasági szövetkezetek súlya túl nagy.
7. Alacsony a termelési színvonal, kevés a gép.

Az első két kijelentés egymás ellentétének is értelmezhető, de értelmezhető úgy is, hogy egyidejűleg mindkettőt problémának, illetve jellemzőnek, igaznak gondolhatja valaki. A válaszokból az tűnik ki, hogy az első kijelentést elvetők elérték a minta felét (51%), míg a kijelentést igaznak vélők aránya 16,1% volt. A túl sok kisbirtokot és a kisbirtokosokat problémának gondolók aránya ugyancsak közel járt a teljes minta feléhez (48,4%), ezt a kérdést nem jellemzőnek, nem igaznak gondolók aránya 18% volt. A harmadik kérdés, amely a pénzhiányra, a tőke hiányára irányította a figyelmet, szinte teljesen egyértelmű minősítést kapott: a megkérdezettek 89,5% szerint a kijelentés igaz, vagy nagyon igaz. A negyedik kérdés megítélésébe több tényező is belejátszik, ezt mutatja a mintegy 20% az aránya azoknak, akik szerint nem egyértelműen dönthető el, hogy igaznak, jellemzőnek vagy nem igaznak véljük, illetve minősítjük azt. Azt a kijelentést tehát, hogy nem hatékony a gazdálkodás, a többség (66,8%) igaznak gondolja, és ezen belül 40,5% nagyon igaznak. A termelés hatékonyságát firtató kérdés összefügg azzal, hogy a termelt áruk ára alacsony, gyakran nem fedezi a termelési költségeket. Az 5-ik kérdés előhívja a termelők mindennapi tapasztalatát és a sajtóban, a tömegkommunikációban megjelenő közlések is gyakran foglalkoznak a termelők elégedetlenségének közvetlen okaként megjelenő alacsony felvásárlási árak problémakörével. A kérdés igaz/jellemző voltának megítélése ennek alapján jóval inkább eltolódott az igaz, nagyon igaz minősítés felé: 21,4% szerint igaz, 61,8% szerint nagyon igaz, a kettő együtt a minta 83,2%-a. A hatékony termelés egy másik összetevője a termelési színvonal, ami közvetlenül összefügg az alkalmazott technológiákkal. Ennek jó jelzője lehet a gépekkel való ellátottság, vagy ennek hiánya. A kijelentés, aminek megítélését kértük, a fenti listában az utolsó volt. Az egyetértők összességében 61,6%-ot tettek ki, ebből a nagyon egyetértők aránya 38,2% volt.

Szerepelt még egy kijelentés, amely a szövetkezetek túlságosan nagy súlyára utalt. Ez a kérdés mintha zavarba hozta volna a válaszolókat: a többi kérdéshez képest kétszeresére növekedett a „Nem tudom” válaszok aránya (13,1%), és a bizonytalan megítélés tükröződött abban is, hogy szinte mindegyik minősítést közel azonos arányokban választották. (12. táblázat)

12. táblázat

A mezőgazdasági szövetkezetek súlya túlságosan nagy (százalék)

Egyáltalán nem igaz	27,0
Nem igaz	16,8
Nem dönti el	19,2
Igaz	11,0
Nagyon igaz	12,0
Nem tudja	13,1
Válaszhiány	0,9
Összesen	100,0

AZ EURÓPI UNIÓVAL KAPCSOLATOS VÉLEKEDÉSEK

A fenti kijelentések mintájára, de azoktól elkülönítve kérdeztük meg az Európai Unióval kapcsolatos kérdéseinket. Az első kérdés a mezőgazdaság felkészültségét firtatta az Európai Unióhoz való csatlakozásra. Szinte elenyésző volt azok aránya, akik ezt a felkészültséget a legmagasabbra értékelték: csupán a minta 1%-a vélekedett így. A felkészült minősítést adók aránya kicsit több mint 5%. Közel hasonló arányban minősítették közepesnek a felkészültséget (38%) vagy még ennél is rosszabbnak (33,2%). Mintegy 17% vélekedett úgy, hogy a mezőgazdaság egyáltalán nem felkészült a csatlakozásra.

Ha az emberek úgy érzik, rossz a helyzet, a javításáról ugyancsak különféle módon vélekedhetnek. A témakör természetesen összefügg az Európai Unióban való érvényesülés, az egyéni előbbre jutás kívánatos vagy ösztönzött módjával is. (13. táblázat)

13. táblázat

Ön szerint a mezőgazdaság javításához melyik a jobb megoldás? (százalék)

Inkább termeljünk többet, olcsóbban	48,7
Inkább termeljünk különleges termékeket magas áron	35,3
Nem tudja	14,9
Válaszhiány	1,1
Összesen	100,0

A válaszadók közel fele vélekedik úgy, hogy az olcsó tömegtermelés lenne a járható út a magyar mezőgazdaság fejlődése előtt. A 35%-ot kitevő válaszadó pedig a hazai termőföld különleges adottságainak kihasználására, a jellegzetesen magyar (például az úgynevezett „hungarikumok”) vagy különleges minőségű termékek előállítására adta voksát, mint amivel előbbre lehetne jutni az Európai Unióban.

A magyar mezőgazdaság EU-konform jellegének, felkészültségének megítélésében valamivel konkrétabb, és így életközelibb szintet képviselhet az a kérdésünk, amelyben a

magyar mezőgazdaság által produkált termékek uniós minőségéről érdeklődtünk. Bár a válaszadók nagy részét kitevő kistermelőknek nincsenek mindennapi, közvetlen tapasztalatai arról, hogy az általuk előállított termékek milyen mértékben felelnek, felelnének meg egyes európai közösségi előírásoknak, szabványoknak vagy követelményeknek, a kérdés előtti időszakban a napisajtóban néhány ilyen jellegű témakört gyakran és széleskörűen tárgyaltak. (Például a sertések etetésével, a libatöméssel kapcsolatos, a magyar gyakorlat számára idegenszerű szabályok, egyes megszokott növények termesztésének esetleges tilalma stb.) A válaszolási hajlandóság a kérdésre magas volt (Nem tudom válaszok 7,9%), de a megítélés döntően arra hajlott, hogy a magyar termékek csak részben felelnek meg az új, európai uniós kívánalmaknak. A válaszolók 70%-a gondolja így. Azt azonban, hogy egyáltalán nem felelnének meg, csak 8,6% válaszolta. (14. táblázat)

14. táblázat

A mezőgazdasági termékek mennyire felelnek meg az Európai Unió előírásainak? (százalék)

Nem tudja	7,9
Teljes egészében	12,6
Részben megfelelnek	70,7
Egyáltalán nem felelnek meg	8,6
Válaszhiány	0,0
Összes	100,0

Az új helyzetnek megfelelően az emberek tudomásul veszik, hogy új követelmények és szabályok jönnek, ha boldogulni akarnak, akkor ezeknek meg kell felelniük. Van azonban véleményük arról is, hogy ezek a szabályok és követelmények mennyire ésszerűek, a saját gyakorlatuk és a mindennapi tevékenységük oldaláról szemlélve mennyire segítik vagy épp gátolják, alkalmanként nehezítik a munkájukat, az életlehetőségeiket. (Ennek a problémakörnek az árnyalt megismerése természetesen nem süríthető egy vagy néhány szabványosított kérdésbe és a rájuk adott válaszok elemzésébe. A mélyebb vélemény-rétegek feltárását és bemutatását csakis interjúk és egyéni esetek tanulmányozása adhatná meg.) Az új, európai uniós szabályokkal, egészségügyi normákkal és szigorúbb minőségi előírásokkal kapcsolatos vélemények és ellenvélemények általános megismerésére feltett kérdésünk szorosan kapcsolódott az előző kérdéshez, mintegy annak folytatásaként hangzott el. (15. táblázat)

15. táblázat)

És mit gondol, az EU-s egészségügyi vagy minőségi előírások... (százalék)

Segítik a magyar mg. fejlődését	32,1
Nem gyakorolnak lényeges hatást rá	20,9
Visszavetik a fejlődésben	30,4
Válaszhiány	1,2
Nem tudja	15,4
Összes	100,0

Ha a „Nem tudja” válaszokat bizonytalan válasznak értékeljük, akkor lényegében három egyforma nagyságú véleményt képviselő csoporttal van dolgunk. Nagyon különböző vélemények kerültek azonban ilyen módon egyetlen csoportba: nyilvánvaló, hogy a „Nem tudja” válaszok és a bizonytalan, vagy „nem dönti el” típusú válaszok között lényeges különbség is lehet. A vélemények egy másik szélsőségét is ide soroltuk, amikor egy öntudatos termelő határozottan állítja, hogy számára az új előírások nem jelentenek problémát, ezek nem gyakorolnak rá (és így általánosabban is a magyar mezőgazdasági termelőkre) lényeges hatást. A két határozott, de ellenkező véleményt megfogalmazó csoport nagysága szinte teljesen megegyezik. Ehhez persze meg kell jegyezni, hogy maga a kérdés rejt magában (az általánosságban megfogalmazott formájában) ezt a bizonytalanságot. Lehet ugyanis úgy is felfogni, hogy egyes területeken, egyes esetekben segíti a fejlődést az új követelmény-csomag, más helyeken, más esetekben pedig visszaveti vagy épp lehetetlenné is teszi a további tevékenységet. A magas arányú bizonytalan válaszok mögött is meghúzódhat ez az értékelési lehetőség. A két egyforma méretű, ellenkező véleményt elfogadó csoport válaszolói pedig aszerint hajlottak az egyik vagy a másik alternatívára, hogy az ő közvetlen gyakorlatuk vagy környezetük melyik lehetőségre szolgáltat példát.

A következő részben nyolc kijelentésből álló blokkot kínáltunk fel, az egyes kijelentések igaz vagy hamis voltának mérlegelését és értékelését kértük a válaszadóktól, a már ismert 5 fokozatú osztályozás szerint. Ezek a kijelentések nem közvetlenül a mezőgazdasághoz kapcsolódtak, illetve az új történelmi szituációra reflektáltak, nem az Európai Unióhoz való csatlakozás nyomán előállt körülményeket firtatták, hanem a vidéki lét, a vidéki életforma egyes fogyatékos vagy hiányzó elemére, negatív jelenségére utaltak.

1. Nincs elég munkahely.
2. Alacsony a szolgáltatások szintje (kevés a bolt, a szórakozási lehetőség stb.).
3. Nagy az elvándorlás.
4. Hiányoznak alapvető ellátások (víz, csatorna gáz, út stb.).
5. Kevés támogatást kap ez a vidék.
6. Eltűnik a népi kultúra.
7. Nem megfelelő az egészségügyi, szociális ellátás.
8. Bezárnak az iskolák, óvodák.

A válaszok értékelésekor azt találtuk, hogy a legnagyobb helyeslést a „Nincs elég munkahely”, és a „Kevés támogatást kap ez a vidék” kijelentések kapcsán nyilvánították a kérdezettek. Az előbb kijelentés kapcsán 88% tartja azt igaznak, illetve nagyon igaznak, az utóbbit mintegy 70%.

Egyfajta bizonytalanság, az ellenkező vélemények hasonló nagysága, vagy majdnem azonos arányú jelenléte jellemezte a következő kijelentések megítélését: „Alacsony a szolgáltatások szintje”, illetve ennek egy kissé általánosabb variánsa: „Hiányoznak alapvető ellátások”, továbbá a szolgáltatásokat az egészségügyre és a szociális ellátásra konkretizáló állítás: „Nem megfelelő az egészségügyi és szociális ellátás”. Ezek a kijelentések megközelítőleg azonos arányokat mutató válaszoló csoportokra osztották a megkérdezetteket.

Arányaiban hasonlóan, de talán más okok miatt minősítették ugyancsak kb. azonos nagyságú csoportok különbözőképp igaznak azt a kijelentést, hogy „Eltűnik a népi kultú-

ra”. Például az, aki nem tud megfelelő orvosi ellátáshoz jutni, vagy nehézségei vannak a napi megélhetéssel, csak kevéssé fogja érzékelni és sajnálni azt, ha eltűnni látja szülei vagy nagyszülei eszközeit vagy használati tárgyait, ruházatát, és nem éneklő többé az ünnepeket színesítő dalokat és énekeket. Két, ugyancsak jobban megfogható, megtapasztalható jelenségre utaló kijelentés inkább az egyetértő, igaznak tartó vélemények túlsúlyát hozta: „Nagy az elvándorlás”, „Bezárnak az iskolák, óvodák”.

A vidéket érintő általános problémákat megfogalmazó kérdésblokk után, ugyancsak általános megfogalmazásokban kértük a véleményeket néhány, az európai uniós csatlakozás hatásait körvonalázó kérdésre. Ezek esetében nem osztályozni kellett a kijelentés igaz, vagy jellemző voltát, hanem néhány fő válaszalternatíva közül kellett kiválasztani azt, amellyel leginkább egyetért a kérdezett. A kérdések arra vonatkoztak, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozás hogyan érinti a magyar gazdákat, a kérdezettet személy szerint, ha pedig vállalkozó, akkor az ő egyéni vállalkozását. Mit hozhat a csatlakozás utáni helyzet az olyan általános fejlődési egyenlenségek jövőbeli alakulásában, mint az ország keleti és nyugati része közötti egyenlőtlenség, a vidék és a városok közötti fejlődési, életnívóban megmutatkozó egyenlőtlenségek. Eleven kérdésnek bizonyult az, amely a csatlakozás nyerteseit illetve veszteseit firtatta. (Összesen 14,7% nem tudja és nem válaszolt) A válaszok a pesszimistább alternatíva felé hajlottak, 36% szerint inkább veszítenek a magyar gazdák a csatlakozással, míg 26,4% szerint inkább nyerni fognak. (16. táblázat)

16. táblázat

A magyar gazdák... (százalék)

Inkább nyernek a csatlakozással	26,4
Inkább veszítenek	36,3
Nem lesz lényeges változás	22,6
Nem tudja, válaszhiány	14,7
Összesen	100,0

A saját egyéni vállalkozása szempontjából magát, mint a magyar gazdák egy képviselőjét nyertesnek vagy vesztesnek értékelők csak 200 körüli számban voltak a válaszadók között, ez a minta kb. 14%-a. (Ők azok, akiknek van egyéni, mezőgazdasági jellegű termelő egysége, vállalkozása). Körükben is inkább a pesszimistább alternatívák felé hajlottak a válaszok.

Az ország keleti fele és a nyugati része közötti egyenlőtlenségek, valamint a város és a vidék közötti különbségek eltűnése, csökkenése az európai uniós csatlakozással ugyancsak megváltozhat. A kérdezettek ezekben a kérdésekben is inkább a negatív alternatívák felé hajlottak. 19-20%-ra tehető azok aránya, akik szerint nemhogy csökkennének majd a különbségek, hanem inkább tovább fognak nőni. Az ország két része közötti különbség csökkenésében kicsit talán többen vannak, akik ezt pozitív fejleményként gondolják el, összevetve a vidék és a városok közötti különbségek csökkenését értékelő véleményekkel. (17. táblázat)

17. táblázat
Mit gondol Ön, az EU-csatlakozás után... (százalék)

	Az ország keleti és nyugati része között	A vidék és a városok között
Nő a különbség	18,8	19,9
Csökken a különbség	27,6	24,1
Nem változik lényegesen	45,3	49,1
Nem tudja, válasziány	8,4	6,8
Összesen	100,0	100,0

Az Európai Uniós csatlakozással kapcsolatban az emberek nagy részét elsősorban az árak alakulása foglalkoztatja. Igaz ez a termékek, jelen esetben a mezőgazdasági termékek eladhatóságára és arra, hogy a boltban vagy a piacon mennyibe fognak kerülni az árucikkek. Az ezzel kapcsolatos vélekedések megismerését két kérdésbe sűrítve kíséreltük meg. (18. és 19. táblázat)

18. táblázat
Mit gondol, hogyan lehet majd eladni a magyar termékeket az Európai Unióban? (százalék)

Könnyebben	33,3
Nehezebben	44,1
Nem változtat rajta	11,9
Nem tudja, válasziány	10,7
Összesen	100,0

19. táblázat
Az EU-csatlakozás után a magyar termékeket a mostaninál... (százalék)

Drágábban...	33,2
Olcsóbban lehet majd eladni	37,6
Nem változtat rajta	14,4
Nem tudja, válasziány	15,2
Összesen	100,0

A két adatsor majdnem azonos válaszmegoszlásokat mutat. Minimális különbség inkább csak abban van, hogy a második kérdés kapcsán kissé megnövekedett a bizonytalanok köre, akik a „Nem tudom” alternatívát választották. Mind a két esetben azok vannak többen, akik a negatív lehetőséget tartják a valószínűbbnek: az első kérdés kapcsán 44%, aki a magyar termékek nehezebb eladhatóságára tippel, a második kérdés kapcsán pedig, amely az árakra vonatkozott, 37% arra, hogy majd csak olcsón lehet eladni a termékeinket.

Az élelmiszerárak alakulása kétféle szempontból is érintheti a mezőgazdasággal foglalkozó népességet. Az emelkedő vagy magas élelmiszerárak reményt kínálhatnak arra, hogy az azok termelésébe valamilyen módon bekapcsolódók, a valamilyen szinten érdekeltek is magasabb jövedelemhez juthatnak. A másik oldalról, mint fogyasztók, a mindennapi

élet során a boltban megvásárolt élelmiszerekért magasabb árat kell fizetniük, és így vélekedésük és értékelésük megegyezhet a lakosság nem érintett rétegének vélekedésével. A kérdést feltételes módban és a jövőre vonatkoztatva fogalmaztuk meg, bár a kérdés idején már hazánk ténylegesen már tagja volt az Uniónak: „Ön szerint ha Magyarország tagja lesz az Európai Uniónak, akkor a jelenlegi élelmiszerárak

- jelentősen, az inflációnál nagyobb ütemben nőnek,
- csak az infláció ütemével nőnek,
- nem változnak,
- lényegesen csökkennek”.

A válaszokban egyértelműen dominál az a vélekedés, hogy a csatlakozás után nőnek vagy jelentősen nőnek az élelmiszerárak. 45% szerint az inflációnál jobban nőnek majd az árak, míg 35% szerint az infláció ütemének megfelelően, a kétféle választ adó csoport együttes aránya 88%. Ehhez képes csak jelentéktelen az a 10%, akik szerint az árak nem változnak. Alig éri el a 4%-ot azok aránya, akik az élelmiszerárak csökkenését gondolják a csatlakozás után Magyarországon.

Lényegében az Európai Unió agrárpolitikájának egy lényeges elemére kérdeztünk, illetve ennek ismeretére világít rá az a kérdés és a felkínált válaszalternatívák, amelyben bizonyos termékek mennyiségi korlátait, a termelhető mennyiségek meghatározását firtattuk:

„Ön hogyan tudja, az Európai Unió

• meghatározza majd, hogy bizonyos mezőgazdasági termékekből mennyit termelhetünk, vagy

- ezt az ország maga dönti el, vagy
- közösen döntenek erről.”

Mintegy 10% nem tudott a kérdésre választ adni, 60% szerint az EU dönti el bizonyos termékekben a kvótákat, a válaszolók közel 20%-a szerint viszont az ország dönt ebben a kérdésben. A bizonytalankodók számára felkínált „is-is” válaszra 9% „tippelt”.

Az előző kérdéshez hasonlóan az EU mezőgazdasági politikája egyik elemének ismeretét firtatta az a kérdésünk, amely a termékek feldolgozottságának fokát kérdezte. A kérdés általános jellege miatt itt a „jó” válasz megtippelésének esélye jelentős lehetett:

„Ön hogyan tudja, az Európai Unió milyen mezőgazdasági termékek termelését részesíti előnyben?

- az alacsony feldolgozottságúakat, amelyeket nyersanyagként használhatnak fel,
- a magas feldolgozottságúakat, amelyeket maga a termelő dolgozott fel.”

A tájékozatlanság vagy a kérdés általános jellege okozta-e, nem tudjuk eldönteni, de a válaszhány nagyon megnövekedett: 27% választotta a „Nem tudom” válasz lehetőséget, szemben például az előző kérdés kapcsán kapott 10%-kal. A határozott véleményt nyilvánítók körében 25%-ot képviseltek azok, akik szerint az EU az alacsony feldolgozottságú termékeket kívánja meg, és 46%, akik szerint a maga feldolgozottságúakat részesíti előnyben.

Kérdőívünk mezőgazdasággal foglalkozó blokkjának zárásaként néhány olyan konkrét kérdést is feltettünk, amely az adatfelvétel idejében vagy azt megelőzően a sajtóban és a közbeszédben is jelen lévő témákra vonatkoztak. Ezek között a legnagyobb visszhangot talán néhány, nem megfelelő körülmények között dolgozó vágóhid bezárása váltotta ki. A kérdezettek 82% hallott erről, a válaszolók fele egyetért az intézkedéssel, mintegy 18% szá-

mára közömbös, és 23% nem ért egyet vele. A válaszolók mintegy 20%-a úgy vélekedett, hogy ez az intézkedés érinti az ő lakóhelyét is.

A kérdezettek egy részét a napi gyakorlat szintjén is érinthette az a három intézkedés, vagy várható intézkedés, amellyel az Európai Unió szabályozza bizonyos hagyományos termékek előállítását, megtilthatja tradicionális technológiák alkalmazását. Ezek közül háromról kértünk véleményeket: „Hallott Ön arról, hogy az Európai Unió szabályozza, vagy megtiltja a magyar gazdáknak

- hogy mákot termeljenek,
- a sertéseket moslékkal etessék,
- libát tömjenek.”

A három kérdésben foglalt intézkedésről illetve ilyen várható intézkedésről nem egyformán értesültek a kérdezettek. A legtöbben, 78%-uk a sertések moslékkal való etetésének lehetséges tilalmáról hallottak, ezután következett a libatömés problémája, erről 63% hallott, míg a máktermelés esetleges eltiltásáról 54% tudott. Ezzel szemben érdekes, hogy a közvetlen érintettség, vagy a lakóhely érintettsége dolgában a válaszolók majdnem egyöntetűen, 80%-os arányban mondták azt, hogy a kérdéskör, illetve a várható intézkedés őt magát személy szerint nem érinti.

Kardos Genovéva

ÉLETÜKET A SZAKMÁÉRT – ÉLETVESZÉLYES HIVATÁS

AZ ÚJSÁGÍRÓI MUNKA BIZTONSÁGA AZ IRAKI HÁBORÚ
KONTEXTUSÁBAN

Az utóbbi években egyre kritikusabb helyzetbe került az újságírói munka. Soha annyi újságíró nem lett gyilkosság áldozata – 1995 óta –, mint 2003-ban. Jelenleg is több mint 130 sajtómunkás raboskodik a világ különböző fogdáiban, börtöneiben. Ezzel egyidejűleg a sajtószabadságot a Föld lakosságának egyharmada kénytelen nélkülözni – szögezte le a párizsi központú Riporterok Határok Nélkül (RSF) nevű szervezet 2003. évi jelentése.¹ Az alábbi dolgozat, egyfajta publicisztikai áttekintésként, az újságírói munka biztonságára kíván fókuszálni az iraki háború összefüggésében.

A háborús tudósítás az újságírói munka speciális ágát képezi. A haditudósító, a tényfeltáró újságíró kockáztatja az életét, hogy a hírnek utána menjen, a frontvonalról tudósítson, az ott történeteket a közönségnek, a szakma kódjának megfelelően, objektíven, tárgyilagosan megmutassa. Feladata teljesítése közben vállalja a veszélyt, sok esetben a börtönt, a fülholtra verést.

Írásunk nem médiareprezentációs aspektusból tekint az iraki konfliktusban a helyszínen munkájukat végző sajtómunkások szerepére, inkább a háborúnak mintegy utóhatásaként azt a kérdést kívánja körbejárni, hogy az elmúlt két évben miként változott a sajtó szabadságának megítélése,² és csökkent vagy növekedett-e az iraki konfliktus ideje alatt a helyszínen munkájukat teljesítő írott és elektronikus sajtó munkatársainak biztonsága. Futólag kitérve az amerikai televíziók esetében az iraki háborúval kapcsolatban jelentkező költségek, illetve kieső bevételek mérlegére, csupán a felvetés szintjén röviden érintjük azt a kérdést, vajon az iraki háborút lépésről-lépésre követő médiumok leadott anyagaikkal valóban a nézői igényt szolgálták-e. Vizsgáljuk az újságírói munkának azon, talán némiképp ellentmondásos megközelítését is, melynek értelmében, míg a háborús konfliktusokban munkájukat végző sajtómunkásoktól elvárás az objektivitás, hivatásuk szubjektív, érzelmi elemekkel átszőtt, aminek visszahatása munkájukra, az általuk tolmácsolt hírre, tudósításra meglehetősen vitatható. A haditudósító esetében a harcok során életüket vesztett emberek látványa, a gyilkolás megélése testközelből, amikor a sajtó munkatársának közvetlen közelében meghalnak emberek, netán az újságíró kénytelen lezárni a halott szemét,³ akkor – pályalélektani szempontból tekintve – magától értetődő a kérdés, hogy az érzelmi elem beléphet-e, illetve miként az újságíró munkájába, és ha igen, ez miként hat az újságíró által közölt, a befogadóhoz kerülő hírre. Erre a kérdésfelvetésre, ezen írásom csak érintőlegesen tér ki.⁴

A dolgozat záró fejezetében az észak-oszétiai túsdrámáról, valamint az iraki háborúban életüket veszített sajtómunkások néhány tragikus „esetéről” írok,⁵ hiszen a háborús övezetbe munkájukat végezni indult újságírók közül sokan nem „csupán” a veszélyt vállalták, életüket tették kockára, hanem élve már nem térhettek vissza kiküldetésük helyszínéről.

AZ ÚJSÁGÍRÓK BIZTONSÁGÁT ÉRINTŐ JELENTÉSEK

A Riporterek Határok Nélkül (RSF) francia szervezet 2003. évi jelentése

A 2004-es év novemberéig több mint száz újságíró lett gyilkosság áldozata a világ különböző pontjain. Csak Oroszországban (2004. decemberéig) 54 újságíró vesztette életét, ami duplája az előző évi adatnak; az országban évente 150-160 újságírót ér támadás, az esetek felében a munkája miatt.

A Riporterek Határok Nélkül (RSF) szervezet éves – 2003. tavaszi – jelentése kimutatta, hogy a sajtó szabadsága és a hírközlésben dolgozók társadalma komoly vereséget szenvedett az elmúlt években. 42 újságírót meggyilkoltak, 766 sajtómunkatársat őrizetbe vettek, 1466 újságírót megtámadtak, megfenyegettek, valamint 501 esetben cenzúráztak sajtóorgánumot. „Sajtószabadság tekintetében sötét évnék számított a 2003-as esztendő” – fogalmazott Robert Ménard, a francia szervezet főtájkára a sajtószabadság 14. nemzetközi napja alkalmából Párizsban tartott találkozón,⁶ 2004. május 3-án.

A Riporterek Határok Nélkül éves jelentésében többek között szerepelnek arra vonatkozó adatok is, mely országokban csorbult jelentősen a sajtószabadság, milyen a különböző országokban az újságírók munkakörnyezete. Kitűnik, mind a sajtószabadság, mind az újságírók megfelelő, biztonságos munkakörülményeinek tekintetében vegyes képet mutattak a 2003-as évben az országok. A jelentés például az amerikai földrészt sajtószabadság tekintetében meglehetősen ellentmondásosnak minősítette, ugyanis míg az ország egyik részében tiszteletben tartják a sajtó szabadságát, Kubában, Kolumbiában, Haitin semmibe veszik. Az európai országokban a sajtószabadság helyzetét a szervezet kielégítőnek nevezte, kiemelte azonban, hogy a volt szovjet tömb országaiban az újságírók munkakörülményei fokozatos romlást mutatnak. Az RSF értékelése a tájékoztatási szakma legnagyobb börtöneként Ázsiát jelölte meg, ahol a kommunista rendszerek mellett Irán és a mianmari katonai junta is megtorló intézkedéseket fogyanatosít azok ellen, akik elítélik a zsarnokságot, illetve véleménysszabadságot követelnek. Az ázsiai földrészen 16 újságíró meghalt, támadás vagy fenyegetés ért 600-at, és több mint 190 médiumot cenzúráztak. A jelentés rámutatott arra is, a független sajtó hiánycikknek számít a Közel-Keleten, ahol az újságírók munkájuk során kénytelenek erős öncenzúrát gyakorolni, Kínában egyre gyakoribbnak számít a tudósítók megtámadása, Pakisztánban, és Nepálban szinte rendszeresnek vehető, hogy megkínózzák a letartoztatott zurnalisztákat.

A francia szervezet a „sajtószabadság ragadozóinak” személyét is áttekintette. A katonai diktatúrák vezetői között szerepel többek között Pervez Musarraf pakisztáni, Than Shwe mianmari elnök, „látszat demokratának” minősítik Vlagyimir Putyin orosz, Zin el-Abidin ben Ali tunéziai, Paul Kagamé ruandai elnököt. Önkényúrként aposztrofálják a fehérorosz vezetőt, Alekszandr Lukasenkot, Irán vallási vezetőjét, Ali Hameneit, valamint

a kazah államfőt, Nurszultán Nazarbajevet is. „Sajtóellenes diktátorok” közé sorolták többek között Kim Dzsong, II észak-koreai vezetőt, Hu Csin-tao, kínai, valamint Saparmurat Niyazov, türkmén elnököt.

A dokumentum külön kategóriába helyezte a „sajtót terrorizáló fegyveres csoportokat”, amelyek között megtalálható a baszk ETA (Baszkföld Haza és Szabadság), a nepáli maoisták, a kolumbiai gerillák és halálkommandók, valamint a különböző szélsőséges iszlám szervezeteket is.

A leggyilkosabb országnak továbbra is Irakot véli a Riporterek Határok Nélkül (RSF) szervezet, ahol 2004 első hónapjaiban 10 újságíró és médiamunkás halt meg, és a háború kezdete óta legkevesebb 33 újságíró vesztette életét munkája végzése közben, közülük hatot amerikai katonák öltek meg – utal rá a jelentés. Az iraki háborúban szolgálatot teljesítő amerikai haderő katonáinak „tragikus tévedéseként” ugyanis munkájukat végző sajtómunkások is áldozatul estek.

A Nemzetközi Újságíró Szövetség (The International Federation of Journalist – IFJ) álláspontja

A Nemzetközi Újságíró Szövetség – melynek több mint ötszázezer újságíró tagja van a világ száz országából – szintén úgy véli, hogy túrheteren szintet ért el a sajtó biztonsági válsága. A szövetség szerint a 2004-es év novemberéig összesen több mint 100 újságíró lett gyilkosság áldozata, ami az évtized legrosszabb statisztikájának számít. A szövetség főtitkára már több esetben is felhívta a figyelmet arra, veszélyben vannak az Irakban dolgozó riporterek, tudósítók, operatőrök. Irak az egyik legveszélyesebb hely a riporterek számára – olvasható az újságírók biztonságával foglalkozó honlap egyik cikkében.⁷

Az újságírók meggyilkolásának esetei mindig kiemelten ráirányítják a figyelmet a sajtó munkatársainak biztonsági kérdéscire. Brutális gyilkosság áldozata lett Allan Dizon fotóriporter, akit 2004. november 27-én kora reggel, a Fülöp-szigetek egyik utcáján értek halálos lövések. „Ez világos üzenet a sajtószabadság kérdéseiről az érintett kormányoknak” – hangsúlyozta Christopher Warren, az IFJ elnöke nyilatkozatában a gyilkosság kapcsán.⁸ Az IFJ adatai szerint 2004-ben november végéig 12 újságírót – csak novemberben négyet – öltek meg hasonló körülmények között. Az újságíró szervezet tervei szerint a 2005 elején újságírókból és hivatalnokokból álló delegációt küld a Fülöp-szigetekre azzal a céllal, hogy megvitassa a sajtó munkatársainak biztonsági kérdéseit. „Hány újságírónak kell még meghalnia, míg a kormányok fellépnek ez ellen” – nyomatékosított az IFJ-vezető.

KURZUSOK A BIZTONSÁGOSABB ÚJSÁGÍRÓI MUNKÁÉRT

Az újságírók biztonságosabb munkavégzésének elősegítéséért egyre több újságírói érdekképviselő, újságírói világszervezett lépett/lép fel, tett/tesz kezdeményezéseket. Ilyen többek között (a Riporterek Határok Nélkül, valamint a Nemzetközi Újságíró Szövetségen kívül) a 2003-ban megalakult, brüsszeli székhelyű újságíró szervezet, az International News Safety Institute (INSI) is, amely a háborús övezetbe látogató újságírók

számára speciális továbbképzéseket tart. A nonprofit szervezet újságírókból, az őket támogató csoportokból alakult, fő célkitűzésük nem kisebb, mint világviszonylatban törekedni az újságírói munka biztonságos feltételeinek megteremtésére. Kurzusait a Svéd Nemzetközi Fejlesztési Képviselő – Swedish International Development Agency (SIDA) – is támogatni szándékozik a 2005-ös évtől, az elkövetkezendő három évben mintegy 2 millió svéd koronával (220 ezer euró), ha minderről sikerül a 2004-es év végéig szerződést aláírniuk.¹⁰ Anyagi segítségük pedig hozzájárulhat, hogy az INSI „globális biztonsági projektje” által a média érintett munkatársai kevesebb problémával kerüljenek szembe ellenséges környezetben. Az INSI szerint ugyanis az is probléma: sok újságíró nem tudja megfizetni, hogy felkészülten induljon Irakba vagy Afganisztánba, háborús övezetbe. Kurzusaik ebben nyújthatnak segítséget.

A háborús konfliktusok helyszíne persze soha nem lehet elég biztonságos a média munkatársai számára, azonban a megfelelő felkészültség segíthet a veszélyes helyzetek felmérésében.¹¹ A belga szervezet célja több helyszínen – Latin Amerikában, Délkelet-Ázsiában, Afrikában, Közel-Keleten – kialakítani információkat adó, felkészítő tréningeket tartó hálózatukat. Rövid távú terveikben szerepel egy felmérés elkészítése arról, hogy a háborús tudósítások esetében a női újságírók számára szükséges-e külön kiegészítő felkészítő kurzus.

Az újságírók biztonságával foglalkozó honlap egy másik, szintén az INSI kurzusairól író cikkében kiemelte: több mint 1200 újságíró, illetve média munkatárs halt meg munkája során az elmúlt tíz évben. Az írás beszámolt továbbá arról is, hogy a szervezet Bagdadban, a Háború és Béke Riportok Intézetének (IWPR) tréning központjában 2004. január végén a háborús, illetve veszélyes helyszínekről tudósítók számára már tartott kurzusokat, melyen 19 iraki és 10, a világ különböző médiumától érkezett sajtómunkatárs vett részt. A két hétvéges tanfolyam során alapszintű biztonsági felkészítésben részesültek, amely vonatkozott robbanóanyagok, fegyverek használatára, zsarolás, fogságba esés, emberrablás esetére, valamint kaptak elsősegély-nyújtási kiképzést is. Az INSI felkészítő programjait ajánlja a CNN, a BBC, a Reuters, illetve az AP és AFP hírügynökség is. A bagdadi felkészítő tréning partnere volt többek között az UNESCO, a Nemzetközi Újságíró Szövetség, a Háború és Béke Riportok Intézete (IWPR).

AZ IRAKI HÁBORÚ

Költségek és kieső bevételek az amerikai televízióknál az iraki háború összefüggésében

Drága volt az iraki háború, legalábbis a jelentős amerikai médiumok háborús tudósításainak költsége tekintetében. A nagy amerikai hírmédiumok büdzséje megengedte a milliárdos kiadást a háború közvetítésére, amely nemcsak műfajilag számít speciális kihívásnak – megkövetelve az újságírótól az összetett, magas szintű szakmai felkészültséget –, hanem mindezek mellett rendkívüli mértékben drága is. Az amerikai hírtelevízió, a CNN (*Cable News Network*) szakmai tekintélyének korábbi megalapozója az első öbölháború volt 1991-ben. Napjainkban az Egyesült Államokban azonban már több hírcsatorna

vetelkedik a nézőkért. A *CNN*, az *MSNBC*, a *Fox News* e cél érdekében, egyenként 35-40 millió dolláros (8-9 milliárd Ft) költségvetéssel készült az iraki háború tudósításainak megkezdésére 2003 tavaszán. Nagyságrendileg ugyanennyit szántak ugyanezen célra az amerikai kereskedelmi hálózatok (*ABC*, *CBS*, *NBC*,) is.

A kiadásoknál azonban nagyobb gondot jelentett az amerikai médiumok számára a bevételeik kiesése. A háborús anyagok sugárzásakor ugyanis nem tervezhető a reklámblokkok helye, ezen felül a hirdetőket sem vonzza hirdetésük negatív szöveg- és képkörnyezetben elhelyezése. „A kereskedelmi csatornák a háború első napján összesen 50 millió, utána egy ideig naponta 30 millió dollárt veszítenek majd a hirdetések kiesése miatt. Az első napon mindenki reklámmentes adásra készül, és később is csökkentett idejű reklámblokkokra lehet számítani”.¹² A háború sugárzása nem a bevételi oldal gyarapodásának irányába billentette az amerikai televízió csatornák mérlegét, a reklámozóknak nem volt üzlet a háború. A televízió azonban mégiscsak olyan strukturális mezőben helyezkedik el, amely a kereskedelmi kényszernek szorosan alávetett, és ebben kellett megtalálnia helyét az iraki háború egyenes adásban való közvetítésének.

A közvetítések sikerességét pedig a hat amerikai országos televízió egyike sem bírta a véletlenre, természetesen több tévéstábot küldött a helyszínre. A háborús tudósítások különböző főcímeit előre elkészítették, valamint jó előre – a többi tévécsatorna elől elhalászva – lefoglalták, leszerződötték az eseményeket kommentáló szakértőket.

Az iraki háború „volt az első »hordozható televíziós háború« (*portable televised war*). A tudósítók először alkalmaztak mikrotechnológiát, műholdas telefonokat, így – igaz, nem a legjobb minőségben – élőben küldhettek képeket haza a harcmező bármely pontjáról”.¹³

Az amerikai médiumok mindegyike szakmai tudásának legjavát bevetve készült a háborús tudósítások megkezdésére. A nézettségért folyó konkurenciaharcra tüzdelt hírszakmában a tét nem kisebb volt, mint harcot indítani a pozicionálásért. Azért, hogy, végül mely médium lesz képes a legobjektívebben közvetíteni mind retorikájában, mind helyszíni anyagaiban a harctéren történeteket, ami eldöntheti, melyik médium kerül majd ki győztesen a vezető hírforrás szerepéért indított küzdelemből. A tét nem volt egyéb: a nézők hosszú távra melyik hírforrást fogadják el hitelesnek. Ez pedig a médiumok számára a későbbi anyagi források tekintetében fontos szempontként jelent meg. „Hiszen, ami a tévében történik, azt a tévé tulajdonosai, a reklámokat fizető hirdetők, vagy a költségvetési támogatást folyósító állam határozza meg”.¹⁴ A piaci verseny elkerülhetetlen: „a verseny biztosítja a szabadságot ahhoz, hogy a véleménypiacokra bármilyen vállalkozás belépjen, amely úgy gondolja, hogy olyasmint tud előállítani, amit a közönség szívesen hallgat, olvas vagy néz. A piaci alapú média így mind a tömeg-, mind a réteggözönséget kiszolgálja, megszabadítva őt ezzel a televízió, a rádió és az írott sajtó bürokratáitól”.¹⁵

A piaci szereplőkön, a költségek és bevételek tényezőin túlmutatva azonban a folyamatba lép az újságírási mező a maga teoretikus kérdésfeltevéseivel. Vajon amikor egy médium 8-9 milliárd forintnak megfelelő összeget költ a háborús tudósítások előkészületeire, a háború médiareprezentációja tekintetében esetleg megkérdőjelezhetővé válhat-e az újságírási színvonala? Ugyanis „az újságírók mögött álló szervezetek legfontosabb szempontja az, hogy a lehető legtöbb pénzt termeljék.(...) A *CNN* és *Fox* egyes híradásai a legrosszabb példái annak, hogy mi történik, ha a hírműsorok a verseny – a gazdasági verseny – hatására szórakoztató műsorokká válnak”.¹⁶ A média, a médiumok döntéshozói határozzák meg, mit néz a közönség a televízióban. Mint a *BBC* első vezérigazgatója, Lord Reith leszögezte: kapnak a nézőktől olyan jellegű visszajelzést, hogy az újságírók és a szer-

kesztők azt nyújtják, amire szerintük van szüksége a közönségnek.¹⁷ Azonban csak nagyon kevesen tudják, hogy valójában mire is van szükség. A szenzációshajhászáson túlmenően felvetődhet a költői kérdés, a háború bemutatása élő adásban felmerült nézői igény kielégítéséről vagy a különböző médiamonopóliumok egymás feletti győzelméről szól-e.

Terroristák használják a médiát?

A média híreket közöl az iraki háborúról, a terroristák megfélemlítési módszereiről, fegyveres emberrablásokról, avagy a terroristák közölnek híreket, üzennek a média által, megfélemlítési módszereikről, fegyveres emberrablásaikról? Az iraki háború médiareprezentációjában nem csupán az újságírás színvonala válhat megkérdőjelezhetővé a háborús tudósítások előkészületi háttérben meghúzódó milliárdos ráfordítások okán, hanem „a felelősségteljes újságíróknak át kell gondolniuk, engedik-e, hogy a médiához értő terroristák úgy játszanak velük, mint gyerek a játékaival”¹⁸ – közelít a kérdéshez William Safire (2004), a *The New York Times* rovatvezetője. Írását úgy kezdi: Az iraki Zarqawi terroristahálózat hatékony fegyvert fejlesztett ki, hiszen nincs szükség hozzá hadianyagra, nem kellene öngyilkos merénylők, hanem a fegyver maga a nyilvános emberrablás. Az életükért könyörgő, kétségbeesett foglyok képei világszerte rémületet keltenek. A filmfelvételek olykor azzal érnek véget, hogy egy szadista lassan lefűrészezi áldozatának lábfejét – folytatja publikációjában Safire, hozzátéve, hogy a lélektani hadviselésben ez nyerő taktika. Nem lenne szabad tudósítókat vagy szerkesztőket arra utasítani, hogy bagatellizáljanak egy torokszorító, kegyetlenségről, erőszakról és halálról szóló emberi történetet. A televíziók leadják a terroristahálózat által okozott szenvedést, a térden állva könyörgő áldozatról készült képeket, mindeközben a televízió nézettsége nő – fejtegeti írásában, hogy miként is manipulálható a média. A televízióban, ha vér folyik, a nézettség felfele ível.

Számos televíziónéző reakciója azonban egyre inkább az erőszakellenes attitűd irányába mozdul el, és szinte kínként éli meg a televízió által naponta „ ingyenesen” megkapott, otthonába juttatott háborús, félelmet ébresztő tartalmakat. (Gerbner 2002). Hiszen a háború élő adásban sugárzásával, a „néző szemtanúvá lesz, részesévé válik, érzelmi megrendülést érez, azonban ezzel egyidejűleg tehetetlenséget is érez, hiszen nincs módja beleszólni az eseményekbe”.¹⁹ A médiakatasztrófa-szindróma kutatói szerint az eredmény a nézőben: frusztráció.

A televíziós erőszak, a háborús tudósítások, azonban mégiscsak fő műsoridős helyet követelnek maguknak a hírműsorok hierarchikus rendszerében, részben a konkurencia, részben a piaci stratégia hatására. A médiumok döntéshozói ezért a háborús övezetbe „rendelik” munkatársaikat, a helyszínről olyan tudósításokat kérve, amely visszaadja a frontvonal minden megmutatható borzalmát, „kiszolgálva ezzel a nézőt”. Az csupán esetleges szempontként jelenik meg a sajtó munkatársa számára, hogy akár olyan helyzetbe is kerülhet, amelyben a szó valós értelmében az „élete a tét”. Az újságíró ennek ellenére a háború helyszínére utazik, vállalja a veszélyt, a helyszíni pszichikai megterhelést, a „megviselő anyagok lelki feldolgozását”,²⁰ hogy hírt szállítson, tudósítson, kiszolgálva a néző, vagy még inkább a munkáltatója igényét.

A munkáltató médium igénye háborús konfliktus esetén pedig nem más, mint a helyszínre küldeni munkatársát. Az iraki háború ideje alatt több médium, kormány is hazahívta a helyszínen dolgozó munkatársait. A görög kormány nyomatékot is adott annak, hogy

féli Irakban dolgozó újságírói életet. Nem egy alkalommal tett nyilatkozatot, melyben visszahívta Bagdadból sajtómunkásait, biztosítva számukra a biztonságos távozás lehetőségét. Hrisztosz Protopapasz, a média és kommunikációs ügyek minisztere 2003. márc. 28-án ismételtén felszólította a görög újságírókat, mielőbb térjenek haza. Azonban az arab országban dolgozó újságíróik jelentős része ezt visszautasította. A görög döntéshez hasonlatosan az amerikai tévécsatornák is biztonsági megfontolásból visszarendelték az iraki háborús helyszínről munkatársaikat. A *CNN* két munkatársa azonban a helyszínen maradt.

Az is előfordult persze, hogy nem hazahívtak, hanem kiutasítottak újságírókat. Az iraki hatóságok 2003 márciusának első napjaiban az ország elhagyására szólították fel a *CNN* Bagdadban dolgozó stábját.²¹ Az iraki tájékoztatási minisztérium egyik tagja a *Reuters*nek az ügy háttéréről úgy nyilatkozott, hogy a *CNN* „hazugságokat és híreszteléseket terjesztő propaganda eszközévé vált”.²²

HADITUDÓSÍTÓI MUNKA

Hirközlésben dolgozóknak az írott vagy íratlan szakmai kódex értelmében objektivitásra kell törekedniük. „Az objektív tájékoztatás pedig mindig visszavezethető a tájékoztatásért felelős személyekre, döntéseiket meghatározó motivációkra.”²³ Ezen a ponton belép az újságírói tevékenységbe az érzelmi elem. Hiszen az újságírónak az objektív tájékoztatás megvalósítása érdekében retorikájában mindennemű szubjektív meglátását ki kell zárnia, függetlenül magától érzelmileg is a helyzettől, háborús tudósítás esetében el kell fojtania esetleges érintettségét. Azonban minden emberi megnyilvánulás velejárója az érzelmi elem. Az „érzelmekek lényege pedig az involválódás, a személyes bevonódás más emberek sorsába”.²⁴ A tévéerőszak kutatására visszautalva, frusztráció is kialakulhat,²⁵ a tévé által katasztrófák szemtanúivá tett, ennek következtében pedig a tehetetlenség érzésével küzdő befogadóknak. Adott esetben vajon az újságíróban is kialakulhat-e frusztráció? A sajtó munkatársa fizikai valójában a helyszínen jelen van, de csupán szemlélője, s közvetítője az eseményeknek, így nem mentesül a tehetetlenség érzésétől, sem a rá ható koherens érzelmi elemek elegyétől.²⁶

A követelményeknek való megfelelés, ha lőnek rád

A haditudósítás az újságírói szakmának speciális ága, amelyre a legkevesebb újságíró érez hajlandóságot és kevés alkalmas rá. Hiszen olyan körülmények között kell megállnia helyét, amely túlmutat a hagyományos újságírói munkán.²⁷ Frei Tamás újságíró, „ifjú titánként” lépett a haditudósítói mezőre – olvasható könyvében. Megjárta Szomáliában az afrikai „klánháború” keresztűzét, ahol a tömegsírok, „éhező gyermekarcok” sokkoló élménye hatott rá.

Könyvében kitér rá, hogy amikor Kolumbiába ment a drokartell témáját feldolgozni 1993-ban, ottjártakor nem volt kedvelt vendég az országban a külföldi tudósító. „Abban az évben több mint 20 újságíró halt meg, vagy tűnt el Kolumbiában (...), volt, akit az utcán lőt-

tek le, mások nyomtalanul *eltűntek*”.²⁸ Mint írja, ő is fogságba került, megvolt a valószínűsége annak, másnap reggelre kivégzik. „Se előtte, se azóta nem féltem úgy – írja halálfélelemben eltöltött éjszakájáról – néha izzadtam, máskor a hideg rázott, és összereztem minden nyikordulásra, mert azt hittem, most aztán tényleg értem jönnek... Szó szerint sokkos állapotban voltam”.²⁹ Frei Tamásnak szerencséje volt, sikerült megúsznia, elengedték. Következő háborús állomáshelye Bosznia volt, itt azonban eldöntötte, „kiszáll” a háborús tudósítói munkából. „Egyszer kinéztem az ablakon, és összeszorult a gyomrom. Ekkor hátróztam el, hogy amint lehet, bármi úton-módon, elmegyek innen. Mert ami sok, az sok. Nem tudom, kik, de nem is számít – szitává lóttek egy *mentőautót*. Orvos, beteg, ápoló, sofőr – halott volt mind. Ilyenről még soha nem hallottam. A Vöröskereszt a világ minden táján tabunak számít. [...] Elbizonytalanodtam. Nem sok mindenben bíztam újságírói pályám során, de a Vöröskeresztes embléma mindig a kivételek közé tartozott. Ha zűrös helyszínen tartózkodtam, mindig megnyugtatót a mozdulat, amivel kitapintottam a zsebemben lapuló vöröskeresztes papírjaimat és jelvényeimet. [...] Elég, gondoltam, én már itt sem vagyok. Mert, bármennyire fontos dolognak tartottam a magyar rádióhallgatók tájékoztatását, most már úgy érzem – még ha utólag kínos is bevallanom –, hogy legyen ez mostantól valaki másnak a feladata”.³⁰

Veszélyeztetettség kérdése

Az *ATV* Napkelte adásában³¹ neves újságírók beszélgettek munkájukról. Horváth János feltette a kérdést: miért olyan szakma az újságírói, hogy ha valaki elkezd 18 évesen, akkor még sírköve alól is mikrofon lóg ki a kezéből.

Vujity Tvrtko is valahogy így van ezzel. Szakmailag mély vízben kezdte, háborús tudósítással. Élete kockázatos forgatói témái kapcsán, sok esetben múlt a szerencsén. Egyik forgatása alkalmával 1999-ben Jugoszláviából hazafelé tartott operatőrével, amikor a határátkelőn vártak rá a milicisták. „Azóta, hogy 1991-ben a Híradó munkatársaival Eszékre mentem, sokszor voltam közvetlen életveszélyben. Egyszer aknaszilánk fűrődött belém, máskor egyik legjobb barátomat tépte szét mellettem egy gránát, a háború vége felé pedig csak egy tizenkét kilós páncélmellény mentette meg az életemet egy orvlövész golyójától. Legközelebb mégis 1999. március 25-én voltam a halálhoz”.³² Kirángatták a kocsiból, földre nyomták, majd kollégájával együtt bevonszolták egy romos épületbe, ahol egyenruhások vallatni, verni kezdték, majd félholtra verve szabadon engedték őket. „Tudtuk, hogy veszélyes, amit csinálunk, mert feketén fehérén bemutatjuk, hogy miképpen kényszerítik bele a saját népüket, és ezzel együtt a vajdasági magyarságot egy értelmetlen háborúba. [...] A milicista újra megütött. [...] Még magamnál voltam, amikor nyaktól lefelé becsavartak egy pokrócba. Így is kell ezt: szakszerűen, komótosan megdolgozni az áldozatot. Szövegeten keresztül, hogy ne legyen nyoma, de a belső szervek mégis megsérüljenek. [...] Láttam, hogy vasalt csizma van a lábán. Az első rúgásnál elvesztetem az eszméletemet.”³³

A közvetlen életveszély, a hátborzongató helyszínek, sorsok, képek, tapasztalatok ellenére az újságírói szakma háborús tudósítói csapata egy kicsit olyan, mint a Forma-1,³⁴ helyszínről helyszínre zárandokol, és a veszélyek ellenére ott van a háborús övezetekben. Nem könnyű elvonatkoztatni a csataterck veszélyeitől, amelyekből sok újságíró nem tért haza, hogy hírt szolgáltatson a hallgatóknak, nézőknek, olvasóknak.

ÉLETÜKET A SZAKMÁÉRT

Az elmúlt tíz évben több mint 500 újságíró, fotóriporter és televíziós operatőr lett Gyilkosság áldozata.³⁵ Az 1997-es évben például 14 országban 26 újságíró vesztette életét, 1998-ban 138 újságíró raboskodott a világ 24 börtönében, 11 Törökországban, 2 Oroszországban. „Halálos lövés ért Ramallahban (2002) egy olasz fotóriportert, francia kollégája megsebesült. Az izraeli hadsereg szóvivője közölte, a palesztinokkal folytatott tűzpárbaj idején az izraeli katonáknak nem volt tudomásuk az újságírói csoport jelenlétéről, és a hadsereg nem tudja, milyen körülmények között és melyik irányból érkezett a halálos golyó.”³⁶ A spanyolországi Baszkföldön kegyetlen módszerrel végeztek ki egy újságírót 2000. május 7-én. Lakása közelében lőtték fejbe az *El Mundo* című lap munkatársát, Jose Luis de la Callé-t. A kivégzés mögött – a híradások szerint – az ETA terrorszervezet fegyveresei állhattak. „Az *El Mundo* munkatársa volt a negyedik áldozat, amióta az ETA 1999-ben befejezteknek nyilvánította a 14 hónapig tartó tüszünetet”³⁷ – számolt be a megrázó eseményről a sajtó, hozzátéve, hogy a terrorszervezet több újságíró ellen próbált levélbombával merényletet elkövetni. A brutális leszámolások között szerepel Manszun Khannak, a Reuters hírügynökség pakisztáni tudósítójának halála is, aki 1990 júniusában hunyt el, miután ismeretlen fegyveresek rálőttek, félholtra verték, majd savval leöntötték, és megvárták, míg teljesen szétmarja testét.³⁸ Richard de Zoysa, ceyloni szerkesztő szintén embertelen kínok között halt meg. Felfegyverkezett férfiak lerohanták, és kegyetlen kínzás után megölték. Gyilkosainak egyik tagjáról később kiderült, rendőrtiszt volt.

A délszláv harcokban lőtték le a 43 éves Egon Scotland-et, a müncheni *Süddeutsche Zeitung* külpolitikai rovatának szerkesztőjét. A német újságíró utolsó, 1991. július 25-én megjelent cikkében a koszovói, csöndes frontról küldött anyagot. A hét nyelven beszélő riporterrel Horvátországban, egy szerb csetnik dumdumgolyója végzett, amikor a csatátra indult, hogy egy, már napok óta magáról életjelet nem adó, eltűnt kolléganőjét felkutassa. „Scotland nem volt haditudósító, sem szenzációhajhász riporter”,³⁹ az események embertelenségének okait kutatta. „Ázsia és Közép-Kelet legveszélyesebb és legrobbanékonyabb térségeiből tudósított, és hosszú ideig csak azért úszta meg épp bőrrel hivatása gyakorlását, mert inkább nézték szórakozott tudósítónak, semmint újságírónak” – fűzte hozzá az idézett cikk.

Az iraki háborúban eltűnt, fogságba esett, életüket veszített sajtómunkások

Három brit tévériporter eltűnt, kettő súlyosan megsérült, amikor a sajtómunkások autója Dél-Irakban, Umm-Kaszr és Bászra között tűz alá került. Az autóban volt a brit *ITV* televíziós csatorna forgatócsoportja, két francia újságíró, egy libanoni illetőségű tolmács és fotóriporter. Az egyik újságírónak – Daniel Demoustiernek – sikerült túlélnie az összecsapást, és sérülten ugyan, de elérte a szövetségesek táborát. Társainak nem akadt nyomára. Az *ITV* egyik eltűnt munkatársa, Terry Lloyd számos háborús övezetből tudósított már, többek között Boszniából, Koszovóból, korábban Kambodzából is.⁴⁰

Bombamerényletben halt meg egy újságíró és megsebesült további kilenc ember, amikor közelükben, egy autóban pokolgép robbant Irak északi részén. A merénylettel az Oszama bin Laden vezette Al-Kaida terrorszervezettel kapcsolatban álló csoportot gyanúsították meg.⁴¹

Irakban, az amerikai hadsereg tagjai őrizetbe vettek három iraki újságíró, miközben a sajtó képviselői egy katonai akcióról tudósítottak. Az iraki újságírók a Reuters brit hírügynökség, valamint az *NBC* amerikai televízió munkatársai voltak. A brit médiacég, amint munkatársai fogságba eséséről hírt kapott, ügyükben benyújtotta tiltakozását az amerikai hadsereg illetékeséhez, aminek hatására később vizsgálat indult az iraki újságírók fogva tartási körülményeinek ellenőrzésére.

Az Irakban szolgáló amerikai katonák nem csak fogságba ejtettek, hanem „elkövetett hibaként” sajnálatos módon meg is gyilkoltak munkájukat végző újságírókat. A bagdadi Palestine szállodában 2003 áprilisában a *Reuters* brit hírügynökség 35 éves ukrán operatőrét, Tarasz Procjukot, valamint a spanyol 37 éves José Cousot, a *Telecinco* tévéállomás operatőrét érték amerikai katonák végzetes lövései. A Nemzetközi Újságíró Szövetség a hírről értesülve követelte az amerikai hatóságoktól, hogy tegyék közzé a lelőtt két külföldi operatőr halálának körülményeit tisztázó nyomozás eredményeit, és közleményben tudatta, hogy a világ számos fővárosában újságírók tüntetéseket szerveztek a bűnösök felelősségre vonásának érdekében.⁴² Egy évvel később, szintén az iraki fővárosban oltotta ki két televíziós újságíró életét amerikai katonák „eltévedt” lövedéke.

Nem csak a külföldi újságíróknak számított életveszélyes terepnek az iraki háborús övezet, hanem a helyi sajtó munkásainak is. Két iraki újságíró Bagdad belvárosában forgatott az *al-Arabija*, dubaji székhelyű hírtelevízió számára, amikor az amerikai hadsereg katonái végeztek velük. A sajnálatos esetet követően Colin Powell, amerikai külügyminiszter az iraki fővárosban tartott sajtóértekezletén bocsánatot kért az „amerikai hadsereg által elkövetett újabb hibáért”.⁴³ Bocsánatkérését kevésnek ítélték a lelőtt iraki újságírók kollégái, ezért több tucatnyian – iraki és arab újságírók egyaránt – a koalíciós erők bagdadi székhelye elé vonultak. Angol és arab nyelven feliratozott transzparenszekkel követelték, hogy az amerikai hadsereg megbüntesse a kollégáik halálában felelős orvgyilkosokat. A demonstrálóknak hosszú órák után sikerült elérniük, hogy képviselőjüket beengedjék a koalíciós főhadiszállásra, ahol fogadta egy amerikai tisztségviselő valamint az iraki kormányzótanács tagja.

2004. augusztus végén arról adtak hírt a médiumok, hogy ismét több európai újságírónak nyoma veszett Irakban.⁴⁴ Több külföldi újságíró is keresni kezdtek, többek között két francia zurnalisztát, a *Le Figaro* valamint a *Radio France* munkatársát, akik napok óta nem adtak életjelet magukról. Ugyanekkor eltűnt Enzo Baldoni olasz újságíró is, aki szintén Nedzsefba indult egy konvojjal, amikor elhurcolták emberrablói. Pár nap múlva tudatta az Iraki Iszlám Hadsereg, hogy az ő szervezetük fogja az olasz publicista. Követelésük az volt, hogy Olaszország 48 órán belül vonja ki katonai haderejét Irakból. Néhány nap múlva arról adtak hírt, hogy Baldonit kivégezték.

2004. augusztus 28.: Az *al-Dzsazira* katarai hírtelevízió is közzéteszi, hogy emberrablók fogságába esett két francia újságíró Irakban, valamint egy videofelvételt is lejátszanak, amelyen a két újságíró közli, az Iraki Iszlám Hadsereg foglyai. Az emberrablók követelése, hogy Franciaországban 48 órán belül visszavonásra kerüljön az a májusban elfogadott törvény,⁴⁵ amely megtiltja a muzulmán lányoknak, hogy a vallásuk által előírt fejkendőt az állami iskolákban hordhassák.

2004. augusztus 29.: A francia kabinet válságtanácskozást hív össze. Felszólítja a francia újságírókat fogva tartó szélsőségeseket, hogy engedjék szabadon a sajtó munkatársait. Jean-Pierre Raffarin, francia miniszterelnök találkozik Jacques Chirac elnökkel, majd a szenátus és a nemzetgyűlés képviselőivel, hogy az újságírók kiszabadításának lehetőségei-

ről tárgyaljanak. A francia muszlimok vezetője, Dail Boubaker leszögezi, ők nem érintettek az emberrablásban.

2004. szeptember 2.: Két palesztin minisztériumi tisztségviselő túszként felajánlja magát a két újságíró kiváltására, és Bagdadba indulnak, ahol megpróbálják felvenni a kapcsolatot a túszejtőkkel. A két palesztin, idegenforgalmi minisztériumi alkalmazott (38 éves Dija Melhem, és a 33 éves Nabil Daravil) ezen felajánlásukkal kívánja háláját kifejezni a franciák felé azért, hogy Franciaország baráti politikát folytat a palesztinokkal szemben.

2004. szeptember 5.: Az Irakban fogva tartott francia túsztokat el fogják engedni – nyilatkozta bizakodva Michel Barnier, francia külügyminiszter,⁴⁶ hozzátéve, országuk hidegvérrel, óvatosan cselekszik a túsztok elengedése érdekében.

2004. szeptember 30.: Jacques Chirac és George W. Bush megállapodásától függ, mikor szabadul az Irakban túszként fogva tartott két francia újságíró, mivel elengedésükről már megszületett a megállapodás⁴⁷ – tudatja Philippe Brett, aki állítása szerint a francia–iraki baráti társaság megbízásából közvetítőként tárgyalt Irakban, és találkozott a túsztokkal is, akik jól vannak. Brett közlése nagy visszhangot vált ki Franciaországban, mert a túsztokról sok napja nincs érdemi információ. A francia külügyminisztérium azonban elhatárolódik Brett-től.

2004. november 7.: Néhány napja még életben voltak az újságírók – nyilatkozta Michel Barnier, és hozzáfűzi: szeptemberben még úgy tűnt, hogy a nemzetközi felháborodás hatására a túszejtők hajlandóak elengedni foglyaikat, de egy balul sikerült szabadítóakció után a tárgyalások megakadtak.⁴⁸

2004. november 28.: Életben vannak a túsztok – adja hírül a *Sunday Times*.⁴⁹ A lap írása szerint mindketten jó állapotban vannak, erről tanúskodnak a 100 napja fogva tartott férfiakról közölt felvételek is, melyek az újság szerint a hónap elején készülhettek.

FOGSÁGBÓL SZABADULTAK

„**H**a Irakban túsztul ejtenek az iszlámisták, életed az éppen soros ör hangulatától függ⁵⁰ – számolt be Alex Jordanov, francia televíziós újságíró, aki a *Canal+* számára forgatott riportfilmet az arab országban, amikor fogságba esett. A tévés újságírót az Iszlám Hadsereg emberei őrizték. Elmondása szerint az iszlám terroristák a szunnita övezetben szabadon mozognak, őt pedig kézről-kézre adták, fogságának négy napja alatt. Ez idő alatt kilenc különböző helyen tartották, még temetőben is.⁵¹ Fogvatartói mint különleges zsákmányt mutogatták a falusiaknak, akik mint egy állatot szemlézték, és azzal vádolták, hogy a Moszad és a CIA ügynöke. Jordanov még azt sem árulta el fogvatartóinak, hogy beszél angolul, mert úgy ítélte, ez jócskán megnehezítette volna, hogy bebizonyítsa francia nemzetiségét. Fogságának utolsó napján az őrzői, a szunnita ulemák kocsiba ültették, elvittek a bagdadi székház elé és kitétek az autóból.

Három csesh sajtómunkás öt napot raboskodott. Michal Kubal, a *Cseh Televízió* riportere és operátora, Petr Klíma valamint Vít Pohanka, a *Cseh Rádió* tudósítója Falludza közelében Bagdadból a jordániai Ammanba tartott taxival a kora reggeli órákban, amikor a kocsit megállították, és az újságírókat elhurcolták. Öt nap után szabadultak.⁵² Épségben kiszabadult Micah Garen, amerikai újságíró is, akit többszöri ígéretes után engedtek csak szabadon rabulejtői.⁵³ Négy nap után sikerült megszökniük fogságukból azoknak a lengyel

újságíróknak – Maciej Firlejnek, a *TVN24* lengyel hírtelevízió munkatársának és Jacek Kaczmareknek, a lengyel rádió tudósítójának –, akiket miután túszul ejtettek, megvádoltak kémkedéssel.⁵⁴ A két sajtómunkatárs autójával, konvojban haladt több újságíróval. Bagdadtól 100 kilométerre jártak délre, Nedzsef közelében, amikor iraki fegyveresek megtámadták autóikat és a két újságíró tőrrel vették. A többi sajtómunkatársnak sikerült elmenekülnie, igaz gépkocsijuk több lövést is kapott. A két túszul ejtett újságírónak rabságuk negyedik napján sikerült kijátszaniuk fogvatartóik éberségét, s amikor helikopterrel támadás érte börtönük helyszínét megszöktek, és épségben elérték a szövetséges katonák bázisát.

Halálos ítélet újságírók meggyilkolásáért

Ritkaságnak számít, azonban született már súlyos bírói ítélet újságírók kivégzéséért az arab régióban.⁵⁵ A 2004. év végén a kabuli bíróság halálra ítélte egy 29 éves afgán férfit, amiért évekkal ezelőtt megölt négy újságíró, köztük 3 külföldit Afganisztánban. A férfit, vallo-mása szerint, a tálibok parancsnoka kényszerítette ölésre. A bíróság azonban ennek ellenére kiszabta rá a halálos ítéletet. 2001. november 19-én, Kabultól 90 kilométerre, egy spanyol, egy ausztrál, egy olasz, valamint egy afgán újságíró haladt autójával egy több gépkocsiból álló autósorban, amikor támadás érte őket. Feltartoztatták járművüket, kiszállították, majd agyonlőtték őket. A kabuli hatóság ítéletének indoklásában bebizonyította, hogy a 29 éves afgán férfi volt az újságírók kivégzője.

JEGYZETEK

¹ Bihari László: Tavaly ölték meg eddig a legtöbb újságíró. *Népszabadság*, Budapest, 2004. május 3.

² A Riporterek 1 határok Nélkül (RSF) francia szervezet jelentéséből kiindulva.

³ Vujity Tvirko: *Utolsó pokoli történetek*. 306. old.

⁴ Szakdolgozatom részletesebben elemzi az újságírói munka esetében a zsumalisztákra munkájuk során ható külső és érzelmi tényezők jelenlétét, ezek hatását hivatásukra. Címe: *A hír vonzásában élnek – Avagy a hír hatása a hír feldolgozó újságíróra* (2002), Szegedi Tudományegyetem, BTK, Kommunikáció program, Médiatudományi tanszék. Szakdolgozat vezetőtanára: Dr. Róka Jolán.

⁵ Az újságírókat ért támadásokról, fenyegetésekről, bebörtönzések élményéről számos írás olvasható a <http://www.newssafety.com> oldalon.

⁶ Bihari: op.cit.

⁷ <http://www.newssafety.com>

⁸ *IFJ to Send Misson as press Freedom Comes Under Fire in Philippines* című cikk.

⁹ Op.cit. *IFJ to Send Misson as press Freedom Comes Under Fire in Philippines*

¹⁰ Major Boost for INSI Journalist Safety Work Worldwide című cikk, forrás: <http://www.newssafety.com/stories/insi/sida.htm>

¹¹ Op. cit. Major Boost for INSI Journalist Safety Work Worldwide.

¹² H. G.: Az amerikai média sokat veszít. *Népszabadság*, 2003. 03.20., 2. old.

¹³ Robert L. Stevenson: Az iraki háború médiareprezentációjáról. *Médiakutató*, Budapest, 2003. nyár, 7. old.

¹⁴ Pierre Bourdieu: *Előadások a televízióról*. 16. old.

¹⁵ John Keane: *Média és demokrácia*. 46. old.

¹⁶ Robert L. Stevenson: op.cit. 11. o.

- ¹⁷ *A Média és demokrácia kötet oldalain*, op.cit.: John Keane: 49. old.
- ¹⁸ William Safire: Iraki emberrablások cikke, mely megjelent *The New York Times*ban, magyarul olvasató: *Reflex* havilapban.
- ¹⁹ Fejti ki mindezt bővebben Császi Lajos: *A média rítusai* című könyvében. 162 old.
- ²⁰ Szakdolgozat: op. cit.
- ²¹ Kiutasították Irakból a CNN-t. Cikk forrása: MTI, <http://index.hu/politika/kulhitek/?main:2003.03.21&123399>
- ²² Op. cit. Kiutasították Irakból a CNN-t című cikkből.
- ²³ Szigethy András: *Műfajismeret*. Sajtókönyvtár sorozat, 41. old.
- ²⁴ Popper Péter – Garai László: *Sajtópszichológia*. Sajtókönyvtár sorozat, MÜOSZ, Budapest, 1998, 62. old.
- ²⁵ Császi: op. cit. 162. old.
- ²⁶ E kérdésfeltevések jelen dolgozatban, csupán teoretikusak, további empirikus kutatásaim tárgyát képezik.
- ²⁷ Ernest Hemingway is keményen megtapasztalta a „fronton szolgáló” újságírók sorsát, az 1936-os Spanyol polgárháborúban volt haditudósító. Később az itt szerzett „élményeit”, úgymond ki kellett írnia magából – Búcsú a fegyverektől –, talán lelki feszültsége levezetéseként.
- ²⁸ Frei: op. cit. 33. old.
- ²⁹ Frei: op. cit. 17. old.
- ³⁰ Frei: op. cit. 47–48. old.
- ³¹ Az *ATV*, Napkelte műsora, élőadás. (2002. 04. 06., 1/2 9–10.00). Műsorvezető: Verebes István. Téma: az újságíró szakma. Vendégek: Auth Magda, Fiala János, Bethlen János, Bárdos András, Horváth János.
- ³² Vujity Tvrtko – Nógrádi Gergő: *Tizenkét pokoli történet*. 69. old.
- ³³ Vujity–Nógrádi: op. cit. 76–77. old.
- ³⁴ Frei: op. cit. 19. old.
- ³⁵ Világ, sajtó fekete statisztikák (1998) *Népszabadság*. Nemzetközi Sajtóintézet (IPI) évenkénti jelentéséből.
- ³⁶ Yehuda Lahav: Olasz újságírót lőttek le Izraelben (2002) *Népszabadság*.
- ³⁷ Újságírót lőttek le Baszkföldön (2000), *Népszabadság*.
- ³⁸ Ujvári Flórián: Az újságírók is korán hálnak? (1991) *Reform*.
- ³⁹ Hét nyelven beszélt a lelőtt riporter (1991) *Mai Nap*.
- ⁴⁰ Három brit tévériporter eltűnt Bászrában (2003) Forrás: Reuters; Újságírók sebesültek meg UMM-Kaszrnál, <http://www.online.rtlklub.hu/hirek/irak/hir.php?id=030372572>
- ⁴¹ Bombamerénylet áldozata lett egy újságíró (2003) <http://www.online.rtlklub.hu/hirek/irak/hir.php?id=030372584>
- ⁴² Bihari László: Iraki újságírók tüntettek kollégáik meggyilkolása miatt (2004) *Népszabadság Online*. Március 21., forrás: MTI. Valamint Bihari László: Irakban megölt operatőrök ügyének tisztázását követelik (2004) *Népszabadság Online*, Április 8. Forrás: MTI.
- ⁴³ Op. cit. Bihari: Iraki újságírók tüntettek kollégáik meggyilkolása miatt.
- ⁴⁴ Iszlám összefogás Amerika ellen (MR/MTI) Forrás: *Metro Napilap*, 2004. augusztus 23. 4 old.
- ⁴⁵ A francia törvény úgy fogalmaz: az állami iskolákban tilos vallási jelképek feltűnő viselése.
- ⁴⁶ Bil (2004) A francia túsokat megmenhették, az egyiptomiakat megölték. *Népszabadság Online*, szeptember 5. Forrás: MTI
- ⁴⁷ Kis Tibor (2004): Párizs: Rejtélyes közvetítő. *Népszabadság*, szeptember 30.
- ⁴⁸ Franciaország az újságírók kiszabadításán próbálkozik (2004). *Magyar Nemzet Online*, november 7.
- ⁴⁹ Magyar Nemzet Online: Életben vannak a három hónapja elrabolt újságírók? Cikke, melynek forrása: *Magyar Rádió*.
- ⁵⁰ Kis Tibor (2004): Francia tús vásári közszemlén. *Népszabadság*, szeptember 22.
- ⁵¹ Op. cit. Kis: *Francia tús vásári közszemlén*.
- ⁵² Ortutay Gergely – Tamás Tibor: Kiszabadultak az Irakban elrabolt eseh újságírók. *Népszabadság Online*, 2004. április 16. Forrás: MTI.
- ⁵³ Op. cit. *Iszlám összefogás Amerika ellen*.

⁵⁴ Megszöktek a kémkedéssel vádolt újságírók (2003).
<http://index.hu/politika=kulhitek/?main:2003.04.08&127248>

⁵⁵ Kivégzés vár az újságírók gyilkosára? (2004) *Magyar Nemzet Online*, november 20.

IRODALOM

- Bourdieu, Pierre (2001): *Előadások a televíziózásról*. Budapest, Osiris.
- Császi Lajos (2002): *A média rítusai*. Budapest, Osiris.
- Csirszka János (1966): *Pályalélektan*. Budapest, Gondolat.
- Frei Tamás (2001): *Egy riporter dossziéja, Pillantás a Kulisszák mögé*. Budapest, Park Kiadó.
- Gerbner, George (2002): *A média rejtett üzenete*. Budapest, Osiris – MTA–ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport.
- Kardos Genonéva (2002): *A hír vonzásában élnek – avagy a hír hatása a hír feldolgozó újságíróra*. Szakdolgozat. Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Kommunikáció program, Médiatudományi tanszék. Szakdolgozat vezetőtanára: Dr. Róka Jolán.
- Keane, John (1999): *Média és demokrácia*. Budapest, Helikon.
- Popper Péter – Garai László (1998): *Sajtópszichológia*. Budapest, MÚOSZ Kiadás, Sajtókönyvtár sorozat.
- Rivers, William L (1993): *Médiaetika*. Budapest, Bagolyvár.
- Szigethy András (s. a.): *Információs műfajok. Műfajismeret*. Budapest, MÚOSZ Kiadás, Sajtókönyvtár sorozat.
- Vujity Tvrtko (s. a.): *Utolsó Pokoli történetek*. Pécs, Alekszandra.

CONTENTS

Pörzse, Katalin: PUBLIC OPINION ABOUT THE EU MEMBERSHIP BEFORE HUNGARY'S ACCESSION	3
Tardos, Róbert: KNOWLEDGE (AND MISSING KNOWLEDGE) ABOUT THE EUROPEAN UNION	13
Vásárhelyi, Mária: HUNGARY IN THE HEART OF EUROPE. FEARS AND HOPES, ANXIETY AND EXPECTATIONS	33
Terestyéni, Tamás: THE INTEREST OF THE HUNGARIAN PUBLIC IN THE EUROPEAN UNION	53
Tölgyesi, János: PUBLIC OPINION ABOUT THE PROBLEMS OF THE AGRICULTURE IN THE CONTEXT OF HUNGARY'S ACCESSION TO THE EU	71
Kardos, Genonéva: A DANGEROUS PROFESSION. THE SAFETY OF THE JOURNALISTS' WORK IN THE IRAQI WAR	87

300 Ft